

9 Teckenspråksutbildning för föräldrar

Av mina direktiv framgår att min uppgift är att ”analysera om utbildningen (både den som erbjuds av landstinget och den som erbjuds av staten) i teckenspråk för föräldrar och syskon till döva m.fl. tillgodoser de behov som finns”.

Förslag:

Landstingens introduktionsutbildning

- Landstingen bör även i fortsättningen ha ansvar för genomförandet av introduktionsutbildningen i teckenspråk för föräldrar.
- Landstingen ska också uppmärksamma dessa föräldrars behov av utbildning och stöd i föräldraskapet samt fortlöpande erbjuda stöd i den omfattning som behövs för att behoven ska kunna tillgodoses.

Statlig teckenspråksutbildning för föräldrar (TUFF)

- Staten ska ha fortsatt ansvar för den TUFF-utbildning om 240 timmar som erbjuds föräldrar till teckenspråkiga barn.
- Ny ansvarig myndighet ska vara Specialskolemyndigheten (SPM). SPM får ansvar och uppdrag att samla och samordna såväl ekonomiska resurser som den kompetens som finns inom området som kan utgöra en tillgång för genomförandet av de statliga TUFF utbildningarna.
- Alla föräldrar ska erbjudas den statliga teckenspråksutbildningen för föräldrar under den tid de går igenom landstingets introduktionsutbildning. Landstingen ansvarar för att föräldrarna efter samverkan med SPM får detta erbjudande. SPM ska anvisa medel och ge lämpliga förslag på utbildningsanordnare och planläggning av utbildningen så att utbildningen anpassas till föräldrarnas behov och förutsätt-

ningar i övrigt. Strävan ska vara att de 240 timmarna tas ut senast under barnets förskoletid.

- SPM bedömer och utvärderar utbildningsanordnarnas lämplighet och kvaliteten på utbildningarna. SPM har också ansvar för att utbildningsanordnarna strävar efter att TUFF-utbildningarna blir likvärdiga och får en gemensam och transparent struktur.
- Utbildningsanordnare kan vara landsting, folkhögskolor, studiecirkel eller andra som bedöms ha nödvändig kompetens, erfarenhet och i övrigt förutsättningar att genomföra utbildningarna.

Påbyggnadsutbildning

- Nuvarande påbyggnadsutbildning som ges inom det reguljära utbildningssystemet bör kompletteras med en IT-baserad distansundervisning i teckenspråk.
- Uppdraget att utveckla ett lämpligt IT-baserat utbildningsmaterial bör ges till SPM och Nationellt centrum för flexibelt lärande CFL (eller den myndighet som föreslås komma få ansvara för vuxenutbildningen) i samverkan.

9.1 Stöd till föräldrar till teckenspråkiga barn

Flertalet barn (ca 95 procent) som på grund av nedsatt hörsel är beroende av teckenspråk för sin kommunikation föds i familjer där föräldrarna är hörande. Dessa föräldrar saknar i regel helt språkkunskaper i det språk som kommer att bli barnets första språk och i de allra flesta fall även kunskaper om hur det är att leva som teckenspråkig. De har därför inte samma möjligheter som andra föräldrar att stödja barnet i dess utveckling. För att de ska kunna ta det ansvar som allt föräldraskap innebär måste det allmänna ge dem stöd i sitt föräldraskap. En väsentlig del i detta stöd är utbildning i teckenspråk.

Alla barn har rätt till föräldrar/vårdnadshavare som kan ge dem god vård, omsorg och vara ett stöd för deras utveckling. En förutsättning för denna grundläggande rätt är att barn och föräldrar kan kommunicera med varandra på ett språk som är funktionellt för såväl barnet som föräldrarna.

Föräldrar till döva, dövblinda, hörselskadade eller språkstörda barn har samma behov som andra föräldrar att bli sedda och bekräftade och att känna att de duger som föräldrar. Nästan alla som får ett barn som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation är själva hörande har oftast ingen egen erfarenhet av teckenspråk. Det rent praktiska vårdnadsansvaret kan i en sådan situation vara nog så betungande, och dessutom ligger ofta ett stort ansvar på föräldrarna att engagera sig i barnet och sin egen språkinläring. Föräldrarna måste ta in och hantera information om de olika möjligheter och hinder som finns utifrån såväl familjens som det egna barnets situation. Stöd till dessa föräldrar erbjuds av sjukvårdshuvudmännen dels genom medicinsk information om orsakerna till funktionshindret och vilka möjligheter som finns, dels i olika former av psykosocialt stöd.

9.2 Delat ansvar mellan stat och landsting för att erbjuda föräldrar utbildning i teckenspråk

Stöd till föräldrar till barn som är beroende av teckenspråk är i dag delat mellan landstingen (sjukvårdshuvudmännen) och staten. Landstingen erbjuder en grundläggande introduktionsutbildning i teckenspråk inom ramen för sitt habiliteringsansvar medan staten erbjuder en på introduktionsutbildningen följande utbildning i teckenspråk om sammanlagt 240 klocktimmar (TUFF-utbildning).

9.2.1 Landstingens introduktionsutbildning

Varje landsting beslutar om såväl omfattning som utformning av den introduktionsutbildning i teckenspråk som erbjuds föräldrar till döva, dövblinda och hörselskadade barn inom ramen för sjukvårdshuvudmannens ansvar för habilitering. Något riktat statsbidrag för verksamheten utgår inte till landstingen utan insatsen finansieras inom ramen för de medel som träffats i sjukvårdsöverkommelsen mellan staten och landstingen. Däremot erbjuder staten föräldrarna ekonomiskt stöd till föräldrar i form av vårdbidrag och i form tillfällig föräldraförsäkring enligt lagen om allmän försäkring.

För att få en bild av den utbildning i teckenspråk som erbjuds föräldrar av landstingen, skrev jag i mars 2004 till samtliga sjuk-

vårdshuvudmän och ställde ett antal frågor om landstingens introduktionsutbildning.

Svaren visar att omfattningen av den utbildning som erbjuds varierar kraftigt mellan landsting. Detsamma gäller innehåll och utformning liksom hur mycket man satsar på verksamheten.

Omfattningen varierar mellan 25 och 250 timmar

Omfattningen av introduktionsutbildningarna varierar mellan som mest ca 250 timmar och som minst 25 till 50 timmar. De flesta landsting erbjuder en introduktionsutbildning om 50–60 timmar. Flera landsting uppger dock i sina svar, att det är behoven som styr, att omfattningen varierar mellan olika föräldrar och att det egentligen inte finns någon övre gräns för landstingens ansvar då det gäller stöd till föräldrar i form av utbildning i teckenspråk. Svaren är emellertid svårbedömda eftersom de som lämnat uppgifter inte klart definierar vad man bedömer som kunskapsnivå för att kunna gå vidare till TUFF-utbildning.

Föräldrar i glesbygd tvingas vänta på utbildning

De allra flesta föräldrar erbjuds utbildning så snart möjligt efter att funktionshindret konstaterats. Ambitionen hos sjukvårdshuvudmännen tycks vara att insatsen sätts in så snart som möjligt. Vanligast tycks vara att föräldrarna går igenom utbildningen när barnet är omkring ett år och åren däröver. Det finns dock en oroande tendens att föräldrar i glesbygdsområden tvingas vänta då antalet föräldrar är för litet för att motivera att en utbildning startar varje år. Detta riskerar att ge föräldrar olika förutsättningar att möta barnets behov av språkutveckling speciellt under barnets tidiga år.

Fler mammor än pappor deltar i utbildning

Av enkätsvaren framgår att under åren 1998–2003 har totalt 1 895 föräldrar gått igenom introduktionsutbildning i teckenspråk i landstingets regi. Antalet mammor (eller motsvarande kvinnlig vårdnadshavare) som gått igenom utbildning är högre än antalet pappor (eller motsvarande manlig vårdnadshavare). Skillnaderna kan bero på flera olika faktorer. En sådan faktor kan vara att i sepa-

rerade familjer har fler mammor än pappor gått igenom utbildning. En annan faktor kan vara att man inom familjen prioriterat att mamman ska gå igenom utbildning. En tredje faktor kan vara att pappor i mindre utsträckning än mammor väljer att inte prioritera utbildning i teckenspråk vid den tidpunkt utbildning erbjuds. En fjärde faktor kan vara avsaknad av riktad ersättning för förlorad arbetsinkomst och att förlusten skulle vara större för pappor än för mammor.

Först hemundervisning och sedan korta kurser

Av svaren framgår att vidare att landstingen i hög grad försökt utforma introduktionsutbildningen så att den underlättar föräldrars deltagande. Utbildningen tycks i många landsting initialt erbjudas som hemundervisning för att därefter övergå i kortare kurser på kvälls- eller dagtid med inslag av veckoslutskurser. Variationerna kan här antas vara stora utifrån lokala förutsättningar som exempelvis restid och reseavstånd inom det geografiska område landstinget betjänar. Ambitionen tycks vara att utforma introduktionsutbildningen på sådant sätt att föräldrar ges möjlighet att delta och få utbildning nära hemorten.

Var femte förälder hade annat modersmål än svenska år 2003

Intressant att notera är att antalet föräldrar med annat modersmål än svenska som tagit del av landstingens introduktionsutbildning i det närmaste har fördubblats under tiden och var femte förälder hade 2003 annat modersmål än svenska.

Otillräcklig kompetens hos lärarna

Utbildningens kvalitet är svårbedömd. Den hänger till stor del samman med de kunskaper och den kompetens som finns hos den personal som undervisar liksom med det material som används i undervisningen. I ett försök att fånga kvaliteten i introduktionsutbildningen efterfrågades därför såväl vilken språklärarkompetens som funnits hos de lärare som undervisat i introduktionsutbildningen som vilket undervisningsmaterial som använts.

Då det gäller lärarnas kompetens är svaren föga förvånande. Flertalet landsting uppger att de lärare som undervisar på introduktionsutbildningen har gått igenom utbildning vid Västanviks folkhögskola (teckenspråkslärare). Härutöver finns ett antal lärare kompletterat denna utbildning med universitetsutbildning i teckenspråk och med kurser i pedagogik. Svaret belyser ett grundläggande problem i all teckenspråksutbildning, nämligen avsaknaden av adekvat språkläroinutbildning i teckenspråk motsvarande vad som gäller andra språklärare.

Brist på anpassat utbildningsmaterial

Lärarnas brist på utbildning torde påverka kvaliteten i utbildningen, inte minst genom att utbildningen i alltför stor utsträckning verkar styras av tillgängligt utbildningsmaterial istället för av vad föräldrarna efterfrågar.¹

Flertalet landsting svarar här att man i introduktionsutbildningen, förutom egenproducerat material, använt sig av steg 1 och 2 av det material som producerats för TUFF-utbildningen. Det material som tagits fram inom ramen för TUFF-utbildningen består av totalt 12 steg. Om introduktionsutbildningen ansvarat för steg 1 och 2 torde detta innebära en nedre gräns för landstingens introduktionsutbildning om 48 klocktimmar.

Nöjda föräldrar önskar mer utbildning

Flertalet landsting anger att föräldrarna är nöjda eller mycket nöjda med utbildningen. Vad man är nöjd eller mycket nöjd med framgår emellertid inte av svaren. Noterbart är dock att några landsting i svaren påtalar att föräldrar framfört önskemål om mera utbildning.

Landstingen vet inte vad introduktionsutbildningen kostar

Inget annat landsting har lyckats lämna några uppgifter om de faktiska kostnaderna för sjukvårdshuvudmännen vad gäller introduktionsutbildning i teckenspråk. De uppgifter som har lämnats är dels

¹ Detta fenomen har bland annat uppmärksammats i Skolverkets utvärderingar av TUFF-utbildningen.

bristfälliga, dels inte jämförbara sinsemellan. Detta medför att någon uppfattning om landstingens kostnader inte gått att uppbringa.

Utbildning i teckenspråk utöver introduktionsutbildning i landstingens regi

Uppgifter som i olika sammanhang kommit till min kännedom indikerar att landstingen förutom introduktionsutbildning även erbjuder föräldrar ytterligare utbildning i teckenspråk inom ramen för sitt habiliteringsansvar. Mot den bakgrunden frågade jag efter uppgifter om sådan efterföljande utbildning och dess omfattning. De inkomna svaren är av sådan omfattning och varierar sinsemellan i hög grad varför jag har valt att endast redovisa en sammanfattande bild. Av de lämnade svaren på enkätens fråga 11 framgår att flertalet landsting erbjuder sådan utbildning. Ambitionerna liksom omfattningen av denna utbildning varierar kraftigt mellan de olika landstingena.

Flera landsting erbjuder också teckenspråksutbildning samtidigt med att föräldrarna genomgår TUFF-utbildning och efter att denna genomförts. I något landsting erbjuds föräldrar utbildning i teckenspråk upp tills barnet är 18 år. Något landsting har även utsträckt erbjudandet om utbildning i teckenspråk till att även omfatta även syskon, mor- och farföräldrar och andra närstående. Sammanfattningsvis kan jag konstatera, att sjukvårdshuvudmännen erbjuder föräldrar utbildning i teckenspråk i en omfattning som hittills inte varit allmänt känt.

9.2.2 Statlig utbildning i teckenspråk för föräldrar (TUFF)

Frågor kring utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva, dövblinda och hörselskadade barn samt andra barn med motsvarande behov av teckenspråk för sin kommunikation har senast behandlats av utredningen ”Om utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva barn m.m”. Utredningen beräknade att cirka 220 föräldrar per år behöver stöd i form av utbildning i teckenspråk för att kunna stödja sina teckenspråksberoende barns utveckling (SOU 1996:102).

TUFF, (Teckenspråks Utbildning För Föräldrar), var namnet på utredningens betänkande och är numera den vedertagna benäm-

ningen på en sammanhållen teckenspråksutbildning för föräldrar till döva, dövblinda och hörselskadade barn samt andra barn med motsvarande behov av teckenspråk för kommunikation. Syftet med TUFF-utbildningen ”skall vara att ge föräldrarna sådana färdigheter att de på ett funktionellt sätt kan använda teckenspråk i kontakt med sina barn och därmed främja barnets utveckling”(prop. 1996/97:162).

Utbildningens utformning

Utbildningen består av påbyggbara kurser, omfattande totalt 240 timmar à 60 minuter och förutsätts bygga på den introduktion i teckenspråk som landstingen inom ramen för sitt habiliteringsansvar erbjuder föräldrar till döva och hörselskadade barn. TUFF har successivt införts sedan januari 1998 efter beslut i riksdagen och ett särskilt statsbidrag utgår till denna verksamhet enligt förordningen (1997:1158) om statsbidrag för teckenspråksutbildning för vissa föräldrar. Enligt denna förordning ska utbildningen i första hand ges till föräldrarna innan barnet nått skolåldern. Den struktur som utbildningen har antagit omfattar vanligtvis 10 kursveckor fördelade på fyra år.

I förordningen (1997:1158), som följde av riksdagens beslut om införandet av teckenspråksutbildning till föräldrar, anges att utbildningen ska följa av Skolverket fastställd ramkursplan och att målen för utbildningen ska framgå av denna. Sådan ramkursplan fastställdes av Skolverket i samband med införandet av TUFF-utbildning 1998.² Mot bakgrund av erfarenheterna från bland annat Skolverkets utvärderingar av utbildningen har kursplanen reviderats och ny ramkursplan fastställts (SKOLFS 1998:7). Den nya ramkursplanen trädde i kraft den 4 juni 2003 (SKOLFS 2003:19).

Ansvar och genomförande

Statens Institut för Handikappfrågor i skolan (SIH) som fram till och med den 30 juni 2001 administrerade statsbidraget har årligen redovisat utvecklingen av utbildningen. Av redovisningen för år 2000 framgår att utbildningen då fortfarande var under uppbyggnad. Antalet deltagare beräknades år 2001 vara ca 800, vilket var

² 3 § andra stycket.

den omfattning som propositionens beräkningar byggde på. Ansvaret för att administrera anslaget överfördes den 1 juli 2001 till Specialpedagogiska institutet.

TUFF-utbildning genomförs på uppdrag av Specialpedagogiska institutet (SIT), ursprungligen av sex utbildningsanordnare - Härnösands folkhögskola (Härnösand), Väddö folkhögskola (Danderyd), Örebro folkhögskola/Stiftelsen TeckenspråksCentrum (Örebro), Nordiska folkhögskolan (Kungälv), Önnestads folkhögskola (Kristianstad) och Västanviks folkhögskola (Leksand). De fem förstnämnda utbildningsanordnarna erbjuder utbildning till föräldrar inom respektive region medan den sjätte utbildningsanordnaren har hela landet som upptagningsområde. Under 2005 har också företaget Rådahlstolkarna i Uppsala erkänts som mottagare av statsbidrag för genomförande av TUFF-utbildningar. Således är det numera två aktörer i Östra Svealandsregionen.

9.2.3 Målen för TUFF-utbildningen

Ramkursplanen innehåller, i likhet med tidigare ramkursplan, två typer av mål – ”mål att sträva mot” och ”mål att uppnå”. Dessa två mål har helt skilda adressater. ”Mål att sträva mot” är mål för utformningen av undervisningen medan ”mål att uppnå” anger vad den studerande förväntas uppnå.

Till skillnad från annan av Skolverket kursplanebunden utbildning ges inte betyg efter genomförd TUFF-utbildning, utan enbart intyg. Skälet är att TUFF-utbildning inte är en utbildning inom ramen för det offentliga skolväsendet utan ett stöd i form av riktad utbildning i teckenspråk till föräldrar till barn beroende av detta språk för sin kommunikation.³ Det är också viktigt att påpeka att föräldrar i den här formen av utbildning som syftar till att utveckla föräldrarnas förutsättningar att kommunicera med sina barn inte ska betygsättas.

³ Att TUFF-utbildningen inte är behörighetsgivande och eleverna därmed inte föremål för betygssättning innebär att måldokumentet för utbildningen skiljer sig från annan kursplanebunden utbildning genom att betygskriterier saknas. Här kan finnas en orsak till att man ofta möts av påståenden att föräldrar inte uppnår målen för utbildning. Vilka mål måste man fråga sig eftersom de individuella uppnåendemål inte självklart går att läsa ut av kursplanerna utan måste sättas i relation till de betygskriterier som gäller för utbildningen.

9.2.4 Problem

Som utredare har jag och sekretariatet besökt TUFF-utbildningar och i olika sammanhang träffat föräldrar, lärare och utbildningsansvariga. Vidare har intresseorganisationerna där ibland Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB) genom en särskild skrivelse gett synpunkter på hur de utifrån sitt brukarperspektiv skulle vilja förändra TUFF.

För få utbildningstimmar

De flesta anser att det totalt sett är för få utbildningstimmar, vilket också bekräftas av Skolverkets utvärdering. Jag kan samtidigt konstatera att det inte är någon enhetlig bild som framstår eftersom det totala antalet timmar en förälder erbjuds varierar kraftigt beroende på omfattningen av den introduktionsutbildning som erbjudits av hemlandstinget. De enkätsvar jag tagit del av visar på en variation mellan 25 och 250 timmar. Många föräldrar uppger att de på egen hand har sökt olika ytterligare alternativ till träning och utbildning i teckenspråk men har haft varierande erfarenhet av detta. Det har bl.a. berott på att det varit svårt att se vilken nivå olika kurser ligger på och vilket innehåll kurserna har. Föräldrarna har upplevt att när de väl är på plats har de fått ta del av kursinnehåll som de redan har gått igenom och som de redan kan.

Brister i kvalitet och anpassning till äldre barns språkutveckling

Brister i kvalitet har också tagits upp av vissa föräldrar liksom bristande anpassning till de egna barnens nivå i språkutvecklingshänseende. Föräldrar till äldre barn uppger att de saknar möjlighet till vidareutbildning så att de kan följa med i takt med att barnen med ökad ålder också har ett mera utvecklade ordförråd. Föräldrarnas behov av att t.ex. kunna ha en dialog med sin tonåring kräver successivt helt nya språkfärdigheter.

Att vara förälder till ett teckenspråkigt barn innebär oftast en helt annan språksituation än i andra flerspråkiga familjer i och med att barnet efter hand hela tiden tenderar att ligga före sina föräldrar i språkutveckling. ”Barnen driver föräldrarna framför sig” är ett citat som väl beskriver den känsla som kan uppstå i en familj. Föräldrar har samtidigt uppgett att för att ha möjlighet till återkom-

mande teckenspråksutbildning när barnet blivit äldre har man försökt att hushålla med de 240 timmar som erbjuds inom ramen för TUFF.

Påbyggnadsutbildning saknas efter TUFF-utbildning

Eftersom jag också var särskild utredare för utredningen som ligger till grund för dagens TUFF-utbildning så kan jag konstatera att så var det aldrig tänkt. Slutsatsen att 240 timmar inte är tillräckligt för fullödigt lära sig ett helt nytt språk drogs jag redan i den utredning som hade i uppdrag att utreda frågan om stöd i form av teckenspråksutbildning för föräldrar till döva barn m.m. Jag menar dock, att 240 timmar utöver vad föräldrarna erbjudits inom ramen för landstingens introduktionsutbildning ”borde kunna ge förutsättningar för goda kunskaper, metoder och verktyg för att genom egen träning och tillämpning vidareutveckla språket” (SOU 1996:102. s. 63).

I den proposition (1996/97:162) som följde på mitt förslag sågs den föreslagna utbildningen som en del i en systematiserad utbildning i teckenspråk för föräldrar. De övriga delarna i denna systematiserade utbildning utgörs av den introduktionsutbildning i teckenspråk som erbjuds av sjukvårdshuvudmännen samt av efterföljande utbildning för att kunna möta ytterligare behov. Denna efterföljande utbildning bör, enligt propositionen, kunna ske inom ramen för redan befintliga system med indirekt statligt stöd. Exempel på sådana utbildningar som nämns i propositionen är studier genom studieförbunden, vid folkhögskolorna eller annan utbildning som erbjuds inom ramen för det offentliga skolväsendet för vuxna m.m.

Jag kan konstatera att förutom några undantag har det inte funnits något egentligt utbud av påbyggnadsutbildning för de föräldrar som önskat. Därför har det i realiteten handlat om att de flesta föräldrar inte fått någon mer teckenspråksutbildning efter de 240 TUFF-timmarna.

Föräldrar bör få TUFF-utbildning när barnen är små

Min bedömning är att det är angeläget att de 240 timmarna TUFF-utbildning som finns att tillgå kommer föräldrarna tillgodo senast

under förskoleåldern och gärna tidigare. Då det är föräldrarna som står för en mycket stor del av barnets språkstimulans under dess tidiga år.

Möjligheter till påbyggnadsutbildning bör förbättras

Det är också viktigt att det finns ökade möjligheter till påbyggnadsutbildning. De utbud som redan finns kan tas tillvara i större utsträckning och fler studieförbund, folkhögskolor etc. kan stimuleras att erbjuda teckenspråksutbildning. Ett annat alternativ är att ta vara på de möjligheter som den nya tekniken har att erbjuda.

Anvisade medel har inte förbrukats

Samtidigt som kraven ställs på en utökning av antalet timmar inom ramen för TUFF kan vi konstatera att de medel som anvisats för verksamheten har sedan budgetåret 2001 inte förbrukats (se tabell 9.1). År 2001 anvisades 12,2 miljoner kronor varav 1,4 miljoner återbetalades till statskassan. År 2002 höjdes anslaget med 1,8 miljoner till totalt 14 miljoner kronor. Av de anslagna medlen återbetalades 1,1 miljoner kronor till statskassan. År 2003 sänktes anslaget med 3 miljoner kronor till 11 miljoner. Trots den sänkta anslagsnivån återbetalades 1,8 miljoner kronor till statskassan.

Tabell 9.1 Uppgifter redovisade av Specialpedagogiska institutet till utredningen⁴

Teckenspråksutbildning för vissa föräldrar 2002–2005 tkr	2005	2004	2003	2002	2001
Anvisade medel	10 916	11 000	11 000	14 000	12 213
Ansökta medel	12 451	11 332	10 284	9 881	10 610
Förbrukade medel	8 593	9 302	8 496	8 830	9 165
Återbetalt	3 860	2 079	1 788	1 051	1 445

Den bild som framstår vid en närmare analys av varför anvisade medel inte utnyttjats är att antalet föräldrar som efterfrågar respektive fullföljer TUFF-utbildningarna har minskat (se tabell 9.2).

⁴ Uppgifterna lämnade av Specialpedagogiska institutet 2006-03-20 (e-post Nina, Lundholm).

Tabell 9.2 Antal föräldrar som gått igenom TUFF-utbildning åren 2001–2005 och kostnad per deltagare⁵

Kostnader för teckenspråk för teckenspråksutbildning för föräldrar tkr	2005	2004	2003	2002	2001
Antal kursdeltagare (antal)	697	880	677	966	754
Kostnad per deltagare (kr)	12 329	10 570	12 549	9 141	12 155

Motsvarande minskning har inte skett när det gäller deltagandet i de introduktionsutbildningar som erbjuds av landstingen. Steget från de introduktioner som landstingens erbjuder till de fortsatta statliga påbyggnadsutbildningarna sker inte lika självklart som tidigare. Orsakerna är flera såsom praktiska problem med att kunna ta ledigt från arbete, svårigheter för båda föräldrarna att vara hemifrån samtidigt, svårigheter av ekonomisk karaktär, långa reseavstånd m.m.

9.3 Skolverkets utvärdering av TUFF-utbildningen

Skolverket har sedan oktober 1999 följt utvecklingen och årligen lämnat en delutvärdering av uppdraget till regeringen. Uppdraget har slutredovisats den 29 september 2004.⁶ Enligt Skolverket bedömning föreligger problem som är förknippade med bestämmelserna i förordningen (SFS 1997:1158) om statsbidrag för teckenspråksutbildning för vissa föräldrar framför allt inom fyra områden:

1. föräldrars "valfrihet" att välja utbildningsanordnare,
2. antalet utbildningstimmar,
3. ersättningsbelopp vid deltagande i utbildningen och
4. ansvaret för utbildningen.

⁵ Uppgifterna lämnade av Specialpedagogiska institutet 2006-03-20 (e-post, Nina Lundholm).

⁶ Redovisning av regeringsuppdrag avseende utvärdering av teckenspråksutbildning för vissa föräldrar (TUFF) – Beslut 2004-09-29, Dnr 2003:1347.

9.3.1 Skolverkets slutsatser och förslag:

Föräldrar bör få större valfrihet

I utvärderingen redovisas att 46 procent av föräldrarna skulle vilja ha möjlighet att välja utbildningsanordnare. Skolverket pekar på att olika utformning av utbildningen vid de sex folkhögskolor som anordnar utbildningen har aktualiserat frågan om föräldrars valfrihet och Skolverket föreslår att valfriheten bör öka och föräldrarna ges större möjlighet att välja utbildningsanordnare.

Antalet undervisningstimmar bör öka

Skolverket redovisar i sin utvärdering att ”alla inblandade parter – TUFF-ansvariga, lärare och föräldrar – är helt överens om att 240 timmar är för lite. Lärares bedömning av föräldrarnas måluppfyllelse är inte uppmuntrande och intervjumaterialet visar klart att de flesta lärare anser att många föräldrar inte kan nå målen efter 240-timmar”. Skolverket bedömer i utvärderingen att det är nödvändigt att antalet undervisningstimmar ökas för att målet för utbildningen ska kunna nås.

Högre ersättning underlättar för föräldrar att delta

Skolverket redovisar i utvärderingen att ersättningen till föräldrar för förlust av arbetsinkomst eller motsvarande uppgår till 75 kronor/timme och att beloppet inte räknats upp sedan utbildningen infördes 1998. Enligt redovisningen är det enbart 63 procent av föräldrarna som gör anspråk på denna ersättning. Övriga tar antingen ut tillfällig föräldrapenning eller semester. Vidare redovisas att 67 procent av de tillfrågade föräldrarna uppger att deltagande i utbildningen inneburit vissa eller stora ekonomiska problem, medan övriga inte upplevt några sådana problem. Skolverket bedömer i sin utvärdering att en höjning av dagens inkomsterätt vore rimlig eftersom högre ersättning underlättar föräldrars möjlighet att delta i utbildningen.

Specialpedagogiska institutet bör få ansvar för samordning

Under rubriken "Ansvaret för TUFF och dess utveckling" anger Skolverket att det brister i såväl samordning mellan utbildningsanordnarna och som i styrning av verksamheten. Utbildningarna uppfyller inte kravet på likvärdighet då det föreligger kvalitetsskillnader mellan de sex olika utbildningsanordnarna. Utbildningsanordnarna efterfrågar en tydligare samordning och styrning från uppdragsgivarens, Specialpedagogiska institutet (SIT), sida och pekar på behov av gemensamt utvecklingsarbete. Skolverket föreslår att SIT ska få i uppdrag att samordna och utveckla verksamheterna. Några slutsatser utöver att det brister i samordning mellan utbildningsanordnarna och i styrning av dessa redovisar inte Skolverket i sin utvärdering. Någon närmare precisering hur denna samordning och utveckling ska gå till lämnas inte.

9.4 Mina bedömningar

Viktigt att barn med nedsatt hörsel blir tvåspråkiga

Det är viktigt för alla parter att kunna medverka till att barn med hörselnedsättningar så långt möjligt blir tvåspråkiga, dvs. kan tillägna sig det talade språket via hörsel och tal samt kunna avläsa och teckna det svenska teckenspråket. Därmed ges barnet och senare som vuxen möjlighet att välja det för honom eller henne mest optimala språk utifrån varje given situation och den för tillfället aktuella miljön. Statens beredning för medicinsk utveckling har i sin rapport (2006) poängterat att barn med CI ges möjlighet att förvärva teckenspråk: "Med hjälp av implantatet kan barnet, utifrån individuella förutsättningar, få möjlighet att utveckla talkommunikation. Det är viktigt att kunskap i teckenspråk upprätthålls hos barnet och dess omgivning, eftersom resultaten efter implantation varierar mellan individer och då det ibland finns situationer där man inte kan använda implantatet (exempelvis när man badar eller vid ett tekniskt fel)".

Problem när teckenspråk väljs bort eller utbildning dröjer

De problem som behöver uppmärksammas har att göra med att föräldrar väljer bort att lära sig teckenspråk och sedan ångrar sig och när barn senare i livet bedöms ha nytta av att lära sig teckenspråk för att ha ökade förutsättningar att nå målen för utbildningar samt i övrigt delta i en social gemenskap.

Andra problem handlar om att det för vissa har uppstått en oacceptabel väntan innan utbildningen startar. Orsaken är många gånger att det inte har funnits tillräckligt många föräldrar i den aktuella regionen för att få ett tillräckligt underlag för att skapa fungerande undervisningsgrupper och att utbudet av aktörer som kan erbjuda utbildning med önskvärd kvalitet är begränsat.

Det är mycket oroande om föräldrar till teckenspråkiga/tvåspråkiga barn tvingas vänta med att lära sig teckenspråk på grund av att de inte är tillräckligt många för att bilda underlag för en undervisningsgrupp. Detta missgynnar deras barns utveckling inte bara rent språkligt utan i alla de aspekter som handlar om barns uppväxt och hälsa. Den försening i språkutveckling som blir uppenbar kan vara svår att kompensera och riskerar att ge ackumulativa effekter under många år framåt.

Se över fördelning av ansvar och uppgifter

Frågor med anknytning till teckenspråket tenderar att fragmentiseras, vilket inte bidrar till att stärka teckenspråkets och teckenspråkigas ställning. För att möta behoven av ökad kvalitet, större tillgänglighet och effektivare resursutnyttjande är det viktigt att se över den fördelning av ansvar och uppgifter som nu finns mellan de statliga myndigheterna Specialpedagogiska institutet och Specialskolemyndigheten. Även intresseorganisationerna har vid flera tillfällen påpekat att det behövs en översyn. Min bedömning är att Specialskolemyndigheten är den myndighet som har bäst förutsättningar att ta hela ansvaret för teckenspråksutbildningarna för föräldrar och syskon till döva barn samt barn till döva föräldrar. Specialskolemyndigheten har redan ansvaret för teckenspråksutbildning till barn inklusive hörande syskon till döva barn.

Skapa bra utbildning för lärare i teckenspråk

Här finns det anledning till att återkomma till frågan om att lösa behovet av en fungerande nationell utbildning av lärare i teckenspråk. Staten har här ett ansvar för att utbildning av språklärare i teckenspråk sker på samma sätt som för lärare i svenska, engelska och andra språk som undervisar i våra skolor. Frågan om en utbildning för lärare i teckenspråk är i högsta grad en fråga om kvalitet vilket bör gynna kvaliteten på TUFF. Det är enligt min mening olyckligt att denna fråga inte lösts ännu.

Ge föräldrar större valfrihet att välja skola men utan att det drabbar föräldrar i glesbygd

Skolverket föreslår att valfriheten bör öka och föräldrarna ges större möjlighet att välja utbildningsanordnare, något som jag i princip kan ställa mig bakom. Men det får inte ske på bekostnad av att kvaliteten sjunker eller att föräldrar får vänta för att få tillgång till utbildning. Behovet av valfrihet och möjligheten till val av utbildningsanordnare får på intet sätt innebära att staten frånhänder sig ansvaret för de föräldrar som finns företrädesvis i glesbygd.

Starta försöksverksamhet med integrerad Sfi och TUFF-utbildning

Det finns en förhållandevis stor grupp utlandsfödda invandrade föräldrar som har döva barn. Många av dem kommer från länder som saknar beredskap för att möta döva och hörselskadades behov. Det finns också många länder som saknar nationella teckenspråk vilket innebär att i den grad föräldrarna kommuniceras med barnet så sker det inte sällan med hemmagjorda tecken. Denna grupp föräldrar kan då ha behov av att dels lära sig svenska, i talad och skriven form, genom t.ex. Sfi, dels lära sig det svenska teckenspråket som kommer att bli barnets första språk. Dessutom behöver de få allmänna kunskaper om det svenska samhället, institutioner och regelverk samt specifika kunskaper om teckenspråkigas rättigheter och möjligheter.

Min bedömning är att det vore värdefullt om vi genom någon form av försöksverksamhet kunde vinna kunskaper och erfarenheter kring hur man organiserar en behovsanpassad verksamhet för gruppen utlandsfödda föräldrar med barn som kommer att ha det

svenska teckenspråket som första språk. Syftet med projektet bör vara att försöka erbjuda denna grupp föräldrar en utbildning som integrerar innehållen i Svenska för invandrare (Sfi) respektive TUFF och det utökade familjestödet.

Ge föräldrar information och råd om fortsatt utbildning

Jag har också erfårit att föräldrar har avstått från att påbörja TUFF-utbildningen efter det att de gått igenom landstingets introduktion. Det finns skäl att här se till att hjälpa dessa föräldrar att hitta alternativ och lösningar redan under tiden man går introduktionsutbildningen. Ett annat behov som verkar allt mer angeläget att möta är att föräldrar efterlyser mer information, stöd och råd inför den fortsatta planeringen för barnets såväl som familjens behov och önskemål.

Ge Specialskolemyndigheten resurser att erbjuda utbildning till kommunerna

Enskilda kommuner kan inte förväntas ha den kompetens som krävs för att möta dessa barns behov. Därför bör det vara ett statligt ansvar att bistå kommunerna med att erbjuda teckenspråksundervisning till barnen i motsvarande familjesituation. Specialskolemyndigheten har sedan drygt tio år erfarenheter och kompetens för att möta dessa barns behov. Därför bör SPM ges resurser och ansvar för att erbjuda kommunerna en bra form av undervisning med kompetenta lärare. Det formella ansvaret bör dock ligga på kommunerna som i samråd med SPM kan finna ett lämpligt erbjudande utifrån teckenspråkiga barns behov. I dag finns det 5,3 miljoner kr som en grundresurs för detta ändamål. Eventuella ytterligare kringkostnader borde genom avtal kunna fördelas mellan kommunen och SPM.

9.5 Mina förslag

Påbyggnadsutbildning i form av IT-baserad distansutbildning
Det har visat sig att intentionerna i utredningen om teckenspråksutbildning för föräldrar när det gäller möjlighet till påbyggnadsutbildning (det tredje steget) inte i någon större omfattning infriats.

Föräldrarna själva uttrycker behov av mer teckenspråksundervisning och efterlyser påbyggnadsutbildningar i takt med att barnet blir äldre och får ett mera utvecklat teckenspråk.

Det behövs alltså ett alternativ till den påbyggnadsutbildning som ges främst vid folkhögskolor och i studiecirkelverksamhet. Förslaget innebär att man utnyttjar den tekniska utveckling som sker inom området och erbjuder föräldrarna ett interaktivt system med moduler med IT- baserad distansundervisning i teckenspråk. Nationellt centrum för flexibelt lärande (CFL) har bl.a. utvecklat erfarenheter på detta område, som också skulle gå att tillämpa på familjer (barn, syskon och föräldrar), som behöver kommunicera på teckenspråk.

De fördelar jag ser med att förverkliga detta alternativ till teckenspråksutbildning är följande:

- Föräldrar behöver inte spara av de 240 timmarna som finns i TUFF för att ha timmar kvar till senare utbildning.
- Hela familjen inklusive det teckenspråkiga barnet kan träna och genomföra olika kursmoment oberoende av tid, ekonomi och rum.
- Möjligheterna ökar att välja innehåll i träningen/utbildningen utifrån intresse och aktuella behov.
- Påbyggnadsutbildningen kan inledas redan när barnet är i förskoleåldern. –
- Barnets språkutveckling gagnas ju tidigare föräldrarna skaffar sig kunskaper i teckenspråk och ju mer utvecklade deras kunskaper är.
- Möjligheten ökar att ta del av teckenspråkslexikon och litteratur m.m.
- Svar på frågor och även handledning kan byggas in i systemet, eftersom det är interaktivt.
- Förskollärare, barnskötare och andra som arbetar med teckenspråkiga barn eller har ett annat yrkesmässigt intresse kan ta del av distansundervisningen.
- Utbildningen är kostnadsbesparande eftersom det inte uppstår några kostnader för boende, resor och ersättning för förlorad arbetsförtjänst.
- Kvaliteten kan förväntas öka då undervisningen/träningen inte blir beroende av om det finns lärare med tillräcklig kompetens på orten.

10 Samhällsstöd

I mitt uppdrag har ingått att bedöma möjligheten att använda teckenspråket samt tillgången till tolk för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade i olika situationer, t.ex. i arbetslivet och vid samhällsstöd.

Uppdraget att pröva frågan om en ny fördelningsmodell för statsbidraget till tolktjänst redovisas i kapitel 11.

Bedömning: Teckenspråkigas behov av tolk för vardagstolkning i olika situationer är inte fullt ut tillgodosett. Gränserna är oklara mellan vad som ingår i den vardagstolkning som landstingen ska erbjuda samt finansiera och den tolkning som annan huvudman har ansvar för och ska finansiera. Detta är särskilt tydligt då det gäller tolk i arbetslivet utöver vad som ingår i landstingens vardagstolkning. Den tolkkostnaden ska bekostas av den som ska tillhandahålla stödet enligt den s.k. ansvars- och finansieringsprincipen.

Det är inte heller alltid självklart för myndigheter m.fl. att man ska använda sig av tolk när så behövs.

Förslag:

- Socialstyrelsen ges i uppdrag att tydliggöra vad som ingår i vardagstolkning.
- Arbetsmarknadsverket ges i uppdrag att redovisa de olika former av stöd, inklusive stöd i form av tolk, som myndigheten erbjuder personer som är döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade och hur dessa stöd tillgodoser dessa personers möjligheter till information på och stöd i form av teckenspråk i arbetslivet.

10.1 Inledning

Människor som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation utgör en språklig minoritet i ett samhälle där flertalet andra i sin dagliga interaktion använder ett språk som teckenspråkiga inte kan tillgodogöra sig. Till skillnad från andra språkliga minoriteter som kan lära sig det språk majoriteten talar kan teckenspråkiga inte tillägna sig och använda detta språk, eftersom deras funktionsnedsättning hindrar dem. Därför är teckenspråkiga i större omfattning än andra människor beroende av att kunna använda och få information på eget sitt språk.

Möjligheterna för teckenspråkiga att använda sitt språk i kontakter med det omgivande majoritetssamhället är starkt begränsade, eftersom endast ett fåtal människor behärskar teckenspråk. Därför blir teckenspråkiga ofta avskurna från information, dialog och delaktighet i olika sammanhang. Deras rättigheter och möjlighet till full delaktighet i samhället måste därför tillgodoses genom tolk, översättningar av information till teckenspråk m.m.

En förutsättning för en fullgod kommunikation är att tillgången till tolk är tillräckligt omfattande för att teckenspråkiga och de som är i behov av teckenspråk ska få samma åtkomst till samhället. Enligt *FN:s standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet* bör teckenspråkstolkar finnas tillgängliga för att möjliggöra kommunikation mellan döva människor och andra. Ytterst är tillgänglighet en fråga om demokrati i och med att delaktighet förutsätter lika tillgänglighet. Detta slås även fast i den nationella handlingsplanen för handikappolitik (prop. 1999/2000:79) samt i den nationella handlingsplanen för mänskliga rättigheter (regeringens skrivelse 2005/06:95).

Utredningen har i tilläggsdirektiv fått i uppdrag att i målgruppen även inkludera de personer som är språkstörda och som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation. Vad jag framöver skriver om teckenspråkstolkar gäller även för denna grupp.

10.2 Olika huvudmän svarar för samhällstödet

Det är ett flertal myndigheter som tillsammans ska ge personer med funktionshinder möjlighet att kunna leva ett så normalt liv som möjligt och ge alla samma möjligheter till full delaktighet i samhället.

Framför allt är det åtgärder inom hälso- och sjukvården, socialtjänsten, socialförsäkrings- och arbetsmarknadsområdet som sammantaget ger förutsättningarna. De samhälleliga insatserna i form av stöd till enskilda personer med funktionshinder ges i huvudsak genom

- kommunen
- landstinget/regionen
- staten genom försäkringskassan och länsarbetsnämnden.

Ansvar är uppdelat enligt följande:

Kommunen svarar för skola/utbildning, bostadsanpassning, äldre- och handikappomsorg samt hälso- och sjukvård upp till läkarnivå.

Landstinget svarar i huvudsak för hälso- och sjukvård på alla vårdnivåer samt habilitering och rehabilitering som bl.a. innefattar tolkning för teckenspråkiga genom tolkcentralerna. Landstingen svarar även för hjälpmedel för hörselskadade.

Staten svarar genom Försäkringskassan för socialförsäkringens ansvarsområde, som bland annat omfattar sjukpenning och pensionering men även vissa hjälpmedel. Genom Länsarbetsnämnden har staten ansvaret för insatser med anknytning till arbetet.

10.2.1 Grundläggande principer och lagar

Här redogör jag i korthet för de lagar som reglerar rätten till och skyldigheten att tillhandahålla tolk för döva etc. Jag redogör särskilt för vilka regler som gäller för vardagstolkning, arbetsplats-tolkning och utbildningstolkning. Inom vardagstolkning fokuserar jag även på barns och ungdomars syn på tolk och på behoven inom äldreomsorgen. En viktig fråga är problematiken när det gäller finansieringen av tolkkostnaden då flera olika huvudmän svarar för tolkningen inom olika områden som ibland överlappar varandra.

Frågan är om tillgången av tolkar möter behoven. Den frågan diskuterar jag i kapitel 11.

Frågan om tolk för förtroendevalda i politiska församlingar behandlas dock i särskilt kapitel (kapitel 12).

Likabehandlingsprincipen

Övergripande gäller principen om lika rättigheter, vilket innebär att varje individ har lika värde. Det betyder också att individens behov måste ligga till grund för samhällsplanering och att alla resurser måste användas på ett sådant sätt att det ger varje individ lika möjlighet att delta i samhället.

I den nationella handlingsplanen för handikappolitiken *Från patient till medborgare* slås det fast att personer med funktionshinder ska ha samma möjligheter som andra att delta i samhället (prop. 1999/2000:79). Målet för handikappolitiken är en samhällsgemenskap med mångfald som grund. Alla ska ha möjlighet att ta del av information och göra sig hörda. Enligt förordningen (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken ska myndigheterna utforma och bedriva sin verksamhet med beaktande av de handikappolitiska målen. Detta innebär bl.a. att verksamhet och information ska göras tillgängliga för personer med funktionshinder. För personer som är teckenspråkiga innebär detta att information måste finnas på teckenspråk.

Grundprinciper för den svenska handikappolitiken

Målen för den svenska handikappolitiken baseras på FN:s standardregler om jämlikhet, full delaktighet och självbestämmande för den enskilde.

Enligt regeringens skrivelse 2005/06:110 Uppföljning av den nationella handlingsplanen för handikappolitiken menar regeringen ”att det är angeläget att de kommande åren särskilt sätta fokus på förutsättningarna för att personer med funktionshinder ska få samma möjligheter till utbildning och arbete som andra. Regeringen avser bl.a. att tillsätta en utredning för att göra en kartläggning och en analys av de insatser samhället erbjuder”. (s. 15)

Personer med funktionshinder ska kunna leva ett så fullvärdigt liv som möjligt. Alla ska kunna åldras i trygghet och kunna bo kvar i sitt hem.

Hälso- och sjukvårdslagen, vardagstolkning

I samband med handikappreformen infördes en ändring i januari 1994 i hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) som tydliggjorde landstingens skyldighet att organisera, finansiera och tillhandahålla tolktjänst i form av vardagstolkning för teckenspråkiga som är folkbokförda inom respektive landsting.

Genom denna lagstadgade skyldighet att erbjuda tolk har riksdagen gett döva, dövblinda och hörselskadade en starkare rätt till tolk för teckenspråkiga än för andra personer med annat språk än svenska.

Förvaltningslagen

Förvaltningslagen (1986:223) är styrande för alla myndigheter och reglerar hur myndigheterna ska handlägga sina ärenden. Där finns bl.a. regler om hur beslut omprövas eller överklagas, hur beslut ska motiveras och vilken rätt man som part har att ta del av uppgifter. Lagen innehåller också en regel om anlitande tolk vid myndighetsutövning (8 §). Regeln är utformad som en ”bör”-regel vilket innebär att det är myndigheten som avgör om tolk ska användas, men individens önskemål anses styrande.

Förvaltningsprocesslagen samt rättegångsbalken

Användandet av tolk i domstolar regleras dels i förvaltningsprocesslagen (1971:291), dels i rättegångsbalken (1942:740). I förvaltningsprocesslagen är regeln utformad som en skyldighet för domstolarna att anlita tolk om part, vittne eller annan inte behärskar svenska språket (50 § första stycket). Det är alltså ett strängare uttryck än förvaltningslagens ”bör”. Men även här är det alltid myndigheten, i det här fallet domstolen, som avgör när behov av tolk föreligger. Skyldigheten regleras i 5 kap. 6 § i rättegångsbalken

Socialtjänstlagen

I socialtjänstlagen (2001:453) finns ingen bestämmelse om rätten eller skyldigheten att erbjuda tolk. Där sägs att socialtjänsten ska grunda sig på respekt för människors självbestämmanderätt och

integritet och främja människors jämlikhet i levnadsvillkor, ekonomisk och social trygghet samt aktiva deltagande i samhällslivet. Socialtjänstlagen omfattar bl.a. äldreomsorg, missbruksvård och individ- och familjeomsorg.

I socialtjänstlagen ingår dock en skyldighet för kommunerna att kartlägga kommuninvånarnas behov.

Ansvars- och finansieringsprincipen

Ansvar och kostnaden för tolkning som inte är vardagstolkning eller på annat sätt är reglerat i lag faller under den s.k. ansvars- och finansieringsprincipen. Den innebär att varje samhällssektor ska utforma och bedriva sin verksamhet så att den blir tillgänglig för alla medborgare, inklusive personer med funktionshinder. Kostnader för de nödvändiga anpassningsåtgärderna ska finansieras inom ramen för den ordinarie verksamheten (rskr 2005/06:110).

Principen formulerades i slutet av 1970-talet¹. Något förenklad skulle principen kunna uttryckas så att den som anordnar en verksamhet även har ansvar för att den är tillgänglig för personer med funktionshinder. Tillgänglighet för den som är beroende av tecken- och språk för kommunikation förutsätter att tolk tillhandahålls i olika situationer. Problemet är att ansvars- och finansieringsprincipen inte är tvingande, och att den ofta kringgås med hänvisning till kostnader för dess genomförande och att det inte gäller icke-offentligt finansierad verksamhet.

Diskrimineringslagstiftning

Fler olika lagar innehåller förbud mot diskriminering. Lagen (2003:307) om förbud mot diskriminering har till syfte att motverka diskriminering som har samband med funktionshinder. Ingen får till exempel behandla den som har ett funktionshinder sämre än någon annan när han eller hon söker ett jobb eller ska starta eget, handlar i en affär, tar ett banklån eller köper en bostad m.m. Förutom denna lag finns lagen (1999:132) om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av funktionshinder samt lagen (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande

¹ 1965 års handikapputredning.

behandling av barn och elever. Den sistnämnda lagen trädde i kraft 1 april 2006.

Utöver att ingen får utsättas för diskriminering på grund av funktionshinder är innebörden även att ingen får diskrimineras på grund av språk.

Personer som är teckenspråkiga kan således bli utsatta för diskriminering såväl på grund av funktionshinder som på grund av språk. Båda slagen av diskriminering innebär en kränkning av individen och en nedvärdering av grundläggande mänskliga värden.

Universitet och högskolor

Jag går inte i betänkandet närmare in på innebörden av ovanstående lagar som innehåller förbud mot diskriminering förutom lagen (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan. Denna lag omfattar förutom högskolan även sådan högskoleutbildning som anordnad av kommuner och landsting samt av enskilda utbildningsanordnare som har rätt att utfärda examina.

Lagen reglerar nämligen rätten till tolk vid högskolestudier och föreskriver att universitet och högskolor ska avsätta medel till tolkkostnaderna.

Folkhögskolor

Även för folkhögskolor och i samband med arbetsplatstolkning och arbetsmarknadstolkning finns vissa regler. För statligt finansierad utbildning vid folkhögskolor gäller att staten avsätter särskilda medel för stöd till undervisning, däribland tolkkostnader.

Lagar inom arbetsområdet

Övriga lagar av vikt är lag (1999:132) om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av funktionshinder, arbetsmiljölagen (AML), framför allt 3 § i kapitel 3, hälso- och sjukvårdslagen i de delar som handlar om vardagstolkning samt Försäkringskassans förordning (1991:1046) om ersättning från sjukförsäkringen enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring i form av bidrag till arbets hjälpmedel. Förordning (2000:630) om särskilda insatser för per-

soner med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga redogör jag för i avsnitt 10.5.1.

10.3 Vardagstolkning – landstingens ansvar enligt HSL

Inom samtliga samhällsområden finns ett mer eller mindre stort behov av tolkar och översättare. De områden jag här fokuserar på är vardagstolkningen och vad vardagstolkningen ska omfatta enligt hälso- och sjukvårdslagen.

10.3.1 Vardagstolkning

Begreppet vardagstolkning har successivt vuxit fram och kommit att omfatta tolktjänst i en rad olika situationer i vardagslivet. I Socialstyrelsens cirkulär från 1969 angående tolktjänst för döva nämns tolk vid läkar- och tandläkarbesök, vid kontakter med myndigheter, vid olika ärenden till affär, apotek, bibliotek osv., vid fackliga möten och information på arbetsplatsen m.m. Viss verksamhet inom kyrkan, t.ex. dop, konfirmation, vigsel och begravning, innefattas också i vardagstolkningen.

Utvidgning av begreppet

I prop. 1992/93:159 *Stöd och service till vissa funktionshindrade*, formulerades begreppet vardagstolkning till att den utöver den dåvarande omfattningen – ”också skall omfatta tolk i arbetslivet, vid nyanställning, introduktion och utbildning inom företag samt i samband med fritidsaktiviteter, rekreation och i föreningslivet”. Vidare sägs att det inte är ”möjligt att i detalj avgränsa begreppet vardagstolkning och i varje enskilt fall lägga fast vem som är ansvarig för att tolktjänst ges. /.../ förutsätter att landstingen i sin praktiska verksamhet ger begreppet vardagstolkning en sådan innebörd att döva m.fl. grupper verkligen kan få sina grundläggande behov av tolktjänst tillgodosedda” (s. 156).

I propositionen fastställs alltså varken en övre eller undre gräns för hur pass omfattande vardagstolkningen i framför allt arbetslivet ska bli.

10.4 Sjukvård, social service och äldreomsorg

10.4.1 Teckenspråkig direktkommunikation viktig

Teckenspråkigas möjlighet till kommunikation med den personal som de möter inom sjukvården begränsas av de kommunikationsbarriärer som beskrivits. Såväl vårdpersonal som den som är teckenspråkig är i de allra flesta fall beroende av tolk vid dessa kontakter. Det är via tolken som läkaren ställer sina frågor och det är tolken som förmedlar de svar på vilka läkaren ska grunda sin diagnos. I en rapport från Region Skåne (Göransson, L. & Malmström, S.-E. 2002) påpekar man att risken för att missförstå eller att inte uppfatta information kring diagnos, prognos, medicinering och biverkningar är mycket stor och att många döva menar att detta skapar ångest och osäkerhet.

Inom exempelvis somatisk vård och andra samhällsstöd är detta med tolk som förmedlare av information mellan hörande och döva och andra teckenspråksberoende i de flesta fall inget problem. Problemet uppstår däremot när språket blir en del av en behandling, exempelvis inom psykiatrin. Detta eftersom behandlingen förutsätter kommunikation mellan behandlingspersonal och patient/klient vilket i sin tur bygger på att personalen har sådana färdigheter i teckenspråk att man kan kommunicera med patienten. Psykiatrisk behandling av personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation kan för närvarande fås endast i Stockholm, Göteborg, Örebro och i Lund.

Min enkät till kommunerna om SoL och LSS

I min enkät till kommunerna om samhällsstöd relaterade till socialtjänstlagen (2002:453) (SoL) och lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) har jag ställt flera frågor om den sociala servicen för teckenspråkiga. Resultaten och enkäten redovisas i bilaga 3.

10.4.2 Äldre teckenspråkigas situation

Kommunen ansvarar för äldreomsorgen

Socialtjänstlagen säger att kommunernas äldreomsorg ska hålla god kvalitet. Varje kommun ska ha en inriktning och policy för kvaliteten i verksamheten. När socialtjänsten bedömer en persons behov av stöd och omsorg ska den alltså se till hela livssituationen och hela behovet av service, vård och omsorg. Kommunen ska bl.a. se till

- att man får möjlighet att leva och bo självständigt under trygga förhållanden och att man blir bemött med respekt
- att man får information om omsorgen så att man kan tillvarata sina rättigheter
- att kommunens hjälp utformas utifrån de behov man har och att kommunen lyssnar på önskemål från den som behöver hjälp eller från de närstående
- att beslut utformas så att de är tydliga och lätta att förstå.

Utgångspunkten för kommunens insatser för äldre ska enligt socialtjänstlagen vara att man ska kunna bo kvar hemma. Insatser som underlättar vardagen är viktiga. Här ingår till exempel hemtjänst, hjälpmedel, rehabilitering och anpassning av bostaden. Annat stöd som kan öka tryggheten och göra så att man inte behöver flytta är till exempel trygghetslarm och telefonservice, som gör att man kan nå personal snabbt om man behöver hjälp. Dagcentraler, som kan erbjuda matservering, sysselsättning och gemenskap, är exempel på verksamhet som kan minska den sociala isoleringen.

Teckenspråkig äldreomsorg

En teckenspråkig miljö för de äldre som är i behov av äldreomsorg är därför önskvärd för alla teckenspråkiga döva.

I min enkät till kommunerna ställdes frågan om man inom socialtjänsten utarbetat riktlinjer för äldreomsorgen vad gäller teckenspråkiga. Endast två kommuner besvarade frågan jakande. Nio kommuner svarade ja på frågan om de hade anpassat äldreboende för teckenspråkiga. (Se bilaga 3).

Äldreboende med teckenspråkig personal erbjuds i dag äldre teckenspråkiga enbart i Stockholm. Företaget Restriktta Omsorg

driver på entreprenad av Stockholms kommun äldreboendet Pilträdet. Vid detta äldreboende finns 11 platser för äldre teckenspråkiga från hela Stockholm. Dotterföretaget Restriktta Hemtjänst erbjuder även hemtjänst med teckenspråkig personal, dock enbart till teckenspråkiga på Kungsholmen.

Någon mera övergripande kartläggning som belyser äldre dövas, dövblindas och andra teckenspråkigas behov inom äldreomsorg och hur äldreomsorgen fungerar för dessa grupper har inte kunnat spåras. Två regionala kartläggningar är värda att nämna.

Inom ramen för regeringens äldreprojekt (prop. 1997/98:113, SOU 1997/98:24, rskr. 1997/98:307) har Sveriges Dövas Riksförbund (SDR) och Teckenspråkiga Dövas Pensionärsförbund år 2001 genomfört en kartläggning av äldre döva (över 60 år) i Norrland.

Kartläggningen omfattade alla 54 kommuner i de fem norrlands-länen. Man fann 47 döva över 60 år. Enligt kartläggningen är kunskapen om äldre teckenspråkiga döva och deras behov inom äldreomsorgen mycket bristfällig i de undersökta kommunerna. Kartläggningen visar att många äldre döva i realiteten inte har något inflytande över sitt eget liv den dag de blir beroende av samhällets insatser. Okunskap om dövas behov, bristen på information på teckenspråk från kommunen till döva och bristen på kunskaper i teckenspråk hos vårdpersonal i hemtjänst och äldreboenden är enligt kartläggningen grundläggande problem. I en kommun hade t.ex. personal vid ett servicehus där två döva bodde, ansökt om att få gå utbildning i teckenspråk, men blivit nekade då kommunen tyckte utbildningen var för dyr.

Sveriges Dövas Riksförbund har även i andra sammanhang uppmärksammat äldre dövas situation, deras brist på miljöer där de kan göra sig förstådda på teckenspråk och på bristen av information på teckenspråk.

I den tidigare nämnda rapporten från Region Skåne, (Göransson, L. & Malmström, S.-E. 2002) bekräftas den bild som SDR:s kartläggning i Norrland redovisar. Projektgruppen bakom rapporten har arbetat med s.k. fokusgruppsintervjuer. Sammanlagt 44 personer deltog i 5 grupper och möttes mellan fem och tio gånger. Grupperna har haft olika sammansättningar. I två av grupperna deltog sammanlagt 19 ädöva över 65 år.

Enligt rapporten bär många äldre teckenspråkiga på en stor oro för att bli sjuka eller beroende av samhällets service. Oron grundar sig på känslan att man inte ska bli förstådd av omgivningen, att man

inte ska kunna uttrycka sina behov och rädslan för att bli isolerad från kommunikation och gemenskap med andra. Bristen på kommunikation med hemtjänstpersonal och andra personalgrupper med uppgift att erbjuda service åt äldre skapar otrygghet och frustration. Äldre teckenspråkiga upplever att man inte har något inflytande över den service som ges utan att man får finna sig i och vara tacksam över det man får. De menar också att det inte är någon idé att vända sig till befintliga myndigheter för att söka råd eller hjälp, vilket innebär att det finns ett stort dolt behov bland äldre döva. De flesta teckenspråkiga som intervjuats i rapporten från Region Skåne ansåg att det behövs såväl ett särskilt boende för äldre teckenspråkiga som teckenspråkig hemtjänstpersonal (s. 47):

10.5 Teckenspråkiga i arbetslivet

Att kunna delta i arbetslivet, och få sin försörjning genom eget arbete har stor betydelse för människors delaktighet och självbestämmande. Målet är att människor med funktionshinder ska ha samma möjligheter som icke funktionshindrade att delta i arbetslivet. Detta förutsätter att eventuella hinder undanröjs eller minskas och att kompensatoriska insatser vidtas för att minska ojämlikheter mellan människor med respektive utan funktionshinder (prop. 1999/2000:79). Detta poängteras också i Den nationella handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna (regeringens skrivelse 2005/06:95) samt i Bemötandeutredningen (SOU 1999:21).

10.5.1 Olika stöd till teckenspråkiga i arbetslivet

Stöd till teckenspråkiga i arbetslivet ges av flera olika myndigheter. Enligt hälso- och sjukvårdslagen svarar landstingen för "tolk i arbetslivet, vid nyanställning, introduktion och utbildning inom företag eller på annan plats". (prop. 1992/93:159, s. 156). Tolk vid personalsammankomster och fackliga möten på arbetsplatsen ingår också i vardagstolkningen liksom om en enskild individ beställer tolk för en anställningsintervju eller ett samtal med arbetsgivaren.

Övrigt stöd

Utöver bestämmelserna om vardagstolkning i hälso- och sjukvårdslagen kan stöd ges med högst 50 000 kronor per år för tolk åt barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade som tar del av utbildning inom ett företag eller för inläsning på ljudmedier av facklitteratur till en synskadad som tar del av utbildning inom ett företag. Det framgår av 16 § förordning (2000:630) om särskilda insatser för personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga.

Enligt samma förordning kan stöd till personligt biträde lämnas med högst 50 000 kronor per år till arbetsgivaren eller den som har kostnaden för biträdet. Till företagare som har funktionshinder som medför stora kommunikationssvårigheter får stöd lämnas med högst 100 000 kronor per år (19 §).

Det är möjligt att utse en särskild stödperson för introduktion och uppföljning (SIUS) åt en person med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga och som behöver extra stöd och träning i inledningsskedet av en anställning eller under arbetspraktik som föregår en anställning. Dessa stödpersoner kallas SIUS-konsulenter och är anställda hos Arbetsmarknadsverket. Insatsen kan lämnas i högst sex månader under introduktionen samt under uppföljning av anställningen. (20–21 §§).

Visst stöd i form av arbetshjälpmedel finns att få. Arbetsförmedlingen kan betala arbetshjälpmedel under anställningens första 12 månader. Därefter har arbetsgivaren/försäkringskassan ansvar för kostnaden. Om en person är anställd med lönebidrag kan arbetsförmedlingen lämna stöd under hela lönebidragstiden. Stödet kan också lämnas till egen företagare. Stöd får lämnas med högst 50 000 kronor till vardera den funktionshindrade och arbetsgivaren (11–14§).

Även vid start av näringsverksamhet finns det möjlighet att få visst ekonomiskt stöd för kostnader för att skaffa utrustning eller andra kostnader när personen startar näringsverksamhet. (22 §) Stödet får utgå med 60 000 kronor och kan kombineras med stöd till start av näringsverksamhet, s.k. starta-eget bidrag. (23 §).

Länsarbetsnämnden beslutar om och betalar ut stöden.

AMS:s särskilda resurser för teckenspråkiga döva

För gruppen teckenspråkiga döva har Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) särskilda resurser i form av dövkonsulenter och Dövlaget vid Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade i Uppsala.

De tolv dövkonsulenterna har regionala uppdrag över hela landet. De är placerade inom Länsarbetsnämnderna i Skåne, Västra Götaland, Örebro, Stockholm, Uppsala och Västernorrlands län. Insatsen finansieras med centrala medel som tilldelas den länsarbetsnämnd där konsulenterna är placerade. Dessa medel uppgick budgetåret 2005 till sammanlagt 7,5 miljoner kronor.²

Dövlaget vid Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade i Uppsala har ett rikstäckande uppdrag och arbetar konsultativt på uppdrag av handläggare vid lokala arbetsförmedlingar och dövkonsulenterna. Dövlaget arbetar även med döva personer som har anställning genom Arbetslivsresurs, AR AB. Dövlaget erbjuder följande av AMS kvalitetssäkrade tjänster: Klargöra arbetsförutsättningar, Vägledning till arbete och Anpassa arbets-situationen.

Kostnaden för Dövlaget uppgick budgetåret 2005 till ca 8,5 miljoner kronor³.

10.5.2 Situationen för teckenspråkiga i arbetslivet

Andelen teckenspråkiga personer med funktionshinder (döva) sysselsatta i reguljärt arbete är hög både när man jämför med personer med andra slag av funktionshinder och med befolkningen i övrigt. Enligt SCB:s undersökningar om funktionshindrades situation på arbetsmarknaden har sysselsättningsgraden kontinuerligt ökat under perioden 1998 till 2002, för att minska något under 2004⁴.

Förutom de generella arbetsmarknadsåtgärderna för alla ska teckenspråkiga ha tillgång till särskilda stöd och riktade åtgärder. De hinder teckenspråkiga möter i arbetslivet är i hög grad relaterade till språket. Bristen på information på teckenspråk på arbetsplatsen liksom begränsade möjligheter att använda svenskt teckenspråk i samtal om arbetsuppgifter medför behov av olika slag av stöd.

² Uppgift från Lisbeth Lidbom, AMS.

³ Lennart Edman, chef för Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade.

⁴ SCB: Funktionshindrades situation på arbetsmarknaden 4:e kvartalet 2004.

Tidigare fanns stöd från Arbetsmarknadsverket till arbetsgivare eller arbetskamrater för att helt eller delvis täcka kostnader för kortare teckenspråkskurser för anställda som har teckenspråksberoende arbetskamrater. Detta stöd är borttaget sedan några år. Eventuellt skulle medel för ”personligt biträde” kunna användas för att helt eller delvis täcka kostnaderna för teckenspråksutbildning.

I *Döva i Skåne* (Göransson, L. & Malmström, S.-E. 2002) har genom fokusgrupperna framkommit många synpunkter om situationen för de teckenspråkiga i arbetslivet.

Det går en skiljelinje mellan äldre och yngre teckenspråkiga i arbetslivet menar man också. Äldre yrkesverksamma hade inte samma valmöjligheter i yrkesvalet som de yngre. Många äldre hänvisades till hantverksyrken eller yrken som inte kräver någon mera omfattande kommunikation. För yngre yrkesverksamma ser det annorlunda ut. Valmöjligheterna har ökat för dessa i och med tillgång till tolkar, modern teknik och bättre skolbakgrund. Samtidigt förändras samhället i allt snabbare takt och yngre teckenspråkiga konkurrerar i dag på lika villkor med hörande när det gäller utbildning och arbete. I rapporten lyfter teckenspråkiga fram att de upplever sig ha svårt att avancera till högre befattningar, att de inte hänger med i löneutvecklingen och att de sällan får tillgång till fortbildning på samma villkor som andra. Denna bild bekräftas av personal inom arbetsförmedlingen för hörselskadade och döva.

I en enkätundersökning riktad till 200 teckenspråkiga som SDR genomfört (*Teckenspråkets ställning – SDR:s skuggutredning*) finns en fråga om hur man uppfattar tillgången till dövkonsulenter i arbetslivet. Ungefär hälften av de tillfrågade har kontakt med dövkonsulent, 15 procent tycker det fungerar bra, 19 mindre bra och 17 procent menar att det fungerar dåligt. 38 procent av de svarande har aldrig kontakt med dövkonsulenterna.

Svårt få fram uppgifter om tolkkostnader

Jag skickade i december 2005 en förfrågan till Arbetsmarknadsstyrelsen, samtliga 21 länsarbetsnämnder⁵ och de 12 dövkonsulenterna om antal personer, omfattning och kostnad för tolk i arbetslivet.

⁵ Antalet länsarbetsnämnder uppgår till 21.

Av de 13 länsarbetsnämnder⁶ som svarat uppger 8 att man inte kan besvara utredningens frågor på grund av att de efterfrågade uppgifterna inte gått att få fram ur deras redovisningssystem. Av de 6 länsarbetsnämnder som besvarat frågan har 5 lämnat ofullständiga uppgifter och endast en länsarbetsnämnd har kunnat lämna uppgifter om kostnader för tolk i arbetslivet under den efterfrågade perioden.

Även AMS uppger i sitt svar till utredningen att myndigheten inte kan redovisa de efterfrågade kostnaderna för tolk beroende på att dessa kostnader inte kan särskiljas från myndighetens kostnader för personligt biträde. AMS noterar själv i sitt svar att detta är otillfredsställande och att "beslutsrutiner måste skapas som gör det möjligt att se dessa kostnader".⁷

Inte heller dövkonsulenterna har kunnat lämna svar på de efterfrågade uppgifterna på ett sådant sätt att kostnaderna för tolk i arbetslivet har kunnat beräknas.

Teckenspråkiga inskrivna vid arbetsförmedlingen

Antalet teckenspråkiga personer inskrivna vid arbetsförmedlingarna uppgick i december 2005 till totalt 1 065 personer. Det är en ökning sedan 2001 med 52 procent under den femårsperiod som redovisas, tabell 10.1. Av dessa var 434 personer arbetslösa år 2005, varav 298 öppet arbetslösa och 136 i program. Ett stort antal av de inskrivna har arbete med någon form av anställningsstöd, 622 personer år 2005. Detta är en ökning med 189 personer från år 2001. Förklaringen till att antalet inskrivna vid förmedlingen överstiger antalet arbetslösa, är att som inskrivna vid Arbetsförmedlingen registreras även de som har arbete med någon form av arbetsmarknadspolitisk insats, främst lönebidrag.

⁶ Länsarbetsnämnderna i Stockholms-, Uppsala-, Södermanlands-, Jönköpings-, Kronobergs-, Kalmar-, Gotlands-, Blekinge-, Skåne-, Värmlands-, Gävleborgs-, Västernorrlands-, Västerbottens- och Norrbottens län.

⁷ Arbetsmarknadsstyrelsen, Avdelningen för arbetsförmedlingsfrågor 2006-01-23, dnr. 05-003636.

Tabell 10.1 Totalt antal teckenspråkiga inskrivna vid arbetsförmedlingen

År och månad	Totalt antal inskrivna	Arbetslös		Förändring i procent. Basår 2001	
		Totalt	Öppet		I program
2001 dec	699	266	146	120	-
2002 dec	860	319	190	129	+23
2003 dec	934	381	168	213	+34
2004 dec	997	418	264	154	+43
2005 dec	1 065	434	298	136	+52

Källa: Uppgifterna hämtade ur Arbetsmarknadsverkets svar till utredningen.

Arbetsmarknadspolitiska insatser för teckenspråkiga

Jag har även ställt frågan om i vilken omfattning och på vilket sätt teckenspråkiga erbjuds arbetsmarknadspolitiska insatser. Enligt AMS finns inga formella hinder för att samtliga arbetsmarknadspolitiska program och insatser ska kunna erbjudas, men det finns reella hinder i form av kostnader för att göra dem tillgängliga och i form av tillgång på tolkar.

Arbetsmarknadsutbildningar upphandlas av respektive länsarbetsnämnd utifrån de förutsättningar och behov som råder i respektive län. För att underlätta för personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga att delta i arbetsmarknadsutbildning har AMS den kompletterande resursen, Flexibla Anpassningsmoduler (FAM). Syftet med Flexibla anpassningsmoduler är att göra arbetsmarknadsutbildningar tillgängliga för sökande som på grund av funktionshinder har särskilda behov av stödjande och kompenserande insatser, som inte kan tillgodose genom de generella tillgänglighetskrav som Arbetsmarknadsverket har på upphandlade arbetsmarknadsutbildningar.

AMS har även centrala medel för riksrekryterande arbetsmarknadsutbildningar för personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga. Under 2004 och 2005 har medel tillställts länsarbetsnämnderna i Uppsala, Skåne, Västra Götaland och Västernorrlands län för att upphandla utbildningar för döva teckenspråkiga deltagare. Inriktning och kostnader redovisas i tabell 10.2.

Tabell 10.2 Arbetsmarknadsutbildningar 2004–2006

År	Län	Utbildning	Kostnad tkr
2004	Uppsala	Vård- och omsorgsutbildning	3 360
		Elevassistentutbildning	3 700
	Skåne	Vård- och omsorgsutbildning	1 964
	Västra Götaland	Vård- och omsorgsutbildning	3 875
Totalt 2004			12 899
2005	Uppsala	Vård- och omsorgsutbildning	1 252
		Elevassistentutbildning	1 354
	Skåne	Individuell grundutbildning	3 570
	Västra Götaland	Elevassistentutbildning	3 500
	Västernorrland	Företagsförlagd utbildning	2 500
Totalt 2005			12 176
År 2006 genomförs följande utbildningar:			
	Stockholm	Förberedande yrkesorientering	1 000
	Uppsala	Vård- och omsorgsutbildning	2 134
		Elevassistentutbildning	2 495
		Individuell grundutbildning	3 570
	Skåne	Elevassistentutbildning	3 500
	Västra Götaland	Golfbaneskötartutbildning	3 400
	Västernorrland	Företagsförlagd utbildning	1 900
Totalt 2006			18.345

10.5.3 Andra former av stöd åt teckenspråkiga i arbetslivet

Personligt biträde

Jag har begärt uppgifter om antalet teckenspråkiga personer som haft arbetsbiträde under åren 2001–2005 och kostnaderna för detta. AMS anger sitt svar att kostnaderna inte går att särskilja från kostnader för tolk i arbetslivet utöver vad som erbjuds inom ramen för den vardagstolkning landstingen ska erbjuda. I sitt svar hänvisar AMS till att det är möjligt att länsarbetsnämnderna har tillgång till de efterfrågade uppgifterna. Länsarbetsnämnderna å sin sida hänvisar i sina svar till konsulenterna för döva. Några av dessa redovisar de efterfrågade uppgifterna medan andra konsulenter hänvisar tillbaka till länsarbetsnämnderna.

10.6 Tolkning vid utbildning

Alltfler arbeten i dag kräver vuxenutbildning eller högskoleutbildning. Inom den vuxenutbildning som anordnas av kommunerna, ska kommunen stå för kostnaderna för tolk enligt ansvars- och finansieringsprincipen.

Regeringens målsättning är att minst 50 procent av de som fullföljt gymnasiet ska fortsätta studera på högskolenivå. För tecken-språkiga studerande på högskolorna är rätten till tolk reglerade i lag (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan.

Det är även vanligt med eftergymnasiala studier inom folkbildningen, och studier vid studieförbund m.m. För kostnader för studerande med funktionshinder finns statsbidrag som förvaltas av Folkbildningsrådet och SISUS.

10.6.1 Vuxenutbildning – grundläggande samt gymnasial vuxenutbildning

I riksdagens beslut den 18 maj 2001 (prop. 2000/01:72 *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen*) om den framtida vuxenutbildningen poängterar man vikten av att alla ska ha samma rätt, oavsett förutsättningar, att delta i vuxenutbildning. De funktionshindrades rätt till utbildning markeras särskilt.

Den framtida vuxenutbildningen skall möta människor och tillgodose deras behov av lärande utifrån den enskilda personens önskemål, behov och förutsättningar och stödja vuxnas delaktighet i det livslånga lärandet (prop. 2000/01:72, s. 1).

Regeringen pekar på att behovet av ett lärande är stort för personer med funktionshinder. Det krävs ”individuella lösningar och en väl utbyggd infrastruktur för att tillgodose behoven”. Följande frågor tas upp:

- Samverkan mellan olika huvudmän
- Fortbildning och bättre information om de funktionshindrades situation inom vuxenutbildningen
- Anpassad litteratur som ger funktionshindrade likvärdiga villkor med övriga studerande
- Hjälpmedelsförsörjningen ses över av särskild utredare
- Fysisk tillgänglighet i utbildningslokalerna
- *Utbildningstolkar för döva/hörselskadade.*

En förutsättning för att barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och vissa hörselskadade ska kunna delta i vuxenutbildningen är att de får tillgång till tolk. Ansvaret för finansieringen av tolken inom vuxenutbildningsområdet ligger på respektive skolhuvudman.

På övergripande nivå betyder detta att de medel som avsätts för vuxenutbildningen i princip ska täcka kostnader även för studerande med funktionshinder. Varje utbildningsanordnare bör tillhandhålla det tolkstöd som behövs. Regeringen bedömer dock att frågan om utbildningstolk är av den karaktären att speciella insatser kan behöva göras. (prop. 2000/01:72, (s. 79 f.)

Kunskapslyftskommittén föreslog i sitt betänkande *Kunskapsbygget 2000 – det livslånga lärandet* (SOU 2000: 28) att staten bör finansiera de kostnader som uppstår för att genomföra utbildningstolkning inom den offentligt finansierade vuxenutbildningen. Bakgrunden till kommitténs förslag var, att det är de ekonomiska förutsättningarna hos respektive utbildningsanordnare eller dennes huvudman som avgör om studerande i behov av teckenspråkstolk, alternativt dövblind- eller vuxendövvtolk ges möjlighet att delta i utbildningen.

I propositionen 2000/01:72 uppmärksammas att de studerande som behöver tolk för att kunna delta i vuxenutbildning har betydande svårigheter att få denna finansierad.

Bristen på tolkar samt de höga kostnaderna kan ibland omöjliggöra utbildning inom exempelvis komvux för personer som är döva, dövblinda eller hörselskadade. När det gäller den gymnasiala vuxenutbildningen finns inte samma självklara rätt till utbildning för kommuninnevånarna som det finns inom den grundläggande vuxenutbildningen (motsvarigheten till grundskolan) (Skollag (1985:1100 § 17 ff). För den grundläggande vuxenutbildningen gäller att "Varje kommun ansvarar för att de kommuninnevånare som enligt 10 § har rätt till utbildningen och önskar delta i den, får det." (11 kap 8 § Skollagen)

När det gäller den gymnasiala vuxenutbildningen ska kommunerna erbjuda den och även verka för att vuxna i kommunen deltar i utbildningen (§ 18), men det finns inte samma rätt för kommuninnevånaren att få delta i den. Alla kommuninnevånare är behöriga att delta i den gymnasiala utbildningen om de är bosatta i landet och fyllt 20 år eller när de slutfört utbildning på ett nationellt program i gymnasieskolan. (19 §). Dessutom är en kommun skyldig att ta emot en behörig sökande från en annan kommun, om hem-

kommunen åtagit sig att svara för kostnaderna för elevens utbildning.

10.6.2 Folkbildning

Folkhögskolor

För statligt finansierad utbildning som folkhögskolor kan skolhuvudmännen få särskilda medel för tolkkostnader ur medel som Socialstyrelsens institut för särskilt utbildningsstöd (Sisus) fördelar efter ansökan.

Studieförbund

Kunskapslyftskommittén säger i sitt slutbetänkande *Kunskapsbygget 2000 – det livslånga lärandet* (SOU 2000:28), att oklarheter föreligger vad som rymms inom ramen för vardagstolkning när det gäller studieförbundens studiecirkelverksamhet. Kontakter som tagits med Folkbildningsrådet om detta visar följande.

I de fall en enskild deltagare är i behov av teckenspråks- eller annan språktolk för att kunna delta i studieförbundens verksamhet får medel ur målgruppsbidraget användas innevarande år för att bekosta sådana insatser. Folkbildningsrådet har 2005 fastställt ett nytt fördelningssystem för statsbidraget som ska gälla från 2007 och framåt. I det nya systemet får medel ur förstärkningsbidraget användas för att bekosta studieförbundens kostnader för tolk.⁸

10.6.3 Universitet och högskolor

Samtliga universitet och högskolor är skyldiga att avsätta viss en procentsats av sitt grundutbildningsanslag för stöd åt studerande med olika slag av funktionshinder. Denna procentsats höjdes år 2004 från 0,15 till 0,3 procent av anslaget som en följd av att tidigare avsatta resurser inte räckte till. För kostnader utöver vad universitet och högskolor är skyldiga att avsätta kan de ansöka om bidrag för kostnader som överstiger dessa 0,3 procent. Ansökan görs hos Stockholms universitet, som förfogar över nationella

⁸ Folkbildningsrådet 2006-03-24, Anna-Carin Bylund bilaga i e-post.

medel för detta. Kostnaderna för teckenspråkstolkning utgör en mycket stor andel av dessa medel.

Högskoleverket noterar i rapporten *Teckenspråkstolkning för studerande – ett regeringsuppdrag* (2004) att det finns brister med dagens modell. T.ex. har inte samtliga lärosätens kostnader för stöd åt studerande med funktionshinder fått full kostnadstäckning. En annan svaghet som verket noterar är att stöd till fler och fler forskarstuderande med funktionshinder finansieras ur grundutbildningsbidraget. Högskoleverket påtalar vidare att det saknas en tydlig ekonomisk redovisning och uppföljning av kostnaderna för teckenspråkstolkning och andra former av pedagogiskt stöd till studerande med funktionshinder vid universitet och högskolor. Härutöver uppger verket att det råder brist på teckenspråkstolkare.

För att komma tillrätta problemen redovisas fyra olika modeller för organisation och finansiering av teckenspråkstolkning vid universitet och högskolor. Efter en genomgång av modellerna föreslår Högskoleverket att nuvarande organisation och finansieringsmodell behålls samt att ett tydligt ekonomiskt redovisningssystem avseende kostnader tas fram.

Enligt Högskoleverkets bedömning får med dagens finansieringsmodell de universitet och högskolor som har teckenspråkiga studenter sällan täckning för sina kostnader och bristen på kostnadstäckning är särskilt kännbar för de lärosäten som är attraktiva för teckenspråkiga studenter. Enligt verket kan det för en mindre högskola räcka med en teckenspråkig student för att de inte ska få täckning för sina kostnader. I rapporten noterar Högskoleverket att många lärosäten gärna ser att teckenspråkstolkningen organiseras och finansieras av någon annan.

År 2005 uppgick antalet studenter i behov av teckenspråkstolk till 133 studerande. Kostnaderna för teckenspråkstolk uppgick till drygt 42 miljoner kronor. Tolkkostnaderna utgör ca 70 procent av de totala samlade kostnaderna för särskilt pedagogiskt stöd som Stockholms universitet förfogar över.⁹

10.6.4 Privata utbildningsanordnare

För att teckenspråkiga ska ha samma möjligheter som andra att studera vid utbildningar som anordnas privat, exempelvis utbildning till naprapat, massör, studier vid RMI Berghs – måste de ha

⁹ Uppgifter lämnade per telefon av Monica Svalfors, Stockholms universitet 2005-12-19.

tillgång till tolk. Detta faller dock inte under vardagstolkningen. Tolkfrågan vad gäller privata utbildningar är inte löst.

10.7 Rikstolktjänsten för förtroendevalda

På grund av att landstingets tolktjänst inte täckte tolkkostnaderna för hörselskadade, vuxendöva, döva och dövblinda med förtroendeuppdrag inom intresseorganisationerna på riksnivå tilldelades Handikappinstitutet 1986 (prop. 1986/87:100, bilaga 7) medel för att inrätta en Rikstolktjänst. Från och med 1993 är Rikstolktjänsten en fristående stiftelse.

Rikstolktjänsten får anlitas av förtroendevalda i Sveriges Dövas Riksförbund (SDR), Hörselskadades Riksförbund (HRF), Föreningen Sveriges Dövblinda (FSDB) och deras ungdomsorganisationer samt Riksförbundet Döva, Hörselskadade och språkstörda barn (DHB). Även Vuxendöva i Sverige (VIS) får, sedan 2004, använda anslaget men endast under en provotid.

Tolkuppdragen ska avse tolkning som utförs när förtroendevalda i dövas, dövblindas och hörselskadades riksorganisationer utför uppdrag av riksövergripande karaktär.

Anslaget på knappt 6,4 miljoner kronor 2006, ska täcka kostnader för tolkuppdrag som utförs åt dessa förtroendevalda. Behov av tolk i det dagliga arbetet likställs inte med förtroendeuppdrag. Rikstolkning gäller såväl nationellt som internationellt.

Det är sammanlagt ett fyrtiotal personer som anlitar tolktjänsten.

Den centrala administrationen av Rikstolktjänsten sköts av Resurscenter Mo Gård. Stiftelsen finansieras i sin helhet av statligt anslag. Stiftelsen har för fått anslag sedan 1993/94. Första året var anslaget 4, 8 miljoner kronor och steg sedan till år 1997 till 5, 515 miljoner kronor. Från år 2000 har anslaget legat på 6,935 miljoner kronor fram till år 2004. Därefter har anslaget minskar. År 2005 var anslaget 6,893 miljoner kronor och år 2006 6,39 miljoner kronor.

Minskningen har skett trots att kostnaderna för tolkningen stigit och antalet uppdrag ökat. Fler riksorganisationer har dessutom visat intresse för att utnyttja Rikstolktjänsten, bl.a. har Sveriges Dövas Idrottsförbund lämnat in en förfrågan om att kunna använda tjänsten. Enligt Stiftelsen Rikstolktjänsten kommer inte den nuvarande anslagsnivån att räcka till för dessa.

10.8 Barns behov av tolk

Ett annat område som bör belysas särskilt är frågan om tecken-språkiga barns behov av tolk. Problemet med tolkning för tecken-språkiga barn och ungdomar har tagits upp vid olika tillfällen bland annat av Riksförbundet DHB som anser att barn bör ha rätt till tolk på samma villkor som vuxna.

Barn och ungdomar utgör närmare 15 procent av alla registrerade tolkanvändare enligt svaren på min enkät till landstingens tolk-centralerna. Sammanlagt finns det 797 tolkanvändare som är beroende eller i behov av teckenspråk i åldersgruppen 0–19 år.

I princip är sjukvårdshuvudmännen skyldiga att erbjuda barn vardagstolkning på samma villkor som vuxna, och det verkar inte heller vara några större problem för barn att praktiskt kunna beställa tolk. Men, som barnen själva säger i nedanstående refererade rapport, upplever de att det finns en stor tolkbrist.

10.8.1 Att tolka döva barn och ungdomar

Barns och ungdomars behov av tolk har belysts i en rapport från handikappförvaltningen i Västra Götalandsregionen – *Att tolka döva barn och ungdomar*. Rapporten redovisar resultaten dels från en enkätundersökning riktad till teckenspråkstolkare, dels en studie över samtal med tretton barn och ungdomar från tre dövskolor.

Barns och ungdomars egna kommentar om tolkning

De situationer som barnen och ungdomarna använt tolk vid var läkarbesök, tandläkarbesök, psykologsamtal, barnavårdscentral, begravning, konfirmation, släkträffar, födelsedagsfester, polis-ärenden, fritidsaktiviteter som simning, danskurser, föreläsningar, resor inom och utom Sverige m.m. Kort sagt har man anlitat tolk i alla tänkbara vardagliga situationer.

På frågan om vad ungdomarna vill använda tolk till har de svarat ganska lika – i första hand efterfrågar de tolk till viktiga möten, akuta läkarbesök, polisärenden och om något allvarligt skulle hända. Men de efterlyser också tolk vid vardagssituationer som att gå till frisören – som en uttrycker det – ”för då kan man säga vilken frisyra man vill ha...”

Tolk en självklarhet

För ungdomarna var det självklart att använda tolk. De använde tolk någon gång i veckan eller enbart några gånger om året. De flesta hade även börjat använda tolk tidigt – redan när de var mellan 6 och 10 år.

Ungdomarna hade också mycket specifika krav på tolkarnas kompetens och mångsidighet – ungdomarna beskrev tolkarna som *översättare* men också som *uttolkare*. Tolken skulle även fungera som en *stödresurs*, som exempelvis vid läkarbesök där tolken kan förklara vad som händer vid t.ex. en läkarundersökning.

Tolkens kompetens var också viktig. Förutom det rent språkliga var en bra relation ett mått på tolkkvaliteten. Om ungdomarna och tolken lärt känna varandra kan man göra överenskommelser om valet av vissa tecken – det underlättade vid själva tolksituationen. Tolken behövde också ha en stor ämneskunskap, om tolken saknade detta kunde det t.o.m. vara bättre med en förälder än med en utomstående tolk. Ungdomarna betonade också behovet av att tolken förhöll sig neutral och att man kunde lita på tolkens tystnadsplikt.

Tolkbristen stor

Ett stort problem var tolkbristen – den eviga tolkbristen som det uttrycktes. Ungdomarna var trötta på att det inte fanns tolk att tillgå när behovet fanns. Det ledde till att man antingen struntade i att beställa tolk eller att man bad en förälder eller ett syskon att tolka istället. Ungdomarna önskade även att alla uppdrag skulle ses som likvärdiga och att det inte skulle behöva ske några prioriteringar.

Vem tolkar bäst? Föräldrar eller tolk?

På frågan om att använda icke professionella som tolkar exemplifierade ungdomarna situationen när t.ex. en lärare åtog sig tolkuppsdrag att "läraren har ansvaret att lära ut. Det är inte lärarens ansvar att tolka". Man hade alltså en klar uppfattning om ansvarsfördelningen och rollerna. Att kommunicera via en anhörig sågs som både positivt och negativt. Det kunde uppfattas som positivt att ha med sin en förälder eftersom han eller hon kände ungdomen

väl och det kändes tryggt. Men det uppfattades också som negativt eftersom föräldern kunde avbryta mitt i tolkningen och börja prata själv med den hörande parten. Föräldrarna kan inte heller alltid förhålla sig neutrala. Ett citat belyser detta:

Jo, mamma vill säga saker själv. Då har hon svårt om jag frågar vad hon sa och samtidigt teckna till mig. Medan en tolk är neutral, den är min röst och lägger sig inte i. Men mamma vill göra båda sakerna, hon blir som två personer. Det blir svårt för henne. (s.18).

För många ungdomar är tolken en självklarhet för att de ska kunna leva ett självständigt liv. Genom tillgången till tolk får de ett eget ansvar för sin kommunikation. Men trots detta kan tolken upplevas som ett nödvändigt ont. I vissa situationer präglade av hög integritet hade det varit skönt att inte ha en tolk. Exempel på detta var t.ex. vid läkarbesök, ungdomsmottagningar, gynekologbesök. Denna uppfattning delades dock inte av alla.

Vad säger teckenspråkstolkarna?

I den andra studien som byggde på en enkätundersökning riktad till teckenspråkstolkarna efterfrågades bl.a. vilka tolkuppdrag de haft.

De flesta uppdragen var skolrelaterade, studiebesök, utvecklings-samtal, skollektioner m.m. Det fanns även ett stort antal uppdrag som är relaterat till fritidsaktiviteter och sociala situationer. Läkar- och tandläkarbesök var också mycket ofta förekommande.

Även tolkarna fick frågan om hur de såg på situationen då anhöriga tolkade åt barn. Majoriteten ansåg att det inte var bra, någon uttryckte det som "Kanske det ofta blir så att föräldrarna tar över och svarar på frågor riktade till barnet? Hur blir det barnet som vuxen? Van att föräldrarna fixar allt?" Däremot ansåg fler tolkar än barn att lärare mycket väl kunde fungera som tolk.

10.9 Möjligheter att överklaga utebliven tolk eller kvalitet på tolkning

Teckenspråkiga som inte får sina behov av tolk eller annat samhällsstöd tillgodosedda har många gånger svårt att hitta vägar att få beslut som gått dem emot prövade. När de upplever att det finns brister i kvaliteten och bemötandet från de myndigheter och

offentliga organ som ska ge stöd och hjälp, saknar de många gånger möjligheter att framföra kritik och synpunkter.

10.9.1 Tolk för vardagstolkning

Vardagstolkningen faller under hälso- och sjukvårdslagen och tolktjänsten tillhandahålls av landstingen. Om man är missnöjd med något inom hälso- och sjukvården kan man vända sig till Patientnämnden, som i vissa landsting kallas Förtroendenämnden, och vars verksamhet regleras i lag. Det är alltså till Patientnämnden som man ska vända sig om man är missnöjd med tolktjänsten. Nämndens uppgift är att stödja och hjälpa enskilda på olika sätt. Patientnämnden har inga disciplinära befogenheter, men har till uppgift att informera patienter om möjligheten att vända sig till olika prövningsinstanser. I Patientnämnden sitter politiker.

Till exempel ska nämnden

- hjälpa patienter att få den information de behöver för att kunna ta tillvara sina intressen i hälso- och sjukvården
- främja kontakterna mellan patienter och vårdpersonal
- hänvisa till rätt myndighet
- rapportera iakttagelser och avvikelser till vårdgivare och vårdenheter
- förmedla kontakt med socialtjänsten eller patientorganisationer och andra ideellt arbetande organisationer som kan ge patienten stöd.

Till Patientnämndens verksamhetsområde hör hälso- och sjukvård och tandvård som bedrivs av landstinget eller enligt avtal med landstinget. Dessutom den hälso- och sjukvård som bedrivs av kommuner, eller enligt avtal med kommuner, och den allmänna omvårdnad enligt socialtjänstlagen som ges i samband med sådan hälso- och sjukvård.

Jag har skrivit till samtliga patientnämnder för att få reda på om de fått in några anmälningar om att tolk inte tillhandahållits för vardagstolkning. Endast Patientnämnden i Stockholm redovisar att de fått in klagomål. Det har lett till att Patientnämnden i en skrivelse till ansvariga inom landstinget påtalat bristerna vilket resulterat i att tolktjänsten inom landstinget år 2002 anvisades ytter-

ligare tre miljoner kronor för sin verksamhet¹⁰. Inga andra patientnämnder redovisar några uppgifter om anmälningar.

Jag har erfarit att Handikappombudsmannen haft ärenden relaterad till tolkbrist.

Andra möjligheter att överklaga eller påtala brister i tolktjänsten finns inte.

10.9.2 Insatser enligt socialtjänstlagen

Kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Socialnämnden ska vara väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen för människor med fysiska och psykiska funktionshinder och i sin uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänstens verksamhet på dessa områden. Detta ansvar har kommunen även för att personer som är teckenspråkiga får den hjälp och det stöd de behöver.

Om man inte är nöjd med det stöd som ges enligt socialtjänstlagen eller som en närstående får, kan man vända sig till socialnämnden.

Man kan också klaga hos länsstyrelsen om man har synpunkter på den service man får. Länsstyrelsen prövar däremot inte om man har rätt till bistånd överhuvudtaget.

Beslut som rör rätten till hemtjänst eller särskilt boende med service och omsorg för äldre kan överklagas till förvaltningsdomstol enligt 4 kap 1 § i socialtjänstlagen.

10.10 Behov av teckenspråkigt samhällsstöd

Myndigheters skyldighet att ge information på teckenspråk

Statsförvaltningen är till för alla medborgare. För att detta även ska gälla funktionshindrade måste myndigheterna vara tillgängliga. Mycket av dagens samhälls- och myndighetsinformation är skriftlig och finns på webbsidor. I förordning (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken har regeringen slagit fast att människor med olika slags funktionshinder ska kunna ta del av information och verksamhet.

¹⁰ Patientnämnden inom Stockholms läns landsting – PaN 0012-03960-30 Rätt till tolk – svar från Stockholms läns landsting, södra Stockholms produktionsområde 2001-07-18.

För att myndigheterna och samhället ska vara tillgängliga måste hinder bort och tillgängligheten öka. Medborgare har kontakt med myndigheter på olika sätt, via telefon, per brev eller epost under handläggningen av ett ärende, eller när en blankett ska fyllas i. Det är myndighetens ansvar att människor med funktionshinder kan kommunicera med myndigheten på lika villkor som andra.

För tryckt samhällsinformationsmaterial finns riktlinjer hur det ska tillhandahållas. Enligt riktlinjer från det tidigare tillgänglighetscentret hos Handikappombudsmannen (HO) (sedan 1 januari 2006 en del av Myndigheten för handikappolitisk samordning, Handisam) ska den som vill kunna beställa och få det tryckta materialet i ett annat format, t.ex. på teckenspråk. Myndigheten ska alltså kunna se till att material blir översatt.

Om det är myndigheter som har mycket kontakter med allmänheten bör grundinformationen om myndigheten finnas översatt till teckenspråk, lättläst svenska och inläst på kassett eller i Daisy-format. Dessutom bör grundläggande information om myndigheten finnas i lättläst och teckentolkad version på webbplatsen. Även Verva (Verket för förvaltningsutveckling) har tagit fram bestämmelser om informationstillgängligheten på Internet, se nedan.

Teckenspråkigas kunskap om samhällsstöd och deras önskemål

I SDR:s enkätundersökning handlade ett par frågor om behovet av samhällsstöd. På frågan om svarande kände till de olika formerna av samhällsstöd var kunskapen hög om de olika tekniska hjälpmedlen, över 60 procent kände till dem. Det fanns även hög kunskap om kuratorer, psykologer och översättningstjänster, men också en önskan att veta mer.

Men knappt 40 procent av de svarande kände till äldreomsorg eller hemtjänst. Tjänster som kvinnojour, missbrukarvård m.m. kände ännu färre till. Sammantaget var det endast 2 procent som tyckte det var tillräckligt med information och tjänster. Så många som 61 procent efterfrågade mer information och fler tjänster på teckenspråk. Samma behov av information beskriv av de intervjuade i *Döva i Skåne* ((Göransson, L. & Malmström, S.-E. 2002) – där understryker man dessutom behovet av att kunna direktkommunicera på teckenspråk. (s. 52)

I samma rapport redovisas att många av de intervjuade önskade sig en samhällservice där man kan direktkommunicera på teckenspråk. Det som prioriterades av de flesta var teckenspråkiga kuratorer. De intervjuade uttryckte ett behov av ”vardagsstöd” i praktiska administrativa frågor av typen hjälp med skrivelser, formulär, blanketter och överklaganden men också av öppen och lättillgänglig verksamhet dit man kunde komma med olika livsfrågor. Myndighetskontakter är ett annat område som, enligt rapporten, vållar teckenspråkiga problem. Av de i rapporten sammanställda intervjuerna framgår också ett tydligt behov av djupare rådgivning och stöd i olika livssituationer. Det handlar om professionell hjälp med att bearbeta krisupplevelser och få stöd vid livskriser och relationsproblem (ibid. s. 52).

Samhällsinformation på teckenspråk på nätet

I december 1999¹¹ fattade regeringen beslut om att ge Statskontoret i uppdrag att ta fram ett förslag till kriterier som skulle ligga till grund för begreppet 24-timmarsmyndighet.

”24-timmarsmyndigheten” var det vägledande begreppet i arbetet med att öka myndigheters tillgänglighet. Syftet är att enskilda individer och företag bör, så långt det är möjligt, enkelt kunna hämta och lämna den information som är relevant i varje enskild situation, oavsett hur informationsansvaret är fördelat mellan myndigheter eller mellan stat, kommun och landsting” (prop. 2001/02:80).

Sedan 1 januari 2006 har Verva ansvar för att bl.a. ta fram riktlinjer för informationshantering på statliga myndigheter. Deras riktlinje är att den information på teckenspråk som finns på myndighetens webbplats som minimum ska innehålla:

- kort beskrivning av vad myndigheten gör
- information av centralt samhällsintresse
- hur man kontaktar myndigheten.

Ett mindre antal statliga myndigheter har (april 2006) material på teckenspråk på sin webbplats.

Bland dem finns Riksdagen, Försäkringskassan, Konsumentverket och Vägverket. Däremot saknas information på teckenspråk

¹¹ Regeringsbeslut 1999-12-09.

på Arbetsmarknadsstyrelsens, Socialstyrelsens och regeringens webbplatser.

Inte heller på sverige.se, en webbplats som ska underlätta för medborgaren att hitta i det offentliga Sverige, finns ännu någon information på teckenspråk. Ansvar för sverige.se har Verva.

Däremot finns viss samhällsinformation på såväl svenskt teckenspråk som International Sign Language på riksdagens informationsplats, www.samhallsguiden.riksdagen.se.

10.11 Överväganden

Problem med gränsdragning mellan vardagstolkning och annan tolkning

En återkommande fråga och problem är den mellan vardagstolkning och tolkning som ska bekostas av andra myndigheter. Regelverket är otydligt och det finns olika principer hos olika landsting om vad som faller inom begreppet vardagstolkning. Exempel på detta är tolk vid fritids- och föreningsaktiviteter, tolk vid vissa utbildningar m.m.

De styrande reglerna är hälso- och sjukvårdslagens bestämmelser om vardagstolkning, förvaltningslagen samt de regler och lagar som gäller inom arbetslivet och högskolan som jag redogjort för tidigare.

Hälso- och sjukvårdslagen är en skyldighetslag – dvs. landstinget är skyldigt att tillhandahålla tolk, men den som behöver tolk har ingen entydig rätt till det. Tolkcentralerna har möjlighet att prioritera tolkbehoven.

Problemet mellan exempelvis landstingens skyldigheter enligt hälso- och sjukvårdslagen och andra myndigheters skyldigheter kan förenklat beskrivas så här:

Om det är den teckenspråkige som behöver tolk vid ett läkarbesök, begär han eller hon tolk hos tolkcentralen. Detta faller inom begreppet vardagstolkning och det är landstinget som står för kostnaderna. Om det däremot är så att personal vid en myndighet behöver tolk för att fullgöra sina åtaganden gentemot den teckenspråkige, är det myndigheten som beställer och bekostar tolk. Detta kan vara fallet inom exempelvis äldreomsorgen där personalen som utför vården (enligt socialtjänstlagen) behöver tolk för att kommunicera med vårdtagaren. Detta styrs av förvaltningslagen

som föreskriver att en myndighet vid sitt myndighetsutövande bör tillkalla tolk för att kunna kommunicera.

Ett annat exempel på problemet med tillhandahållandet och finansieringen av tolk gäller exempelvis teckenspråkigas deltagande i det politiska livet (detta beskrivs utförligare i kapitel 12, Teckenspråkiga förtroendevalda). En teckenspråkig ska beställa tolk hos landstinget enligt reglerna för vardagstolkning för att kunna delta i sitt partis möten, vilket är en del av föreningslivet. Men om personen blir vald till någon post inom kommunen är det kommunen som är skyldig att tillhandahålla och bekosta tolk för alla de situationer där de teckenspråkiga på ett eller annat sätt fullgör sina politiska uppdrag.

Andra exempel är om en rektor eller en lärare behöver samtala med en teckenspråkig förälder. Det är kommunen som ska tillhandahålla tolken. Men om en teckenspråkig ska delta i ett föräldramöte är det den teckenspråkige som ska begära tolk hos tolkcentralen och landstinget som ska tillhandahålla och bekosta tolken enligt reglerna om vardagstolkning.

För kommunal verksamhet som är utlagd på entreprenad eller exempelvis friskolor som anordnar utbildning inom ungdomsskolan ska kommunen finansiera kostnaderna för tolk, eftersom detta är verksamhet som kommunen är skyldig att anordna.

Flera problem i samband med ovanstående exempel har påtalats för mig. Reglerna är oklara om vad som omfattas av vardagstolkningen och vad som faller utanför denna. Såväl tolkanvändare som de som tillhandahåller tolkverksamheten behöver tydligare anvisningar.

Andra problem har rört bristande finansiering. Exempelvis ska kommunal vuxenutbildning erbjudas samtliga innevånare i en kommun. Vad jag erfarit är att teckenspråkiga inte kunnat få tillgång till tolk i den omfattning som krävts för att de ska kunna tillgodogöra sig utbildningen då kommunen inte ansett sig ha medel att finansiera tolken.

10.12 Mina bedömningar och förslag

Teckenspråkigas rätt – en språkpolitisk fråga

Teckenspråkigas rätt och möjlighet att använda svenskt teckenspråk är bland annat beroende av att de har tillgång till tolkar i olika

situationer och att tolkning och översättning är av hög kvalitet. Detta är en förutsättning för att en god kommunikation ska kunna skapas. Teckenspråkiga ska därmed kunna ha samma rättigheter till delaktighet som alla andra i samhället. Utöver behov av tolk har jag under utredningstiden också uppmärksammat på ett ökat behov av översättare för att teckenspråkiga ska kunna ta del av all samhällsinformation, se vidare under kapitlet Tolkutbildning. En fullgod kommunikation ger ökade förutsättningar för att utvecklas som individ och få makt över sitt eget liv, att bidra till samhällets utveckling och att vara aktiv i de demokratiska processerna. Frågan om teckenspråkets ställning och de teckenspråkigas rätt och möjlighet att använda sitt språk bör i första hand betraktas som en demokratisk och en språkpolitisk fråga.

Oklara gränser mellan vardagstolkning och annan tolkning

Teckenspråkigas behov av tolk för vardagstolkning är inte fullt ut tillgodosett. Det visar mina kartläggningar i kapitel 11 av möjligheterna att använda teckenspråk och tillgång till tolk i olika situationer. Det finns även problem mellan vad som ingår i vardagstolkning och som landstingen svarar för och vad som är tolkning som annan huvudman har ansvar för.

Begreppet vardagstolkning har olika innebörd

Uppgifter pekar på att det råder viss oklarhet hos ansvariga för tolktjänsten om vad som är vardagstolkning. Detta gäller framför allt arbetsplatstolkning. En förklaring som Riksrevisionsverket pekar på är att det kan vara svårt att skilja vardagstolkning enligt det gamla begreppet för vardagstolkning från vardagstolkning enligt det utvidgade begreppet (RRV 2002:16).

En annan förklaring kan vara att tolktjänsten prioriterar tolkuppgifterna utifrån att medel i vissa landsting inte täcker kostnaderna för all den tolkning som efterfrågas. Landstingets skyldighet att tillhandahålla tolk motsvaras inte av en rättighet för teckenspråkiga att få tolkningen utförd. Landstingen prioriterar därför uppdragen. Brådskande akuta beställningar vid t.ex. sjukdom utförs alltid i första hand. Tolkning vid t.ex. föreningsaktiviteter på kvällstid kommer längre ned bland prioriteringarna.

Ansvarigt statsråd ansåg i de skrivningar som framgår av proposition 1992/93:159:

Jag vill avslutningsvis framhålla, att det inte är möjligt att i detalj avgränsa begreppet vardagstolkning och i varje enskilt fall lägga fast vem som är ansvarig för att tolktjänst ges. Jag förutsätter att landstingen i sin praktiska verksamhet ger begreppet vardagstolkning en sådan innebörd att döva m.fl. grupper verkligen kan få sina behov tillgodosedda (s. 157).

Det är enligt min mening tveksamt om landstingen hittills inom den tid som gått skapat någon form av enhetlig i innebörd. Landstingen gör ibland olika bedömningar.

Socialstyrelsen bör få i uppdrag att tydliggöra begreppet vardagstolkning

Enligt min bedömning finns det behov av att Socialstyrelsen ges i uppdrag att tydliggöra vad som ingår i vardagstolkning för att underlätta för brukare och verksamhet. I uppdraget bör olika grupperns behov av tolk beaktas, t.ex. barns. En tänkbar möjlighet är att Socialstyrelsen tar fram en handbok med regler för vardagstolkning som kan användas av tolkanvändare och tolkcentralernas personal.

10.12.1 Samhällsstöd, socialtjänst m. m.

För döva som är beroende av hjälp och stöd för sitt dagliga liv och för de som har psykiska eller sociala problem är det inte tillfredsställande att tvingas använda teckenspråkstolk i kontakter med samhällets utbud av vård och social service. Teckenspråket är dövas modersmål – första språk. Döva bör därför ha rätt till direktkontakt på sitt språk – teckenspråket.

Särskilt inom vissa områden som psykiatriska öppenvårdsmottagningar, barn- och ungdomspsykiatrisk verksamhet, socialkonsulenter/kuratorer, hemtjänst, ledsagarservice samt resurscentra för döva utvecklingsstörda är tillgången till teckenspråkig personal otillfredsställande.

När det gäller tillgång till tolk vid olika slag av samhällsstöd visar kartläggningen att det inte alltid är självklart för det allmänna att man ska använda sig av tolk när så behövs. Kostnaden ska vid kontakter som ingår i vardagstolkningen bekostas av landstingen och i

andra fall enligt den s.k. ansvars- och finansieringsprincipen bekostas av den som ska tillhandahålla stödet. Här finns gränsdragningsproblem mellan myndigheter. Samtidigt kan jag konstatera att ansvars- och finansieringsprincipen inte är tvingande.

En intressant fråga i detta sammanhang är om en teckenspråkig kan få tolk i form av bistånd enligt socialtjänstlagen, om behovet inte kan tillgodoses på annat sätt. Denna fråga har inte någonsin varit prövad, enligt de uppgifter jag har. Frågan gäller alltså om den teckenspråkige har rätt att få tolk bekostad av kommunen genom tillämpning av SoL, om han eller hon för sina behov av hälsa och välbefinnande inte getts tillgång till tolk av annan huvudman. Min bedömning är att det är skäligt att frågan prövas även om det kan bero på att det är brist på teckenspråkstolkare på orten.

Teckenspråkigas möjligheter till adekvat samhällsstöd inom socialtjänst, individ- och familjeomsorg, vård och behandling, missbruksvård, kriminalvård etc. måste utformas på ett sådant sätt att verksamheterna blir tillgängliga för dessa människor. Dessa samhällsresurser är i dag svårtillgängliga för människor som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation, eftersom de är beroende av tolk eller annan teckenspråkskunnig person för sina kontakter och för sin behandling.

Min bedömning är den att tolk bör anlitas om en person som inte behärskar svenska språket vänder sig till någon inom socialtjänstlagens tillämpningsområde för stöd, rådgivning och behandling, dvs. även för sådant som inte är direkt myndighetsutövning enligt förvaltningslagen.

Även i vissa andra situationer som rör stöd i form av socialtjänst och missbruksvård kan man förmoda att människor som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation drar sig för att söka hjälp. Man upplever att man inte har lika möjlighet till integritet som andra i samhället. Man vill inte använda sig av tolk därför att man känner sig otrygg och osäker att lämna ut alltför personliga uppgifter.

För de flesta kommuner, institutioner och myndigheter är det sällan man har tillfälle att möta en teckenspråkig. Frågor kring denna grups speciella behov blir därmed vad man kallar "sällanfrågor". Därför är det svårt att bygga upp kunskap om eller beredskap för att möta teckenspråkiga. Detta framgår av de enkätsvar jag fått. Ett exempel på detta är den myndighet som svarade att man trodde sig kunna lösa kommunikationen med en döv klient med hjälp av skrivna lappar.

Kommuner åsidosätter därför sin skyldighet att genom uppsökande verksamhet bli väl förtrogna med personer med funktionshinder och deras levnadsförhållanden. Teckenspråkiga och deras behov av det samhällsstöd som kommunen ska erbjuda sina medborgare osynliggörs. När myndigheter inte har system ur vilka man kan härleda insatser för teckenspråkiga osynliggörs dessa personer i myndighetens verksamhet och marginaliseras.

10.12.2 Arbetslivet

Det är mycket glädjande att sysselsättningsgraden för teckenspråkiga är så pass hög som omkring 80 procent. Det är ett bevis på att teckenspråkets ställning i vårt land är stark. I ett internationellt perspektiv är Sverige ett av de länder i världen som har den högsta sysselsättningsgraden för teckenspråkiga.

Den jämförelsevis höga graden av teckenspråkiga personer i arbete beror på flera olika faktorer. En sådan är troligen att det arbetshandikapp teckenspråkiga har¹² är av kommunikativ art och att det kan minimeras genom att information om hur arbetsuppgifterna ska utföras sker på teckenspråk eller med hjälp av arbetsbiträde alternativt med stöd av tolk. Grunden för denna relativt positiva situation för teckenspråkiga är att personer som är döva eller hörselskadade tidigt får tillgång till säker kommunikation, dvs. svenskt teckenspråk.

En annan trolig förklaring är Sveriges tvåspråkiga skolor (teckenspråk och svenska). Möjligheten till en sammanhållen nationell gymnasieskola för teckenspråkiga med ett utbud av samtliga gymnasieprogram är ytterligare en viktig faktor. En annan betydelse för teckenspråkigas möjligheter till sysselsättning är de riktade insatser från skola och arbetsmarknadsmyndigheter i samband med övergången mellan utbildning och yrkesliv (alternativt fortsatta högre studier).

Exempel på detta är det riktade stöd som erbjuds teckenspråkiga genom Arbetsmarknadsstyrelsens (AMS). Behovet av riktade insatser för teckenspråkiga för tillträde till arbetsmarknaden uppmärksammades tidigt (SOU:1937:34). I dag ges sådant stöd dels av dövkonstulenter, dels av Dövlaget vid Arbetsförmedlingen för hörselskadade, döva och synskadade i Uppsala. Konstulenter har i uppdrag att ge service även till övriga län inom respektive regionen.

¹² AMS arbetshandikappkod 21.

Dövkonsulenterna som finns vid vissa länsarbetsnämnder har samma uppdrag, att ge stöd till teckenspråkiga arbetssökande och till de förmedlingar dessa är inskrivna vid, samtidigt som respektive länsarbetsnämnd beslutar om den organisatoriska form inom vilket stödet ges.

Teckenspråkiga behandlas olika i olika delar av landet – tydliga anvisningar och uppföljning behövs

Uppgifter som lämnats till utredningen visar på att olikheter i organisation medför att det stöd som erbjuds teckenspråkiga arbetssökande varierar från nämnd till nämnd. Härigenom kan teckenspråkiga komma att behandlas olika utifrån var i landet de bor. Det kan därför finnas skäl för AMS att utforma tydligare anvisningar för insatser och att kontinuerligt följa upp effekterna av insatserna för att utveckla myndighetens stöd till teckenspråkiga arbetssökande. De uppgifter jag efterfrågat under utredningen har inte kunnat redovisas vilket jag finner anmärkningsvärt. Jag föreslår därför att Arbetsmarknadsverket ges i uppdrag att årligen redovisa de olika former av stöd, inklusive stöd i form av tolk, som myndigheten erbjuder personer som är teckenspråkiga och hur dessa stöd tillgodoser dessa personers möjligheter att få information och stöd i form av teckenspråk i arbetslivet. Det är också viktigt att uppmärksamma situationen för dem som funktionellt är att anse som teckenspråkiga.

Ett särskilt problem föreligger då det gäller teckenspråkiga egna företagare som är i behov av tolk för att kunna genomföra sin näringsverksamhet. Genom att de behöver tolk för att kunna erbjuda sina tjänster ökar därmed kostnaden för de tjänster de erbjuder avsevärt. För att till viss del få ersättning för dessa merkostnader kan de beviljas 100 000 kronor per år av medel som AMS förfogar över för personligt biträde. Dessvärre täcker detta belopp inte de kostnader för tolk som egenföretagare i vissa branscher har.

10.12.3 Utbildning

Allt fler teckenspråkiga har under de senaste tre decennierna gått igenom olika slag av högre utbildning, vilket är oerhört positivt.

Metoder för distanstolkning på Internet bör utvecklas

Ny teknik gör det möjligt både att kommunicera på teckenspråk på distans i realtid och att hämta och lagra information på teckenspråk som finns tillgänglig på exempelvis myndigheters och andras hemsidor på Internet. I takt med att allt mer information läggs ut ökar informationen på teckenspråk. Den nya tekniken skapar också möjligheter till distanstolkning. Metoder för sådan tolkning bör utvecklas ytterligare. Distanstolkning har i ökande utsträckning kommit att ersätta viss tolkning på plats, företrädesvis då det gäller kortare tolkning mellan två personer.

När anställning inleds med utbildning – vem ska betala tolk?

Uppdelningen av ansvaret mellan flera huvudmän när det gäller tolk i arbetslivet har lett till finansierings- och ansvarsproblem när det behövs tolk i situationer som inte är renodlade arbetsituationer. Många företag inleder i dag en anställning med en utbildningsperiod. Frågan uppstår då om utbildningsperioden är att betrakta som en anställning eller enbart som utbildning. Och även om man lyckas lösa vems ansvaret för tolk är, så medger inte regelverket hundra procentig täckning av behovet, vilket också är ett problem.

Kommunal vuxenutbildning – brist på resurser hindrar teckenspråkiga

Jag har erfarit att teckenspråkiga nekats tillträde till utbildning just på grund av kommunens bristande resurser. Några kommuner bekostar dock teckenspråkstolkare för elever i vuxenutbildning men kommunernas skilda ekonomiska förutsättningar gör att möjligheten till vuxenutbildning beror på var i landet den hörselskadade bor. I lagen (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever som trädde i kraft i april 2006 finns paragrafer om direkt respektive indirekt diskriminering som eventuell skulle kunna åberopas om någon teckenspråkig blir nekad utbildning på grund av bristande ekonomiska resurser.

Universitet och högskolor

Vid universitet och högskolor är såväl bristen på tolkar som ekonomiska resurser ett hinder. Studerande har fått ställa in sina planerade studier på högskolan, på grund av att tolk inte fanns att få enligt Högskoleverkets rapport om *Högskolestudier och funktionsbinder*. (HSV 2000:4). Jag instämmer i Högskoleverkets bedömning att detta, även om det är av liten omfattning, är allvarligt när det förekommer.

10.12.4 Barns behov av tolk*Framtida vuxna tolkanvändare*

Barn och ungdomar är våra framtida vuxna tolkanvändare. Deras förhållningssätt till tolkning och tolksituationer pekar på en framtida utveckling inom teckenspråkstolkningen. Deras förhållningssätt till tolkarna och deras självklara krav på tolkning och kvalitet, är troligen inte densamma som äldre teckenspråkiga som varit med sedan tolktjänstens uppbyggnad för drygt 40 år sedan och utvidgningen av vardagstolkningen 1991.

Det finns anledning att se närmare på hur väl barns behov av tolk blir tillgodosett. Jag vet att föräldrar har fört fram kritik mot att tolkcentralerna inte alltid kan möta barns behov av tolk, speciellt vad gäller fritidsaktiviteter.

Tydliga regler och rutiner saknas

Det finns inga tydliga regler och rutiner för hur man tillgodoser barns behov av tolk. Barn tycks inte ha samma rätt till egen tolk, det förekommer att man förväntar sig att barnets förälder ska tolka åt barnet. I vissa situationer kan det vara direkt olämpligt, exempelvis då föräldern medverkar vid samtal med kurator eller i kontakt med polismyndigheter och ärenden som rör om barnet far illa i sin familj. De senare exemplen faller inom vad som kallas myndighetsutövning och socialtjänstlagen.

När det gäller frågan om tolk för barn vid exempelvis myndighetsutövning finns en viss begränsning i förvaltningslagen, eftersom det är myndigheten som ska bedöma behovet av tolk. Huruvida barnet får sin rätt till tolk kan ses som en attitydfråga, efter-

som det är de yrkesverksamma som ska bedöma behovet. Här finns en risk för att man anser att föräldrarna kan utföra tolkuppdraget. Detta kan innebära en begränsad möjlighet för barnet att fritt kunna uttala sig.

Inom kontakttolkningen anses det olämpligt att barn tolkar för sina föräldrar vid t.ex. läkarbesök. På samma vis är det inte heller lämpligt att föräldrar tolkar åt sina egna teckenspråkiga barn, särskilt inte i ett känsligt ärende. Barns behov av och rättighet att bli hörda på sina egna villkor är många gånger svårt att tillgodose. Det har bland annat har att göra med att det är liten tillgång, och på de flesta orter ingen alls, på teckenspråkiga yrkesverksamma inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården m.fl.

När det gäller barns behov av tolkning på fritiden är det svårare att göra en generell bedömning, eftersom det finns en så stor variation av tänkbara aktiviteter. Det vanligaste och mest naturliga är att barn på sina egna villkor vill vara tillsammans med jämnåriga utan vuxnas medverkan. Samtidigt så har barn intresse att delta i olika organiserade verksamheter där vuxna eller äldre barn har en mer eller mindre uttalad ledarroll. I de fallen är det naturligt att kunna lösa kommunikationen på ett fungerande sätt. Behovet och förutsättningarna varierar mellan att t.ex. delta i simträning eller att vara med i en diskussionsklubb. Behovet av tolkning och tillgång till tolk kan skilja ganska väsentligt mellan olika fritidsaktiviteter.

I vilken mån ett barn självständigt utan vårdnadshavares sällskap går till sina fritidsaktiviteter, affären, genomför läkarbesök eller har kontakt med myndigheter etc. beror naturligtvis på barnets ålder och mognad. Yngre barn känner oftast större trygghet om föräldern följer med både som stöd men dessutom för att hjälpa till med kommunikationen. För äldre barn är det inte sällan tvärt om, de vill klara av sina egna angelägenheter och strävar efter en personlig integritet. Det ingår också som en naturlig del i mognadsprocessen att bli mera självständig.

Enlig barnkonventionen har barn rätt att bli hörda och uttrycka sin mening och som funktionshindrade har de rätt till ett fullvärdigt och aktivt liv.

Min bedömning är att det är angeläget att Socialstyrelsen även ser till barns behov av teckenspråkstolkning i det förslag till uppdrag jag redovisat ovan om att tydliggöra vad som ingår i vardags-tolkningsbegreppet

11 Statsbidraget till landstingens tolktjänst

I mitt uppdrag har ingått att pröva frågan om en ny fördelningsmodell för statsbidraget till tolktjänst för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade samt klargöra syftet med bidraget.

Bedömning:

Landstingens egenfinansiering av tolkverksamheten varierar kraftigt från landsting till landsting. Det visar min kartläggning av det riktade statsbidraget för tolktjänst som betalas ut till landstingen. Vissa landsting har en mycket låg andel egenfinansiering, vilket inte var motivet för att införa statsbidraget. Bidraget skulle ses som ett tillskott i landstingens totala budget och stimulera landstingen att utveckla sin tolkverksamhet. Avsikten var inte att bidraget skulle finansiera hela tolkverksamheten.

Landstingen redovisar att en förhållandevis hög andel tolkuppsdrag inte genomförs, vilket tyder på att bidraget fortfarande behövs. Det är viktigt att understryka det ursprungliga syftet med bidraget och att teckenspråkiga erbjuds tolk för vardagstolkning i den omfattning som efterfrågas.

Förslag:

- Det riktade statsbidraget för tolktjänst behålls och summan 75 miljoner kronor per år står fast.
- En ny fördelningsmodell av statsbidraget, som tar större hänsyn till de nuvarande faktiska kostnaderna för tolktjänsten, införs successivt.
- Statsbidraget och modellen för detta utvärderas efter fem år. Därefter prövas på nytt om bidraget ska finnas kvar och hur fördelningen i så fall ska se ut.

11.1 Tolktjänst i offentlig regi

I samband med utvidgningen av begreppet vardagstolkning (se kapitel 10) infördes ett statsbidrag som skulle kompensera landstingen för den merkostnad som följde.

11.1.1 Bakgrund

Tolktjänst i offentlig regi tillkom år 1968, då riksdagen beslutade att ställa medel till förfogande för en försöksverksamhet med tolktjänst för döva. Innan dess hade främst anhöriga till döva fungerat som tolkar. Även kyrkan genom sina teckenspråkskunniga präster och arbetsmarknadsmyndigheterna genom dess konsulenter för döva verkade som tolkar. Riksdagsbeslutet 1968 innebar att tolktjänsten knöts till landstingens hjälpmedelsverksamhet och ledde till att en organiserad tolkverksamhet successivt växte fram i landstingens regi. Denna finansierades genom en överenskommelse mellan staten och Landstingsförbundet om vissa ersättningar till sjukvårdshuvudmännen m.m. (prop. 1980/81:187, bilaga 2). Överenskommelsen innebar att sjukvårdshuvudmännen åtog sig att inom ramen för ersättningen för tillhandahållande av hjälpmedel till funktionshindrade (hjälpmedelsersättningen) bygga upp den samordnade tolktjänsten för döva och dövblinda m.fl. samt att svara för kostnaderna för denna. Från och med år 1991 ingår denna ersättning i den allmänna sjukvårdsersättningen till landstingen (prop. 1992/93:159). Att anlita tolk enligt hälso- och sjukvårdslagen är alltså kostnadsfritt för tolkanvändaren.

11.1.2 Införandet av ett riktat statsbidrag

För att påskynda och stimulera utvecklingen inom tolktjänsten föreslog regeringen i prop. 1992/93:159 ett riktat statsbidrag för merkostnaderna för den utökade vardagstolkningen eftersom kommuner och landsting inte bör åläggas nya uppgifter utan att de samtidigt får möjlighet att finansiera dessa på annat sätt än genom höjda skatter.

Samtidigt med beslutet om det riktade statsbidraget slog man fast att landstinget hade ansvar för att organisera, finansiera och tillhandahålla tolktjänst. Syftet med bidraget var enligt prop. 1992/93:159 ”att ge sjukvårdshuvudmännen möjligheter att fort-

sätta att utveckla tolktjänsten, så att den bättre svarar mot brukarnas behov.” Regeringen underströk också vikten av att Socialstyrelsen noga ska följa upp och utvärdera effekterna och bedöma ”i vad mån döva m.fl. får den avsedda tillgången till tolk”.

Beräkningar som legat till grund för storleken på statsbidraget

Beräkningarna för storleken av det riktade statsbidraget byggde på ett antal antaganden. 1989 års Handikapputrednings kartläggning av antalet tolkar som utförde vardagstolkning år 1991 (SOU 1991:97 s. 76) visade att det fanns cirka 175 teckenspråks- och dövblindtolkar. Dessa var antingen anställda på heltid eller deltid av landstingen eller timanställda.

Vid samma tidpunkt uppskattade man att antalet tolkanvändare uppgick till cirka 5 000 och att detta antal skulle öka till cirka 10 000 till följd av att begreppet vardagstolkning utvidgades och möjligheterna att få tolk ökade. Tolkuppdragen låg vid denna tidpunkt på cirka 47 000 uppdrag per år.

Den dåvarande relationen mellan tolk och tolkanvändare beräknades till cirka 1 tolk per 30 tolkanvändare vilket Handikapputredningen ansåg vara alltför lågt. Utredningen satte därför även upp målet att tillgången till tolk skulle vara 1 tolk per 12 tolkanvändare, dvs. 3 tim/vecka och person respektive 8 tim/vecka för personer med dövblindhet (s. 80–81). Måttet omfattade såväl vardagstolkning som tolk i arbetslivet och inom utbildningen. För att uppnå detta mål behövdes ett ökat antal tolkar och därmed en ökad utbildning av tolkar. Målet skulle uppnås i etapper. Man räknade med att tolktätheten skulle öka till 1 tolk per 25 tolkanvändare efter 5 år, och efter 10 år 1 tolk per 17 tolkanvändare. När målet 1 tolk per 12 tolkanvändare skulle uppnås satte man ingen tidsangivelse på. På sikt räknade man med att det skulle behövas cirka 1 000 tolkar totalt sett för vardagstolkning, tolkning i arbetslivet och i samhällslivet i övrigt.

För att möta den förväntade ökningen av behoven som den utvidgade vardagstolkningen skulle leda till lade därför Handikapputredningen ett förslag om utökad antal utbildningsplatser vid tolkutbildningarna, vilket skulle innebära ett tillskott på 220 tolkar under en femårsperiod. Utredningens bedömning var att landstingen behövde denna kapacitetsökning för att kunna erbjuda en god tolktjänst. Merkostnaderna för denna service- och kapacitets-

ökning mätt i antal tolkar beräknades till 75 miljoner kronor. Beloppet baserades på den förväntade kapacitetsökningen och antalet tolkar som behövdes för att möta ökningen. Under de första fem åren utbetalades statsbidraget successivt, första året 1994 erhöll landstingen 15 miljoner kronor, därefter ökade beloppet med 15 miljoner kronor per år till 75 miljoner kronor år 1998. Därefter har 75 miljoner kronor årligen utbetalats. (SOU 1991:97, s. 87).

Ersättningen för merkostnaden som uppstod vid utvidgningen av vardagstolkning förutsatte att landstingen i sin praktiska verksamhet skulle ge vardagstolkning en sådan innebörd att döva m.fl. grupper verkligen kunde få sina grundläggande behov av tolktjänst tillgodosedda (prop. 1992/93 s. 157).

Förväntad ökning av tolkanvändare och tolkuppdrag

Handikapputredningens två antaganden som låg bakom införandet av statsbidraget var att antalet tolkanvändare och antalet tolkuppdrag skulle öka framöver till följd av det utvidgade vardagstolkningsbegreppet.

År 1973 uppgick antalet utförda tolkuppdrag till drygt 6 500. År 1989 hade antalet genomförda uppdrag ökat till 47 000 (SOU 1991:97 s. 73). Handikapputredningen konstaterar att utvecklingen av tolkverksamheten under perioden 1973 till 1989 inneburit en ökad efterfrågan, samtidigt som utredningen noterar att denna efterfrågan inte kunnat tillgodoses.

Andelen tolkuppdrag av de 47 000 uppdrag som utfördes år 1989 som föll inom vardagstolkningen beräknades till ca 75 procent (ibid. s. 48). Utvidgningen av vardagstolkningen skulle leda till en ökning av antalet uppdrag, men man räknade även med att tolkuppdragen inom samtliga områden skulle öka.

Det faktiska antalet beställda uppdrag samma år uppgick till 52 000 (ibid.). De 5 000 uppdrag som inte genomfördes ansåg man berodde på tolkbrist. Detta var enligt Handikapputredningen ett mått som inte avspeglade det faktiska behovet och inte heller kunde ses som ett faktiskt mått på tolkbrist. Handikapputredningen lämnar två skäl till detta. Det första skälet är att det har visat sig att tolkbehövande avstår från att beställa tolk när de är medvetna om svårigheterna att få tolk. Det andra skälet som anges är ett dolt behov hos dem som inte är medvetna om tolktjänstens

betydelse att bryta den personliga isolering som många lever i (ibid.).

Handikapputredningen beräknade också att antalet tolkuppdrag skulle öka genom utvidgningen av vardagstolkningen. Någon exakt summa angav man inte utan antagandet grundade sig på målsättningen om antalet tolkar per tolkanvändare och tolktimmar per vecka (jfr ovan).

Socialstyrelsens uppföljning av landstingens tolktjänstverksamhet

Socialstyrelsen har genomfört ett antal uppföljningar av landstingens tolktjänstverksamhet sedan handikappreformen. Den senaste rapporten gällde verksamheten år 2000. Därefter har det inte genomförts någon uppföljning.

Enligt uppföljningarna från åren 1998 till 2000 ökade antalet utförda tolktjänstuppdrag från 57 178 uppdrag 1998 till 63 191 uppdrag år 2000. Antalet beställda uppdrag ökade under samma period från 73 439 till 77 270. Sedan år 1989 då Socialstyrelsen genomförde sin första mätning har antalet uppdrag ökat med 24 200, eller en genomsnittlig ökning med 2 200 uppdrag per år.

11.1.3 Dagsläget

Tolkuppdragens ökning från 2001 till 2005

För att få en uppfattning om utvecklingen av tolkuppdragen sedan Socialstyrelsens sista uppföljning har jag sammanställt information om antalet beställda uppdrag och antalet utförda uppdrag under åren 2001–2005 (tabell 11.1). Uppgifterna har inhämtats från samtliga tolkcentraler och gäller endast uppdrag inom vardagstolkningen och omfattar döva, vuxendöva och dövblinda.

Tabell 11.1: Antalet beställda uppdrag samt antalet utförda uppdrag 2001–2005

Samtliga tolkcentraler År	Summa beställda	summa utförda	summa ej utförda	skillnad be- ställda/ utförda upp- drag	Andel ej utförda%
2001	76 131	56 038	9 847	20 093	26,4
2002	78 100	57 319	10 505	20 781	26,6
2003	78 097	58 164	10 301	19 933	25,5
2004	83 956	66 768	9 559	17 188	20,05
2005	84 876	68 344	9 431	16 532	19,5

Källa: Tolkcentralernas redovisning

Under de fem åren har antalet beställda uppdrag ökat med drygt 8 700. Samtidigt har antalet utförda uppdrag ökat med drygt 12 000. Skillnaden mellan utförda och beställda uppdrag minskade från år 2001 med knappt 6 procentenheter från 26,4 till 19,5 år 2005. Fler beställda uppdrag blir genomförda. Vi har här inte tagit hänsyn till s.k. avbokade/annullerade beställningar.

För en utförligare redovisning av antalet tolkbeställningar, antal genomförda tolkningar, antal tolkanvändare samt kostnader fördelade på län för år 2005, se tabell bilaga 4.

Trots minskningen av utförda uppdrag kunde inte ett av fem beställda uppdrag effektueras år 2005. Orsakerna kan bl.a. vara tolkbrist vid hög efterfrågan, eller uppdrag på sena tider m.m. Vad sammanställningen tyvärr inte ger information om är vilka uppdrag som inte utförs – om det är en viss typ av uppdrag eller uppdrag vid vissa tidpunkter.

Troligen är det också så att tolkuppdragen har blivit mer omfattande och antalet tolkade timmar per person så att ett uppdrag tar mer tid i anspråk än 1989. Exempelvis redogörs i en rapport från Stockholms läns landsting från 2002 att andelen ”långa” tolkuppdrag ökat kontinuerligt sedan 2001 från 26,8 procent till 33,8 procent år 2003 (Stockholms läns landsting 2002). Uppdrag som räknas som långa omfattar tolkning under mer än en timme. Vid sådana uppdrag krävs två tolkar.

Samma rapport pekar på bristsituationen när det gäller tolkning på kvällstid, exempelvis vid föräldramöten. Under år 2002 uppgick bristandelen för denna kategori till strax över 11 procent av ca 1 330 ej utförda beställningar. För kategorin utbildning som faller

under vardagstolkningen och oftast utförs på kvällstid var bristandelen närmare 13 procent.

Jag har även sett år att tolkning inom bl.a. högskola och arbetsliv ökat mycket. Siffror för tolkning inom högskolan redovisas under avsnittet Tolkar i utbildning.

Utvecklingen av antalet tolkanvändare

År 1989 uppskattade handikapputredningen antalet tolkanvändare till cirka 5 000 och att det skulle öka till 10 000. Det har alltså skett en viss ökning. Enligt Socialstyrelsens uppföljningar fanns år 1998 omkring 6 700 tolkanvändare och i uppföljningen år 2000 7 300 tolkanvändare. År 2005 fanns enligt min enkät 5 312 registrerade tolkanvändare vid landets olika tolkcentraler. Även om samtliga siffror visar en viss ökning är det alltså en stor skillnad mellan utredningens insamlade uppgifter för år 2005 och Socialstyrelsens uppgifter för år 1998 och 2000 som även samtliga samlats in från tolkcentralerna.

Det är känt att antalet tolkanvändare som registrerats vid tolkcentralerna knappast täcker in alla de som egentligen har behov eller är beroende av tolk. I den tidigare nämnda rapporten från Stockholms läns landsting (2002) pekar man på att det statistiskt sett borde finnas 2000 barndomsdöva i Stockholms läns landsting, men endast 993 personer utnyttjade tolktjänsten under 2002. Av de förväntade 200 dövblinda utnyttjade endast 51 personer tolk under samma år.

Flera myndigheter efterfrågar samma tolkar

Landstingen är skyldiga att erbjuda personer som är döva, dövblinda, vuxendöva eller hörselskadade tolktjänst för vardagstolkning. Vardagstolkning som tillhandahålls för personer folkbokförda i annat landsting debiteras respektive hemlandsting. Vissa tolkcentraler förmedlar härutöver även tjänster till andra som t.ex. åt rättsväsendet, skolor, universitet och andra landsting. Örebro läns landstings tolkcentral har till exempel kontrakt med riksgymnasierna och Örebro Universitet och kan svara upp på tolkbeställningar gjorda av olika myndigheter och personer som reser till länet

i olika ärenden. Detta sker efter överenskommelse med respektive myndighet.

Det är landstingets tolkar som utför uppdraget. Ett problem med detta kan vara att man tidigt ”bokar” upp tolkar för uppdrag inom exempelvis högskolan, vilket kan leda till att det uppstår en brist av tolkar för uppdrag som faller inom vardagstolkningen. Detta kan vara en möjlig orsak till att uppdrag inte blivit genomförda. Att landstingen även säljer tolktjänster till andra myndigheter kan det medföra att de kan ha fler tolkar anställda samt även på ett mer rationellt sätt utnyttja dem.

Antal tolkar i landstingen enligt vår kartläggning

Ett ökat antal uppdrag kräver ett ökat antal tolkar. Tillgång till tolk beror i huvudsak på två faktorer, att ett tillräckligt antal tolkar finns att tillgå och att medel för tolkverksamhet anvisas i en omfattning som svarar mot de behov tolktjänsten ska tillgodose.

Då det gäller att bedöma och beräkna behovet av tolk är detta inte helt okomplicerat. Detta är en tendens om gäller många områden. Orsakerna är flera, men det visar sig att då tillgången till tolk utökas ökar också efterfrågan.

År 2005 fanns det totalt 187 personer anställda på 181 tjänster som teckenspråks/dövblindtolkar, 12 personer var anställda som enbart teckenspråkstolkare och 2 personer var anställda som enbart dövblindtolkar. Utöver dessa fanns 48,5 vuxendövtolkare fördelade på 45 tjänster. En tabell med redovisning per län finns i bilaga X.

Flest tolkar hade Stockholms läns landsting, Örebro län, Region Skåne samt Västra Götalandsregionen.

Tillgången till tolk 2005

Den brist på tillgången till tolk som 1989 års handikapputredning redovisade 1991 står sig även i dag. Skälen härtill är flera. Ett skäl är att begreppet vardagstolkning utvidgats till att även omfatta tolktjänst vid fritidsaktiviteter, rekreation och i föreningslivet samt tolktjänst i arbetslivet. Ett annat skäl är att tolk används mer och mer i samband med studier och utbildning. Ett tredje skäl är att föräldrar till barn beroende av teckenspråk för sin kommunikation

efterfrågar tolk dels för egen del, dels för sina barn i samband med att barnen deltar i olika slag av fritidsaktiviteter.

I samtal som jag och sekretariatet fört med blivande tolkar, tolkar och ansvariga för tolktjänsten har ibland framförts att det inte längre finns någon brist på tolkar med hänvisning till att det finns allt färre tolktjänster att söka. Hänvisningen som anförs ger anledning att fundera kring om den brist som de facto föreligger, är en brist på tolktjänster eller en brist på ekonomiska medel. Nyutbildade tolkar går dessutom arbetslösa enligt uppgifter från Sveriges teckenspråkstolkars förenings tidning.

Frilansande tolkar

Utöver de anställda tolkarna anlitar landstingen frilansande tolkar eller privata tolkförmedlingar för att kunna täcka behoven. Samtliga landsting har avtal med en eller flera tolkar/tolkförmedlingar. I Stockholm har man avtal med ett stort antal frilansande tolkar och även med tolkförmedlingar. Flera landsting har avtal med samma tolkförmedling, så har till exempel Kronobergs län, Landstinget i Kalmar och Landstinget Dalarna avtal med Stockholmstolkarna – som också anlitas flitigt av Stockholms läns landsting.

Den av Handikapputredningen förväntade ökningen av anställda tolkar vid landstingen har inte infriats. Men detta innebär inte att antalet tolkar minskat eller stagnerat utan det har skett en förändring till att anlita frilansande tolkar eller privata tolkförmedlingar.

11.2 Nuvarande modell för statsbidraget

Anslaget disponeras av Socialstyrelsen som fördelar statsbidraget till landsting och landstingsfri kommun på grundval av antalet invånare i respektive landsting/landstingsfri kommun den 31 december året före bidragsåret. Bidraget betalas ut per kvartal i efterskott.

Statsbidraget är öronmärkt för sitt ändamål, med syfte att stimulera till att utveckla tolktjänsten så att teckenspråkiga ”kan få sina grundläggande behov av tolktjänst tillgodosedda” (prop. 1992/93: 159) och ska ses som ett tillskott i landstingets totala budget, men inte utgöra en totalfinansiering av verksamheten.

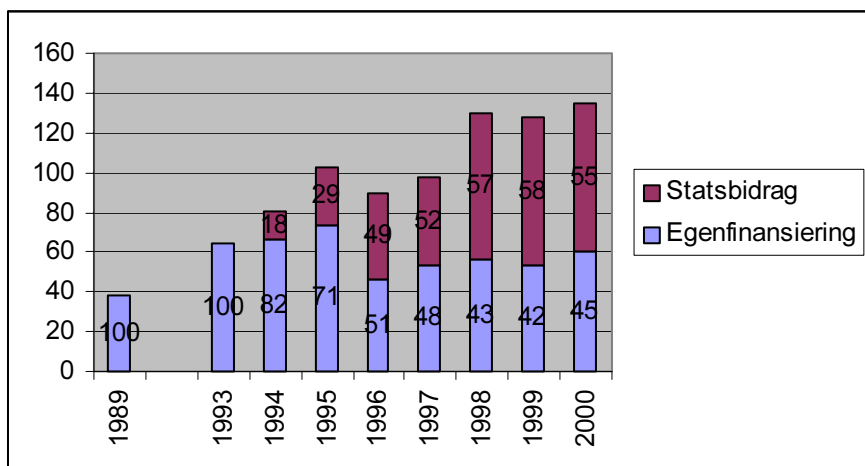
11.2.1 Behoven ska styra fördelningen

Enligt Riksrevisionsverkets rapport *Stimulera eller finansiera – En granskning av statsbidraget till tolktjänst för döva, dövblinda och hörselskadade*, RRV 2002:16, var grundprincipen för fördelningen av statsbidraget att behoven skulle vara styrande. Då det saknades uppgifter om fördelningen av antalet personer som var döva, hörselskadade och dövblinda per landsting fick befolkningsstorleken och antagandet att behoven var jämnt fördelade i befolkningen ligga till grund. En ändring gjordes i reglerna efter ett år (1995) för Örebro läns landsting då antalet teckenspråkiga uppskattades vara betydligt större där än i övriga landsting. Örebro får därmed ett bidrag som är 80 procent högre per invånare. Detta innebär att de övriga landstingen fick en minskning på drygt 2 procent vardera.

11.2.2 Statsbidraget och landstingens kostnader

Statsbidragets andel av totalkostnaderna har ökat över åren. I figur 1 visas hur stor andel av samtliga landstings totalkostnad för tolktjänsten som har finansierats genom statsbidraget från 1989 till 2005. Redovisningen bygger dels på siffror från Socialstyrelsens uppföljningar samt från sekretariatets egen enkät till landstingen för åren 2001–2005.

Figur 11.1: Finansieringens utveckling för vardagstolkning åren 1989–2000

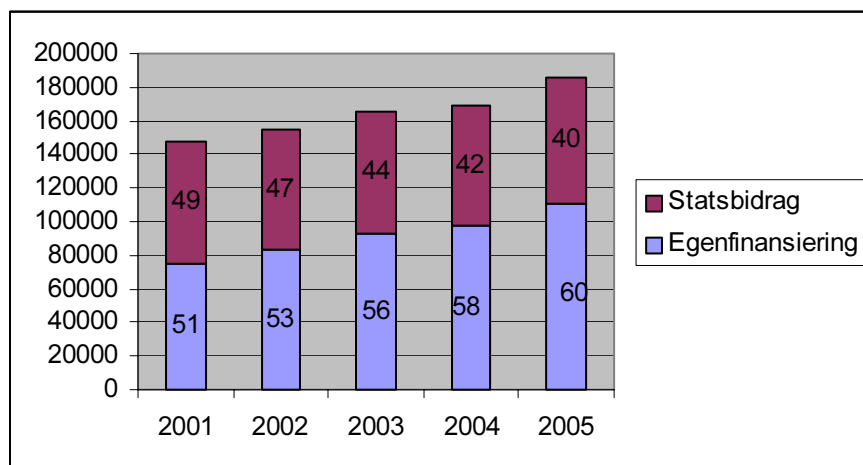
Källa: År 1989–2000 RRV 2002:16, bygger på Socialstyrelsens uppföljningar. Siffrorna inom staplarna anger procent

Från att ha haft en totalkostnad på ca 60 miljoner kr år 1993 ökade landstingets egenfinansiering något fram till år 1995 men från och med år 1996 sjönk egenfinansieringen till under 60 miljoner kr. Det första året låg statsbidragets andel på 18 procent. Mellan åren 1995 och 1996 steg statsbidragets andel av totalkostnaden markant från 29 procent till 49 procent för att sista året i femårsperioden ligga på 57 procent. Enligt RRV 2002 anger landstingen att den markanta minskningen av egenfinansieringen mellan 1995 och 1996 berodde på den då rådande tolkbristen, vilket ledde till att statsbidraget inte kunde förbrukas som förväntat (RRV s. 26).

Efter 1999 då 75 miljoner kronor utgick per år i statsbidrag ligger statsbidragets andel stadigt över 40 procent av totalkostnaden men en minskning sker från år 1999 till år 2000.

Utvecklingen efter år 2000

Figur 11.2: Finansieringens utveckling för vardagstolkning åren 2001–2005

Källa: År 2001–2005 utredningens enkät Siffrorna inom staplarna anger procent

Siffrorna i figur 2 är hämtade från min enkät till tolkcentralerna. Landstinget i Halland har inte redovisat några uppgifter för åren 2001–2004, vilket gör att jämförelsen mellan åren är något missvisande.

Det har skett en positiv utveckling av egenfinansieringens andel av totalkostnaderna. Denna har ökat med 9 procentenheter från 51 procent år 2001 till 2005 och ligger år 2005 på 60 procent. Totalkostnaderna har stigit från 148 miljoner kronor till närmare 186 miljoner kronor under samma period. Tolkcentralernas uppgifter om egenfinansieringen och statsbidraget för varje år redovisas i bilaga 4.

Stora variationer mellan landsting

Mellan de olika landstingen varierar dessutom statsbidragets andel stort. Se tabell 11.2 nedan. Det finns stora skillnader mellan landstingen, och även skillnader i utvecklingen över tid för respektive landsting.

För majoriteten av landstingen har statsbidragets andel av totalkostnaderna minskat från år 2001 till år 2005, Undantagen är Landstinget i Kronoberg, Värmland samt Norrbottens läns lands-

ting där andelen ökat. Störst minskning har Region Skåne från 65 procent till 50 procent.

Tabell 11.2: Statsbidragets andel av landstingens totala kostnader för vardagstolkningen 2001–2005 för respektive landsting.

Sjukvårdshuvudman	Andel (%) år 2001	Andel (%) år 2002	Andel (%) år 2003	Andel (%) år 2004	Andel (%) år 2005
Stockholms läns landsting	45	37,20	36,20	35,90	32,5
Landstinget i Uppsala län	47	41	41	35	36
Landstinget Sörmland	48	47	47	45	35
Landstinget i Östergötland	53,62	55,86	52,53	51,39	49,5
Landstinget i Jönköpings län	58	54	51	49	48
Landstinget Kronoberg	62	75	74	73	
Landstinget i Kalmar län	80	68	70	71	73
Gotlands kommun					34,5
Landstinget Blekinge	57	55	50	47	44
Region Skåne	65	61	58	57	49,6
Landstinget Halland (N)	-	-	-	-	48,7
Västra Götalandsregionen (O, P, R)	48	49,10	42,50	41	38,4
Landstinget i Värmland (S)	68,30	72,80	75,30	70,50	71,16
Örebro läns landsting (T)	30,60	28,60	27,80	27,10	26,3
Landstinget i Västmanland (U)	-	-	53	52	51,4
Landstinget Dalarna (W)	31	35	30	30	26
Landstinget Gävleborg (X)	60	56	55	54	52
Landstinget Västernorrland (Y)	38	38	35	29	33
Jämtlands läns landsting (Z)	-	-	-	-	41
Västerbottens läns landsting (AC)	38,38	37,25	26,45	28,47	27,4
Norrbottnens läns landsting (BD)	48	48	54	47	53,6

Källa. Tolkcentralernas redovisning till utredningen.

I vissa landsting har statsbidraget under perioden 2001–2005 finansierat kring 70 procent av totalkostnaden, medan den endast legat kring 30 procent i Dalarna, Västerbottens och Örebro läns landsting. När det gäller Örebro ska man dessutom komma ihåg att Örebro har haft ett högre statsbidragsbelopp än övriga landsting. I några landsting har statsbidraget endast täckt en tredjedel eller mindre av egenfinansieringen. I förhållande till fördelningen av

tolkanvändare i de olika landstingen visar det sig dessutom att i ett par av de landsting med en mycket hög andel tolkanvändare har bidraget inte legat i paritet med den genomsnittliga täckningsandelen på 40 procent, exempelvis i Västra Götaland, Örebro läns landsting och Västerbotten.

I de landsting där statsbidraget täckt mer än 40 procent av totalkostnaden har bidraget knappast fungerat som det ursprungligen var tänkt, en kompensation för de ökade merkostnaderna och som en stimulans för att utveckla verksamheten.

Riksrevisionsverkets utredning

Även Riksrevisionsverket (RRV) har på regeringens uppdrag utrett statsbidraget. I rapporten *Stimulera eller finansiera. En granskning av statsbidraget till tolktjänst för döva, dövblinda och hörselskadade* (RRV 2002:16) uppmärksammar RRV följande:

- att graden av egenfinansiering varierar mellan landstingen. Vid en jämförelse mellan landstingen 2001 framgick att egenfinansieringen varierade mellan 17 och 65 procent av de totala anvisade medlen och att enskilda landsting fortfarande har en egenfinansiering långt under den nivå de hade innan bidraget infördes.
- att det råder osäkerhet om vilka kostnader statsbidraget är avsett att kompensera för och
- att statsbidragets träffsäkerhet är begränsad.

RRV påpekar även att vardagstolkningen ökar i volym, att behovet av tolktjänst inte är känt och därför svåräskat och att det fortfarande råder tolkbrist i vissa landsting (ibid. s. 7ff). Den grundfråga som rapporten tar upp men inte besvarar är om syftet med statsbidraget ska vara att stimulera utvecklingen av tolktjänsten eller om syftet ska vara att bidra till landstingens finansiering av denna.

11.3 Min bedömning

Trots fler tolkar kvarstår bristen

Totalt sett har antalet tolkar ökat. Men det råder likväl brist på tolkar. De medel som landstinget anvisar för vardagstolkning räcker dessutom inte till för att tillgodose behoven. Det statsbidrag som finns har kommit att uppfattas som ett stimulansbidrag och inte som ett riktat statsbidrag avsett att täcka de merkostnader som uppstod till följd av att begreppet vardagstolkning utvidgades. Landstingen skulle genom statsbidraget stimuleras till att bl.a. nyanställa teckenspråkstolkare för att möta behovet. Men utvecklingen har inte gått i riktning mot ett högre antal anställda tolkar vid landstingen. Snarare är det så att antalet anställda tolkar minskar och att landstingen i allt högre grad anlitar frilansande tolkar eller lägger ut uppdragen på entreprenad. Om de tolkar som utför teckenspråkstolkuppdrag är anställda av landstingen eller om de köps in från en enskild firma alternativt frilansande tolk vill jag i detta sammanhang inte ha någon uppfattning om så länge som tolkcentralerna tar sitt ansvar och möter de faktiska behov som teckenspråkiga har. Mina uppgifter pekar på att så inte sker.

Antalet tolkuppdrag har inte ökat som förväntat

Tabell 11.1 visar också att den av Handikapputredningen förväntade ökningen av tolkuppdrag inte tycks ha infriats. Det sammanlagda antalet uppdrag inom vardagstolkningen för teckenspråk och dövblindtolkning uppgick år 2005 till cirka 85 000 per år – en ökning från 49 000 med 36 000 uppdrag.

Om målsättningen med tolktjänsten som den formulerades av Handikapputredningen (SOU 1991:97, s. 80) genomförts borde antalet uppdrag ligga kring minst 150 000 per år.

Ett möjligt skäl till att ökningen inte varit större kan vara att kännedomen hos döva om tolkcentralernas prioritering av uppdrag har resulterat i att man inte anser det lönt att söka tolk för exempelvis fritidsaktiviteter. Känner man till problemen med att skaffa tolk på kvällstid kanske man väljer att inte delta i aktiviteterna. Som tolkanvändare är man med stor sannolikhet också medveten om att varken de ekonomiska eller personella resurserna vid tolkcentralerna räcker till för alla förfrågningar.

Troligen är det också så att tolkuppdragen har blivit mer omfattande – antalet tolkade timmar har säkerligen ökat betydligt mer – ett uppdrag tar mer tid i anspråk än 1989. Exempelvis redogörs i rapporten från Stockholms läns landsting (2002) att andelen

”långa” tolkuppsdrag ökat kontinuerligt sedan 2001 från 26,8 procent till 33,8 procent år 2003. Uppdrag som räknas som långa omfattar tolkning under mer än en timme. Vid sådana uppdrag krävs två tolkar.

Antalet tolkanvändare mindre än förväntat

Den enkätundersökning som jag låtit genomföra visade att antalet tolkanvändare år 2005 uppgick till 5 312. I de tidigare uppföljningarna från Socialstyrelsen redovisades drygt 7 000 tolkanvändare år 2000.

Vari skillnaden ligger mellan vår enkät om tolkanvändare m.m. och socialstyrelsen uppföljningar är svårt att utröna. Det kan finnas brister i tolkcentralernas redovisningar, och det kan ha uppstått missförstånd i samband med att man lämnade uppgifterna. Trots detta har inte ökningen av tolkanvändare varit så stor som Handikapputredningen 1989 beräknade att den skulle vara.

Försäljning av tolktjänster har både för- och nackdelar

Tolkcentralerna tillhandahåller även tolkar för andra uppdrag än vardagstolkningen. Trots att antalet tolkar är konstant underdimensionerat – vilket leder till att alla uppdrag inte kan utföras – så finns det tolkcentraler som säljer tjänster till universitet m.m. Det är oklart hur pass omfattande denna verksamhet är och vilka konsekvenser den får, men om man tvingas ”neka” en landstingsboende vardagstolkning enligt lagen på grund av att alla tolkar är upptagna med annan tolkning, exempelvis tolkning på universitet och högskolor, så är det förödande. Om däremot försäljningen av tolktjänster gör att man kan ha flera tolkar anställda och på ett mera rationellt sätt nyttja dessa så att det ger ökade möjligheter att få tillgång till vardagstolkning så, kan det vara ett förnuftigt tillvägagångssätt sätt organisera tolkcentralen så. Jag vill poängtera att hur tolkcentralerna prioriterar vardagstolkningen i förhållande till uppdragstolkningen behöver belysas framöver.

Som visats i figur 11.1 och 11.2 tycks det grundläggande syftet med statsbidraget som ett riktat statsbidrag för att täcka merkostnaderna för den utvidgade vardagstolkningen ha förfelats. I stället

har det använts mer och mer för att finansiera landstingens grundläggande kostnad.

Det nya innehållet i begreppet vardagstolkning förväntades ge ett ökat åtagande och därmed ökade kostnader för landstingen, som därför fick ett extra statsbidrag om totalt 75 miljoner kr. De målsättningar som följde av Handikapputredningens bedömningar har inte infriats, eftersom en förväntade ökningen av såväl tolkar som tolkanvändare ännu inte har visat sig.

Det mest påfallande är att den genomsnittlige tolkanvändaren i landet får vardagstolkning endast cirka en gång per månad enligt mina överslagsberäkningar baserade på de uppgifter som jag fått från tolkcentralerna (bilaga 4). Enligt den ursprungliga målsättningen skulle varje tolkanvändare ha tillgång till tolk tre timmar per vecka. Visserligen inkluderas här även tolkning i utbildningssammanhang och i arbetslivet men skillnaden är påtaglig. Jag bedömer det som helt otillfredsställande att det fortfarande är cirka en femtedel av alla beställda tolkuppdragen som inte blir utförda.

Min bedömning är att statsbidraget inte gett avsedd effekt. Insikten om hur det nya begreppet vardagstolkning ska tillämpas har inte slagit igenom. Den samlade bilden är att det saknas kunskaper om teckenspråkiga behov och livssituationer. Denna kunskap finns hos vissa personer på olika positioner i samhället men tendensen är att frågor som rör teckenspråkiga allt mer marginaliseras och fragmentiseras, mycket som en effekt av ökade antal pensionsavgångar bland de aktuella personalkategorierna.

Därför bör statsbidraget behållas

Möjligheten att helt ta bort det riktade statsbidraget och istället lägga in de 75 miljoner kronorna i det allmänna bidraget anser jag är för tidigt att göra. Diskrepansen mellan utförda tolkuppdrag och beställda tolkuppdrag visar på att det behövs ett fortsatt bidrag med syfte att stimulera landstingen att bygga ut tolktjänsten i riktning mot Handikapputredningens uppsatta mål om 1 tolk per 12 tolkanvändare och 3 timmar tolkning/vecka samt 8 timmar dövblindtolkning per vecka.

Landstingens sammanlagda genomsnittliga egenfinansiering av tolkkostnaderna har ökat från och med år 1996 och ligger nu på 40 procent. Detta är en positiv utveckling, men samtidigt varierar egenfinansieringen kraftigt från landsting till landsting. Det visar

vår kartläggning av det riktade statsbidrag för tolktjänst som betalas ut till landstingen. Ett antal landsting har en mycket låg andel egenfinansiering, vilket inte var motivet för införandet av statsbidraget. Min redovisning av det faktum att en förhållandevis hög andel tolkuppdrag inte genomförs tyder på att bidraget behövs. Samtidigt måste man understryka att det ursprungliga syftet med bidraget var att det skulle vara ett stimulansbidrag för att utveckla tolktjänsten.

Då det gäller det riktade statsbidraget föreslår jag att det bidraget om 75 miljoner kronor tillsvidare behålls och har samma syfte som det ursprungligen hade, dvs. att stärka landstingens förutsättningar att bygga ut tolkverksamheten.

Ny och rättvisare fördelningsmodell som införs successivt

Min bedömning är att statsbidraget i fortsättningen ska ta bättre hänsyn till det faktiska behovet av teckenspråkstolkning som finns i respektive landsting. Därför föreslår jag att det successivt införs en ny och mera rättvis fördelningsmodell av statsbidraget, som tar större hänsyn till de nuvarande faktiska kostnaderna för tolktjänsten. Statsbidraget och modellen för detta bör efter några år utvärderas som en slags "kontrollstation" för att säkerställa att det sker önskvärd utveckling och att effekterna kan redovisas utifrån de ursprungliga intentionerna som angavs i samband med att det nya vardagstolkningsbegreppet och statsbidraget infördes. I samband därmed prövas frågan på nytt om detta riktade statsbidrag ska finnas kvar och i så fall hur fördelningen ska se ut.

På sikt bedömer jag att det är rimligt att detta riktade statsbidrag kommer att överföras till att ingå i det generella statsbidraget som lämnas till sjukvårdshuvudmännen.

11.4 Mitt förslag

En ny fördelning

En fördelning bör enligt min mening i första hand ta hänsyn till hur hög den faktiska andelen av tolkanvändare är i respektive landsting och landstingens kostnader för tolktjänsten.

Jag har därför tagit fasta på hur stor andel av totalkostnaden som statsbidraget har täckt under de senaste fem år. Uppgifterna kom-

mer från tolkcentralerna. Den andel av tolkcentralernas kostnader för vardagstolkning som statsbidraget har täckt har varierat mellan 25 och 26 procent upp till över 70 procent. I genomsnitt för samtliga landsting har statsbidragets andel varit 40 procent av de samlade redovisade totalkostnaderna för vardagstolkningen.

Varje landsting får 40 procent av sina totalkostnader 2005

I mina överläggningar med Socialstyrelsen och Sveriges kommuner och landsting har jag tagit som utgångspunkt 2005 års redovisade totalkostnader, de samlade totalkostnaderna för hela landet och statsbidragets genomsnittliga andel av dessa kostnader, dvs. 40 procent. Jag föreslår därför en fördelning som bygger på att respektive landsting får den andel av statsbidraget som motsvarade 40 procent av deras till oss redovisade totalkostnader för år 2005.

Summan 75 miljoner kronor ligger fast och under de kommande fem åren får varje landsting den procentuella andelen av statsbidraget enligt tabellen nedan.

Ny prövning efter fem år

Efter fem år bör en ny prövning av statsbidraget ske där man på nytt tar ställning till behovet av ett fortsatt riktat stöd och ser över fördelningen av statsbidraget. Detta förutsätter att Socialstyrelsen följer upp tolktjänsten och analyserar behoven. Hur ofta en sådan uppföljning och avstämning bör ske tar jag inte ställning till.

Förändringen införs stegvis under tre år

Med tanke på att det är förhållandevis stora förändringar för en del landsting (framför allt för dem som får ett minskat statsbidrag) bör den föreslagna förändringen av statsbidragsfördelningen införas stegvis under en treårsperiod. Ett abrupt införande av en ny fördelning kan få icke önskvärda konsekvenser i landstingen.

Första året genomförs därför förändringen med 33 procent, året därefter med ytterligare 33 procent för att under år tre genomförs fullt ut. För år ett fördelas alltså 67 procent av bidraget enligt den gamla fördelningen som bygger på antalet invånare i landstinget och 33 procent enligt den nya modellen. År två fördelas 33 procent

av bidraget enligt den gamla modellen och 67 procent enligt den nya. Tredje året fördelas allt enligt nya modellen.

Tabell 11.3 Redovisad totalkostnaden för tolkcentralerna år 2005, andelen statsbidrag av totalkostnaderna, de föreslagna andelarna av statsbidraget fem år framöver samt skillnaden mellan 2005 års belopp av statsbidraget och det nya beloppet baserad enligt modellen. Antal tolkanvändare registrerade på tolkcentralerna anges också.

Sjukvårdshuvudman	Egen- finans- iering (Kkr) 2005	Särskilt stats- bidrag (Kkr) 2005	Total kost- nad 2005	Stats- bidra- gets del av den totala kostnaden år 2005 (%)	Nytt belopp- baserat på riksgenom- snittet 40 procent	Beloppet omräknat till andel av stats- bidraget	Skillnad i Kkr för- hållande till nuvarande bidrag	Tolk- användare folk- bokförda i landstinget år 2005
Stockholms läns landsting	31 400	15 042	46 442	32,5	18 577	24,99	3 535	1 201
Landstinget i Uppsala län	4 285	2 430	6 715	36	2 686	3,61	256	165
Landstinget Sörmland	3 965	2 097	6 062	35	2 425	3,26	328	65
Landstinget i Östergötland	3 404	3 341	6 745	49,5	2 698	3,63	-643	108
Landstinget i Jönköpings län	2 800	2 700	5 500	48	2 200	2,96	-500	145
Landstinget Kronoberg	635	1 900*	2 535	*	1 014	1,36	-886	33
Landstinget i Kalmar län	703	1 883	2 586	73	1 034	1,39	-849	37
Gotlands kommun	1 363	463	1 826	34,5	730	0,98	267	17
Landstinget Blekinge	1 557	1 207	2 764	44	1 106	1,49	-101	31
Region Skåne	5 291	9 323	14 614	49,6	5 846	7,86	-3 477	690
Landstinget Halland	1 698	2 279	3 977	48,7	1 591	2,14	-688	75
Västra Götalandsregionen	19 596	12 223	31 819	38,4	12 728	17,12	505	981
Landstinget i Värmland	890	2 196	3 086	71,16	1 234	1,66	-962	56
Örebro läns landsting	11 070	3 960	15 030	26,3	6 012	8,09	2 052	868
Landstinget i Västmanland	1 870	2 100	3 970	51,4	1 588	2,14	-512	95
Landstinget Dalarna	5 979	2 217	8 196	26	3 278	4,41	1 061	143
Landstinget Gävleborg	2 054	2 222	4 276	52	1 710	2,30	-512	88
Landstinget Västernorrland	3 900	1 961	5 861	33	2 344	3,15	383	252
Jämtlands läns landsting	1 500	1 040	2 540	41	1 016	1,37	-24	32
Västerbottens läns lands- ting	5 466	2 063	7 529	27,4	3 012	4,05	949	173
Norrbottnens läns landsting	1 751	2 028	3 779	53,6	1 512	2,03	-516	57
Summa	111 177	74 675*	185 852	40,2**	74341	100,00	-334	5 312

* Den redovisade summan är lägre än statsbidraget.

** 40,2 procent är statsbidragets genomsnittliga andel av tolkcentralernas redovisade totalkostnader.

Den nya fördelningen ger en större kompensation till de landsting som har en stor andel tolkanvändare, med ett undantag – Region Skåne. Region Skåne får en minskning, men med tanke på att Skåne haft en jämförelsevis låg egenfinansiering av totalkostnaden jämfört med de andra landstingen med hög andel tolkanvändare, blir den nya fördelningen ”rättvisare”.

12 Teckenspråkiga förtroendevalda

I mitt uppdrag har ingått att följa upp hur dövas, dövblindas, vuxendövas och hörselskadades möjligheter att kunna delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som andra förtroendevalda har förbättrats. I direktiven till utredningen hänvisar regeringen till undersökningar som gjorts av Kommundemokratikommittén (SOU 2001:48 *Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och landsting*) om demokratins grunder.

12.1 Det politiska livet ska spegla befolkningens helhet

I en demokrati har alla medborgare lika rätt att delta i politiken. Ingen enskild medborgares röst är mer värd än någon annans. Samtidigt kan inte alla medborgare vara med och fatta beslut. Besluten har överlåtits till dem som blivit politiskt valda till olika förtroendeuppdrag i stat, kommun eller landsting.

Politiskt förtroendevalda bör därför spegla sammansättningen av befolkningen som helhet. Underrepresentation av vissa grupper i det politiska livet är en demokratisk brist. I den statsvetenskapliga litteraturen anförs ofta tre argument för vikten av god social representativitet. För det första har olika grupper olika kunskaper och erfarenheter. Dessa är viktiga att ta tillvara. Genom att olika grupper deltar i beslutsprocessen kan beslutets kvalitet förbättras. För det andra kan olika grupper ha olika politiska intressen som inte blir tillgodosedda om de inte själv deltar i beslutsfattandet. Det tredje argumentet som brukar framföras är att rättvisan kräver att alla grupper är representerade. Demokratins likhetsideal är i sig oförenligt med systematisk underrepresentation av vissa samhällsgrupper (SOU 2001:48, s. 95).

12.1.1 Förtroendevalda

Den representativa demokratin är intimt förknippad med det parti-väsande som är grund för de politiska samtal där olika uppfattningar bryts mot varandra. I den representativa demokratin fattas de gemensamma besluten av förtroendevalda, vilka fungerar som ombud för medborgarna i den offentliga förvaltningen. Medborgarna har genom allmänna val givit de förtroendevalda sitt förtroende och därmed ett mandat att representera dem (ibid. s. 93).

Förtroendevalda har i praktiken två uppdrag: att vara medborgarnas ombud i förvaltningen och att vara beslutsfattare.¹ Förtroendet för den representativa demokratin förutsätter politiska församlingar med god representativitet, dvs. att alla grupper i samhället är representerade.

12.2 Förtroendevalda med funktionshinder

I regeringens proposition 1999/2000:79 *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken* anges:

Ytterst är handikappolitiken en demokratifråga – samhället måste byggas med insikten om att alla människor är lika mycket värda, har samma grundläggande behov och skall behandlas med samma respekt, att mångfald berikar, att varje människa med sin kunskap och erfarenhet är en tillgång för samhället. Det innebär konkret att alla skall ha lika rätt och lika möjligheter att bestämma över sina liv och få sina önskemål respekterade. Personer med funktionshinder skall ha lika möjligheter att röra sig i samhället och i samma sammanhang som andra. Alla skall ha lika möjligheter att ta del av information och att göra sig hörda. Alla skall också ha lika möjligheter och lika skyldigheter att bidra till samhällets utveckling (prop. 1999/2000:79, s. 24).

Lika möjligheter och skyldigheter att bidra till samhällets utveckling förutsätter möjligheter att kunna engagera sig politiskt och att bidra med den kunskap och erfarenhet man har.

På grundval av 1998 och 1999 års undersökningar om levnadsförhållanden (ULF) uppdrog Kommundemokratikommittén åt Statistiska centralbyrån (SCB) att ta fram uppgifter om politisk aktivitet hos personer med nedsatt rörelseförmåga, nedsatt syn, nedsatt hörsel, nedsatt arbetsförmåga, hjälpberoende personer samt hela befolkningen.

¹ Kommittédirektiv 2001:48 Åtgärder för att stärka den medborgerliga insynen och deltagandet i den kommunala demokratin, s. 7.

Undersökningen visade att hos den del av befolkningen som var under 65 år var partimedlemskap något vanligare bland personer med funktionshinder än totalt i befolkningen. Störst andel medlemmar i de politiska partierna fanns hos personer med hörselskada, synskada och rörelsehinder. Skillnaden mellan å ena sidan personer med funktionshinder och å andra sidan hela befolkningen försvinner när det gäller aktivitet i partierna. Endast bland personer med synskada var andelen som varit på ett partimöte nämnvärt större än i hela befolkningen. Denna grupp är emellertid så liten i undersökningsurvalet att skillnaden kan betraktas som statistiskt osäker.

Den kommitté som undersökte levnadsförhållandena noterar att trots att medlemskap i politiska partier är vanligare hos personer med funktionshinder än i befolkningen som helhet är personer med funktionshinder inte mer aktiva i den partipolitiska verksamheten, utan tycks i större utsträckning än övriga medlemmar vara passiva medlemmar.

12.2.1 Antalet förtroendevalda med funktionshinder

Kommundemokratikommittén anger i sitt betänkande att under det senaste decenniet har debatten om politisk underrepresentation framför allt handlat om fyra grupper: kvinnor, ungdomar, invandrare och privatanställda (SOU 2001:48, s. 88). Men kommittén uppger samtidigt i sitt betänkande att enligt kommunernas egna uppskattningar fanns hösten år 2000 totalt 345 förtroendevalda med "svårare rörelsehinder, svårare synskada eller svårare hörselskada". Uppgifterna är baserade på en enkätundersökning som redovisats av Handikappombudsmannen 2001. Kommittén noterar i sitt betänkande:

Eftersom flera kommuner valde att inte besvara denna fråga i undersökningen är det inte lämpligt att räkna ut andelen förtroendevalda med något av dessa funktionshinder. Resultatet tyder dock på att andelen rörelsehindrade, synskadade eller hörselskadade förtroendevalda understiger en procent av det totala antalet förtroendevalda (cirka 44 500 stycken), vilket i så fall tyder på en kraftig underrepresentation (ibid. s 219 ff).

12.3 Hur blir man valbar?

En av de viktigaste förutsättningarna för att kunna bli vald till ett förtroendeuppdrag är att delta i den mötesverksamhet som bedrivs av de olika politiska respektive intressepolitiska organisationerna. För att kunna bli aktuell för nominering till ett förtroendeuppdrag krävs att man i princip ska kunna delta på samma villkor som alla andra i det inre arbetet som bedrivs i respektive organisation. Därigenom blir man känd och kan bygga upp ett förtroende kring sin person. Att vara positiv till kommunala och andra förtroendeuppdrag är inte detsamma som att vara aktuell för ett sådant uppdrag. Vägen till ett politiskt förtroendeuppdrag är en process om utgörs av flera steg. Under denna process minskar antalet personer som är aktuella för förtroendeuppdrag successivt. I ett partibaserat system som det svenska kan vägen till ett kommunalt förtroendeuppdrag bestå av följande fem steg – att man är medlem i ett politiskt parti, att man är valbar, att man är villig att åta sig uppdrag, att man blir nominerad av partiet och att man blir vald (SOU 2001:48 s. 114):.

Rekryteringsprocessens fjärde och näst sista steg handlar om att bli nominerad eller tillfrågad av partiet om intresse för att åta sig ett politiskt förtroendeuppdrag (ibid.). För gruppen teckenspråkiga innebär detta ett särskilt hinder om inte de har tillgång till tolk. Förtroendeuppdrag sker ofta under kvällstid, vilket innebär att tolken måste arbeta på s.k. obekväm arbetstid. Bristen på tolkar är större under kvällstid och denna svårighet att få tolk begränsar därmed de teckenspråkigas möjlighet att nomineras i politiska sammanhang.

12.4 Min kartläggning

Jag skrev i september 2004 till samliga riksdagspartiers partikanslier och bad om hjälp med att komma i kontakt med teckenspråkiga med förtroendeuppdrag på kommunal eller riksnivå. Min vädjan till partierna var att genom ett pressmeddelande som redogjorde för utredningens uppdrag få kontakter med teckenspråkiga som har erfarenhet av förtroendeuppdrag.

Jag har vidare inom ramen för den enkätundersökning som genomförts frågat kommunerna om de har förtroendevalda inom sin förtroendemannastab som är teckenspråkiga och behöver teck-

enspråkstolk samt om de i övrigt känner till om det i andra organisationer finns personer med förtroendeuppdrag som är teckenspråkiga 10. Frågan formulerades enligt följande. ”Finns i kommunens politiska församlingar eller annan organisation (exempelvis kyrkoråd) döva, dövblinda, vuxendöva eller hörselskadade personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation? Av de angivna svaren framgick att de flesta (74 procent) inte visste om det fanns någon förtroendevald beroende av teckenspråk samt att man totalt kunde redovisa fem personer som var teckenspråkiga förtroendevalda.

Denna bild bekräftas av den undersökning av förtroendevalda med funktionshinder i Skåne som HAREC, Centrum för handikapp- och rehabiliteringsforskning, genomförde på uppdrag åt Kommundemokratiutredningen år 2000.²

I betänkandet påpekas att när det gäller personer som rapporterats som hörselskadade rör det sig sannolikt om de som har behov av olika hörseltekniska hjälpmedel, som hörapparat eller hörselslinga. Det finns alltså ingen i detta material som är rapporterad döv eller någon som använder sig av teckenspråkstolk vid sammanträden med kommunala nämnder och styrelser.

Genom intresseorganisationerna har jag dock inom ramen för denna utredning fått kontakt med ett fåtal som använder teckenspråkstolk för att kunna upprätthålla sina förtroendeuppdrag. De intervjuer jag kunnat göra gäller personer med kommunala uppdrag, uppdrag inom handikapprörelsen samt uppdrag knutna till handikappidrottsrörelsen.

12.5 Mina bedömningar

Regeringen föreslog i propositionen 2001/02:80 *Demokrati för det nya seklet* och riksdagen beslöt därefter om en ändring i kommunallagen som innebar att kommuner och landsting ska verka för att förtroendevalda med funktionshinder ska kunna delta i handläggningen av ärenden på samma sätt som andra förtroendevalda.

² Bilagor till betänkande av Kommundemokratikommittén SOU 2001:48, s. 328.

Debatt saknas om funktionshindrades möjligheter att vara förtroendevalda

Min slutsats är att gruppen teckenspråkiga fortsatt är kraftigt underrepresenterade i alla former av beslutande församlingar och att ambitionen att kommuner och landsting skulle förbättra delaktigheten för teckenspråkiga i demokratiskt valda forum på intet sätt infriats. Min bedömning är att det inte heller synliggjorts att funktionshindrade är underrepresenterade i partipolitiken och på partiernas valsedlar. Debatten har hittills mest handlat om att invandrade, kvinnor, unga, personer med olika sexuell läggning samt lågutbildade inte har tillräckligt representation. En del av riksdagspartierna har sökt lösningar för att få in fler kvinnor genom att arbeta för att t.ex. principen om ”varannan damernas” tillämpas allt oftare. På motsvarande sätt försöker man se till att andelen invandrade på valbar plats står i proportion till antalet invandrade i valmanskåren för det område valsedeln representerar.

I regeringens skrivelse *Demokratipolitik* (2003/04:110) anges diskriminering som *en* tänkbar förklaring till att vissa grupper är underrepresenterade. Regeringen anger också att det finns praktiska hinder som kan utestänga vissa grupper från den politiska processen och att som är viktiga att synliggöra. Det talas i dessa sammanhang om strukturell diskriminering inbyggd i de politiska systemen som kan bidra till utelåsningseffekter. Fokus är dock på etnisk bakgrund och jämställdhet, vilket gör att gruppen funktionshindrades förutsättningar inom politiken inte uppmärksammas. Det förekommer ingen debatt om varför funktionshindrade saknas i politiken.

Döva är dubbelt diskriminerade

Min bedömning är att personer med ett annat förstaspråk än svenska rent generellt har större svårigheter i politiken, och det gäller i även högre grad för teckenspråkiga. Invandrade och teckenspråkiga kan därför i någon mån ha samma erfarenheter av en slags strukturell diskriminering på grund av språk. En döv person riskerar dessutom på grund av sitt funktionshinder att bli dubbelt diskriminerad då beredskapen att möta en person som inte hör är mycket låg. En döv kan förutom de språkliga svårigheterna inte höra och ta hjälp av andra ljud som inte direkt behöver ha en

språklig valör, t.ex. nyanser i tonlägen, voterings signaler och andra signaler som styr debatten och beslutsprocessen. Vidare kan man, även om detta inte direkt ingår i uppdraget, fundera över hur förutsättningarna för politiskt deltagande ser ut för en ung, utlandsfödd, lågutbildad, hörselskadad kvinna som är teckenspråkig.

Otillräcklig tillgång till tolkar och brister i kvalitet – två stora hinder

Av mina intervjuer framkommer inte helt överraskande att bristande tillgång till teckenspråkstolk är det i alla hänseenden viktigaste hindret som behöver undanröjas. Kritiken handlar om att den förtroendevalde själv inte har befogenheter eller ens kan vara delaktig i beslut som avgör tilldelningen av tolkresurser för upprätthållande av uppdraget. Det handlar dels om att kunna förfoga över ett tillräckligt antal timmar för tolkning, inte bara på dagtid utan även på kvällar och helgar, dels om att få tillgång till en teckenspråkstolk med tillräcklig kunskap om facktermer och liknande.

Ett uppdrag som förtroendevald handlar ofta om ett arbete med oreglerad arbetstid. För att kunna fullgöra sitt uppdrag på samma villkor som andra krävs då också att teckenspråkiga har tillgång till tolkar på de arbetstider som gäller inom politiken. Därför krävs det ofta flera tolkar som kan stå till förfogande över tid. Det är också viktigt att den förtroendevalde själv kan besluta över när han eller hon bedömer sig behöva tolk. Inte minst med tanke på att beredningar och planeringar inför sammanträden många gånger har karaktären av korridorssamtal. Dessa samtal innebär inte sällan att olika majoritetsförhållanden klargörs. De är i praktiken en viktig del i själva beslutsprocessen.

Problem med tolkningen har Sveriges Dövas Idrottsförbund (SDI) erfarenheter av, eftersom de ingår som ett enskilt förbund i Riksidrottsförbundet, där övriga förbunds representanter är hörande. Deras erfarenheter berör visserligen idrottsrörelsen, men är giltiga för all föreningsverksamhet då det ställs stora krav på tolkningen.

Enligt SDI har tolkningen en stor betydelse för att skapa ömsesidigt förståelse och respekt. Tolkningen, menar man, ska kunna återspegla den döves uttrycksätt i relationer och sinnesstämningar som förekommer vid en aktiv diskussion. Dels mellan döv och hörande, och dels inom de diskussioner och utbyten som ofta sker mellan hörande medlemmar vid mötet. Det innebär att bristfälliga

sammanfattningar i efterhand ofta orsakar stora problem inte bara för den döve utan också för den hörande parten. Motparten riskerar att tappa intresse för budskapet om alltför mycket tid och energi tvingas gå åt till upprepningar och förtydliganden

De erfarenheter som SDI beskriver är troligtvis inte unika. De vittnar om de krav som ställs på tolkning. Tolken ska kunna hantera de fackuttryck och den terminologi som många upplever som hinder när de ska delta i det politiska arbetet. Tolken ska samtidigt förmedla den förtroendevaldes argument och åsikter tillbaka till den folkvalda församlingen eller åhörare i övrigt.

Brist på pengar hindrar förtroendevalda att delta i sammanträden

Den allvarligaste kritiken som jag vill föra vidare gäller den förtroendevaldes situation i slutet av året. Han eller hon kan då få veta att det inte längre är möjligt att få tolk till de sedan ett år tillbaka inbokade sammanträdena på grund av bristande resurser. Den teckenspråkliga måste då finna sig i att helt avstå från att utöva sitt förtroendeuppdrag för resterande del av verksamhetsåret. Detta är i högsta grad kränkande och tyder på en total okänslighet för de demokratiska värdena.

Frågan om finansiering måste tydliggöras

Det finns behov av åtgärder för att stärka teckenspråkigas möjligheter att upprätthålla förtroendeuppdrag.

Min bedömning är att det i dag finns oklarheter när det gäller finansiering av teckenspråkstolkning vid förtroendeuppdrag. Därför vill jag att statsmakterna tydliggör att kostnaderna för *tolkning i samband med uppdragets genomförande* helt ska finansieras av den huvudman som uppdraget avser. Det innebär att ansvars- och finansieringsprincipen ska tillämpas. Inom den offentliga sektorn är det respektive kommun och landsting, riksdagen, regeringen samt aktuell myndighet som ska stå för kostnaderna för tolk vad gäller beredning, förmöten, utbildning, sammanträden m.m. kopplat till uppdraget.

Mötesdeltagande är ofta en förutsättning för att förankra idéer och förslag och ingår i politikens villkor. Teckenspråkstolkning vid partipolitiska och ideella organisationers möten, sker ofta på kvällar

och helger. Huvudprincipen är att deltagande på politiska möten på fritid är att betrakta som vilken annan fritidsaktivitet som helst. Den teckenspråkige beslutar själv om han eller hon vill delta på politiska möten, i ideell verksamhet, konstförening, simklubb eller annat. Tolkning vid sådana tillfällen är en del i vardagstolkningen och finansieras av sjukvårdhuvudmännen.

Det kan inte accepteras att t.ex. tillgången på tolk för att vara politiskt aktiv är beroende av kommunens budget eller – när det gäller vardagstolkningen – landstingets tolkcentral. En förtroendevalds behov ska inte konkurrera med andra teckenspråkigas inom ramen för samma budget. Det innebär en kränkning av de demokratiska värdena.

13 Tolkutbildning och auktorisation av översättare

I mitt uppdrag har ingått att analysera orsakerna till bristen på behöriga sökanden till tolkutbildningen och att pröva möjligheterna till auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar

Förslag:

Dagens sammanhållna 4-åriga tolkutbildning bör enligt min uppfattning revideras.

- Förslag till nya utbildningar bör beredas av Utbildnings- och kulturdepartementet i samråd med Tolk- och översättarinstitutet (TÖI). Dessa nya utbildningar bör vara en separat 2-årig teckenspråksutbildning som har anslutning till tolkutbildningen och en separat 2-årig enhetlig tolkutbildning. Utbildningarna ska ha enhetliga antagningskrav, kursplaner och betygskriterier.
- Teckenspråksutbildning som har anslutning till tolk- och översättarutbildningen ska kategoriseras som eftergymnasial utbildning så att de studerande därmed blir berättigade till studiemedel för eftergymnasiala studier.
- Förordningen för Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) bör ändras så att TÖI ges möjlighet att förmedla statsbidrag till teckenspråksutbildningen enligt ovan.
- TÖI:s tillsynsansvar för utbildningarna bör förtydligas.
- En översyn bör göras av dimensioneringen av utbildningarna.
- En ny inriktning mot översättarutbildning inom tolkutbildningen bör arbetas fram.
- I samband med revideringen av utbildningarna bör riktlinjer tas fram för hur utbildningarna inom folkbildningen ska kunna valideras mot högskolepoäng.

- Kammarkollegiet får i uppdrag att beskriva vilka kriterier som måste vara uppfyllda för att utbildningsbevis från teckenspråks- och dövblindtolkutbildningen ska kunna ersätta Kammarkollegiets kunskapskontroll för auktorisation som tolk.
- Utbildningarna bör på sikt utformas som högskoleutbildning på folkhögskolor.

I likhet med kraven på professionella tolkar bör det finnas motsvarande krav på översättare. Jag föreslår därför följande.

- Kammarkollegiet ges i uppdrag att utreda förutsättningarna för auktorisation även avseende översättning mellan svenskt teckenspråk och det svenska språket.
- Kammarkollegiet ges i uppdrag att utreda förutsättningarna för auktorisation i dövblindtolkning.

Övriga förslag:

- Ett nationellt tolkregister bör inrättas med TÖI som registerhållare. Registret ska innehålla uppgifter om kontakttolkar, tolkar för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade samt konferenstolkar.
- TÖI ges i uppdrag att utreda förutsättningarna att upprätta ett sådant register, fastställa kriterier för att bli upptagen i registret samt analysera former och drift av registerhållning.
- TÖI tillförs särskilda medel för att genomföra det föreslagna utredningsarbetet.

13.1 Tolkutbildning i allmänhet

Tillgång till tolk är i hög grad en utbildningsfråga. Därmed omfattar mitt uppdrag även en bedömning av om dimensionering och utformning av nuvarande utbildningar svarar mot de behov som finns.

Grundläggande för all tolkutbildning är att de som avser att bli tolkar behärskar de språk som de ska tolka mellan. Tolkarna har även det gemensamt att de arbetar med kommunikation, de tolkar till och för olika grupper. Det ställs stora krav på deras etik och att de arbetar för att se till allas lika rättigheter och inflytande. Tolkyrket är en profession och alla tolkar ska – oavsett vilka språk de tolkar mellan – bedriva sitt yrke professionellt. Trots dessa krav

och förväntningar på tolken finns ingen gemensam yrkesexamen. I dagsläget kan vem som helst kalla sig tolk.

De enda formella kompetensbevisen är auktorisation – och om man gått en tolkutbildning, utbildningsbevis. Auktorisationen är frivillig och det finns inga krav på någon formell utbildning för att få genomgå prov för att få auktorisation. Genom den statliga auktorisationen tillförsäkras tolkanvändare att tolken håller minsta godtagbara standarden.

13.1.1 Kort om olika utbildningar till tolk

I dag finns utbildning till kontakttolkar, konferenstolkar och tolkar för döva, dövblinda (fortsättningsvis kallat teckenspråkstolkar) samt för vuxendövtolkar. Vad gäller vuxendövtolkar har jag enbart i uppdrag att pröva möjligheten till auktorisation. Utbildningarna ges inom högskolan, på folkhögskolor och hos studieförbund. Tolk- och Översättarinstitutet (TÖI) har ett övergripande ansvar för och uppdrag att anordna tolk- och översättarutbildning för samhällets behov.

Innehållet i utbildningarna vad gäller tolkdelen, dvs. tolkteknik och tolkmetoder samt tolketik är förhållandevis likartade. Däremot skiljer sig de olika utbildningarna åt när det gäller antagningsförfarande, förkunskaper, examination och utbildningsformer. Här beskriver jag kort de olika utbildningar som i dag finns till kontakttolk och konferenstolk.¹

Kontakttolk

Utbildning till kontakttolk kan man få antingen genom utbildning på folkhögskola, studieförbund eller högskoleutbildning. Utbildningarna kan omfatta ca 150 olika tolkspråk.

För *utbildningen till kontakttolk inom folkbildningen* finns inga preciserade antagningskrav på exempelvis gymnasiekompetens i svenska, istället testas elevernas kunskaper i svenska m.m. vid antagningen till den allmänna grundutbildningen. Utbildningen har fram till 2006 mestadels erbjudits i form av korta kurser inom olika ämnesområden.

¹ En utförligare redovisning av de olika kategorierna av tolkar, deras arbetssätt, utbildning m.m. finns i *Tolkutbildning i samverkan, Ett inspirationsmaterial för brobyggare* som getts ut av Härnösands folkhögskola i samarbete med TÖI.

Kontakttolkutbildningen har utretts av Utredningen om kontakttolkar (SOU 2005:37) och utredningen har lagt ett förslag om en sammanhållen utbildning. Förslaget är ännu inte slutbehandlat av regeringen, men TÖI har, efter försöksverksamhet under 2005, anpassat sin utbildning till utredningens förslag. Den nuvarande (år 2006) utbildningen är ettårig och omfattar halvtidsstudier (545 timmar) och eleverna kan vara berättigade till studiemedel. En tvåårig distansutbildning ges också. Flera språk kan förekomma vid samma utbildning. Eleverna får bidrag från TÖI för kostnader i samband med utbildningen. Efter utbildningen erhåller man ett utbildningsbevis. Målet för utbildningen enligt TÖI är att den studerande ska klara Kammarkollegiets auktorisationsprov.

Utbildningen till kontakttolk på högskola omfattar det fåtal av de språk som finns som ämne inom högskolan och bedrivs i ett språk i taget. Det är en ettårig heltidsutbildning. För att bli antagen måste man ha allmän behörighet till högskola samt motsvarande 40 poäng i det språk utbildningen sker i. Genomgången högskoleutbildning med godkänt resultat innebär att man inte behöver gå upp i Kammarkollegiets auktorisationsprov, men sedvanlig redbarhetsprövning görs innan auktorisation kan utfärdas

Konferenstolk

Utbildningen till konferenstolk är en ettårig högskoleutbildning som anordnas vartannat år. För att bli antagen krävs grundläggande behörighet för högskolestudier samt 120 högskolepoäng, varav 60 i ett ämne. Dessutom krävs mycket goda kunskaper i två främmande språk förutom svenska som är målspråket för konferenstolkar. Utbildningen finns enbart vid Stockholms universitet. Det finns ingen auktorisation i konferenstolkning, men ett antal konferenstolkar har genomgått auktorisationsprovet för kontakttolkar på eget initiativ.

13.2 Utbildning i teckenspråk – grund för tolkutbildning

När utbildningen till teckenspråkstolk etablerades var flertalet av dem som började utbildningen personer med döva föräldrar och de hade därmed teckenspråk som modersmål.

I takt med att tolktjänsten byggdes ut ökade behovet av tolkar. Detta ledde till att behovet av teckenspråkskunniga ökade och den ursprungliga rekryteringsbasen räckte inte till. Läsåret 1977/78 infördes därför en ettårig förberedande utbildning i teckenspråk för hörande som avsåg att bli tolkar.

Utbildning på folkhögskolorna

Enligt Folkhögskolornas informationstjänst erbjuder sammanlagt tretton folkhögskolor olika utbildningar i teckenspråk läsåret 2006. I dessa tretton skolor ingår de sju folkhögskolor som anordnar utbildning till teckenspråks-/dövblindtolk: Fellingsbro, Härnösands, Nordiska, Strömbäcks, Södertörns, Västanviks och Önnestads folkhögskolor. Flertalet av dessa skolor genomför också s.k. TUFF-utbildning.

Övriga sex folkhögskolor erbjuder teckenspråksutbildning i varierande omfattning och med olika inriktningar. Vid Mo Gårds folkhögskola i Finspång anordnas en teckenspråkslinje för blivande tolkar som omfattar två år. Ålsta och Hellidens folkhögskolor anordnar en ettårig utbildning.

Vid Västanvik, Fellingsbro, Sundsgården och Nordiska folkhögskolan anordnas även korta kurser på varierande nivåer för hörande som vill lära sig teckenspråk. Sundsgårdens folkhögskola anordnar även en förberedande teckenspråkslinje om ett till två år.

Härutöver ingår teckenspråk som ämne i den assistensutbildning som Sundsgården anordnar. Även Mullsjö folkhögskola har en assistentlinje som är inriktad på teckenspråk. Vid Viebäcks folkhögskola ingår teckenspråk i såväl assistentutbildningen som i skolans allmänna kurs.

Studieförbund

Även studieförbunden erbjuder utbildning i teckenspråk i form av studiecirklar. Kursernas inriktning och omfattning varierar stort. Det har skett en nedgång både i antal cirklar och antal deltagare under de senaste åren, se tabell 13.1. Denna minskning gäller inte enbart cirklar i teckenspråk, generellt sett har det varit en nedgång i alla studiecirklar och antal deltagare sedan år 2000.

Tabell 13.1 Antal cirklar i teckenspråk och deltagare vid samtliga studieförbund 2001–2004

År	Antal cirklar	Antal deltagare
2001	666	5 484
2002	565	4 707
2003	548	4 386
2004	543	Ingen uppgift

Källa: Kulturrådet, Kulturen i siffror, Studieförbunden 2001, 2002, 2003 och 2004

Grund- och gymnasieskola

Teckenspråk utgör sedan 1995 valbart språkämne i grund- och gymnasieskola och kan även läsas inom Komvux. Inom gymnasiet kan man t.ex. i Vänersborg läsa på riksrekryterande program med inriktningar på teckenspråk, exempelvis samhällsvetarprogrammet och omvårdnadsprogrammet.²

Universitet och högskolor

Högskolan i Malmö och universiteten i Stockholm och Örebro anordnar kurser i teckenspråk för hörande. I Malmö är utbildningen kopplad till lärarhögskolan och omfattar totalt 20 poäng under två terminer. Både Stockholm och Örebro universitet har utbildningar i teckenspråk för såväl hörande som döva studerande.

Privata utbildningsanordnare

Utbildningar i teckenspråk erbjuds även av privata utbildningsanordnare. Ett exempel på en sådan privat utbildningsanordnare är Lernia Hadar AB i Malmö. Företaget erbjuder, på uppdrag av Arbetsmarknadsstyrelsen, olika slag av uppdragsutbildningar i teckenspråk. Förutom dessa finns uppdragsutbildningar motsvarande gymnasieutbildningen i teckenspråk och inom komvux, liksom längre utbildningar som syftar till att deltagarna ska kunna arbeta i en teckenspråkig miljö.

² Källa: Utbildningsansvarig, Maria Thulin, vid Birger Sjöberggymnasiet i Vänersborg 2005-04-06.

13.3 Utbildning till teckenspråkstolk

13.3.1 Folkbildning och yrkesutbildning inom folkbildningen

Utbildningen till teckenspråks-/dövblindtolk är en eftergymnasial yrkesutbildning vid folkhögskolan. De flesta utbildningar inom folkbildningen i folkhögskolan är utbildningar på grundskole- och gymnasienivå. I likhet med utbildningen till teckenspråkstolk ligger utbildningar till fritidsledare och vissa yrkesutbildningar på eftergymnasial nivå. En del utbildningar bedrivs i samarbete med högskolor och är att betrakta som högskoleutbildningar. Exempel på eftergymnasiala yrkesutbildningar är estetiska utbildningar, journalistutbildningar, olika slag av friskvårds- och behandlingspedagogutbildning m.m. Dessa eftergymnasiala yrkesutbildningar finansieras inom ramen för de medel som Folkbildningsrådet anvisar för utbildning vid folkhögskolor. Här utgör dock finansieringen av teckenspråkstolkutbildningen ett undantag då den dels även finansieras med medel från TÖI. Utbildningstiden för utbildningarna varierar mellan någon/några terminers utbildning och upp till som högst två år.

Regeringen har i mars 2006 beslutat om en översyn och analys av eftergymnasiala utbildningar utanför högskolan (dir 2006:33). Jag återkommer till dessa direktiv under avsnitt 13.5.1

13.3.2 Bakgrunden till dagens utbildningar av tolkar

Bestämmelser om tolk för döva och stumma ges första gången i Kungl. Maj:ts kungörelse, den 10 juli 1947, om tolk för döva och stumma i domstol m.m. (Kung. 1947:645). Riksdagen beslutade den 17 maj 1968, efter förslag från 1965 års Handikapputredning, att döva skulle ha rätt till fri tolkservice (prop. 1968:41 *Angående vissa frågor om hjälpmedel för handikappade*). Som en följd av beslutet inleddes en försöksverksamhet med tolkverksamhet för döva i organiserad form. En förutsättning för att bygga upp tolkservicen var att det fanns en utbildning av tolkar för ändamålet.

År 1969 startade den första utbildningen av tolkar till döva vid Västanviks folkhögskola. Utbildningen var till en början ett par veckor lång och en försöksverksamhet. År 1978, i samband med regeringens proposition 1976/77:87 – *Om insatser för handikappades kulturella verksamhet* – infördes en ettårig utbildning för teckenspråkstolkar. Utbildningen skulle genomföras enligt de regler

som gällde för kurser vid folkhögskola och dåvarande Skolöverstyrelsen (SÖ) utfärdade riktlinjer för utbildningen. Parallellt infördes läsåret 1977/78 en förberedande utbildning i teckenspråk för att bredda rekryteringsbasen för utbildning till teckenspråkstolk.

År 1975 genomfördes den första separata utbildningen av dövblindtolkar och år 1981 den första för vuxendövtolkar. Fram till 1989 fanns utbildningen endast vid en folkhögskola, Västanvik. Utbildningen av dövblindtolkar ingår fr.o.m. 1991 som en del i vad som därefter kallas utbildningen av teckenspråks- och dövblindtolkar (fortsättningsvis kallat teckenspråkstolkutbildning).

När SÖ avvecklades 1991 kom det dittills sammanhållna ansvaret för såväl finansiering som styrning av utbildning av tolkar för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade att delas mellan TÖI och Folkbildningsrådet. TÖI har det övergripande ansvaret men respektive folkhögskola svarar själva för den lokala utformningen av tolkutbildningen.

13.3.3 TÖI:s ansvar för teckenspråkstolkutbildningen

Tolk – och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) har enligt Förordning (1993:920) om Tolk och översättarinstitutet som främsta uppgift att anordna tolk- och översättarutbildning. TÖI har dessutom i uppdrag att fördela statsbidrag till kontakttolkutbildning mellan studieförbund och folkhögskolor och till teckenspråkstolkutbildning och teckenspråkslärarutbildning mellan folkhögskolor. TÖI ska även utöva tillsyn över utbildningarna och att kontinuerligt följa upp och utvärdera dem. Planering av utbildningarna sker, enligt regleringsbrev för TÖI, i samråd med berörda handikapporganisationer och ungdomsorganisationer.

Förutsättningarna för att folkhögskolorna ska få statsbidrag från TÖI för teckenspråks-/dövblindtolkutbildning är att de följer en modell med en integrerad språk- och tolkutbildning på upp till fyra år. Grundprincipen är att innehållet i utbildningen koncentreras till tre block, Teckenspråk, Svenska och Tolkning samt att övriga ämnen som också studeras under utbildningen har koppling till dessa block. Det sker en utbildning i tolkning och teckenspråk parallellt.

Frågan om finansiering och ansvar för innehåll och tillsyn av utbildningen i *teckenspråk* vid folkhögskolor är oklar. TÖI lämnar statsbidrag till de folkhögskolor som anordnar teckenspråksutbildning i anslutning till tolkutbildning där utbildningen enligt tidigare

modell rubricerats som förberedande teckenspråksutbildning för tolkutbildning. Övriga folkhögskolors utbildningar i teckenspråk finansieras helt med medel som anvisas av Folkbildningsrådet.

TÖI:s förordning säger inget om statsbidrag till utbildningen i teckenspråk. I förordningen sägs inte heller något om tillsyn över utbildningarna i teckenspråk.

13.3.4 Successivt förändrad utbildning

Utbildningarna av tolkar för döva och dövblinda respektive för vuxendöva och hörselskadade vid folkhögskolor har successivt förändrats från 1991 och framåt. Utbildningar har i dag två inriktningar. Den ena är tolkutbildning med teckenspråk som bas för blivande tolkar för döva och dövblinda. Den andra är en tolkutbildning med svenska som bas för blivande tolkar för vuxendöva och hörselskadade. För att bredda rekryteringen till utbildningen av tolkar för döva och dövblinda har denna fram tills nyligen föregåtts av en tvåårig utbildning i teckenspråk. Beroende på de olika folkhögskolornas skilda möjligheter och förutsättningar varierar utformningen av tolkutbildningarna mellan de olika folkhögskolorna, trots att utbildningarna ska ha en gemensam grundstruktur som är lika för alla.

13.3.5 Kraven för antagning, uppläggning och innehåll varierar

Såväl TÖI:s roll i förhållande till tolkutbildningarna som folkhögskolornas utformning av dessa har uppmärksammats och analyserats under de senaste åren. I Statskontorets rapport *Ny organisation för tolk- och översättarutbildning* (2002:11), påpekades att olika tillträdeskrav tillämpas för antagning till tvåårig teckenspråksutbildning av de folkhögskolor som erbjuder sådan. Vidare att de ämnen som utöver teckenspråk ingår i utbildningen varierar mellan olika skolor. Då det gäller tolkutbildningarna inom folkbildningen anser Statskontoret att det är betänkligt att dessa inte har examinationsprov med tanke på det framtida yrkets karaktär.

I TÖI:s kartläggning av ungdomars benägenhet att söka tolkutbildning (Aksén, B. 2004) ställdes frågan till eleverna på tolklinjen om deras åsikt om intyg istället för betyg. 14 procent ansåg att intyg var bra, 41 procent ganska bra, 18 procent menade att det inte

hade någon betydelse, 17 procent att det var mindre bra samt 8 procent inte bra.

13.3.6 Tidigare utbildningar till teckenspråkstolk

Utbildningen till teckenspråkstolk var tidigare delade i två utbildningar, en renodlad tvåårig utbildning i teckenspråk – förberedande för tolkutbildningen - och en därpå följande tvåårig tolkutbildning.

Den förberedande teckenspråkslinjen fick så småningom som förkunskapskrav på 3-årigt gymnasium med betyget väl godkänd i svenska kurserna A och B. Kunskaper i teckenspråk sågs som meriterande, i vissa fall som ett förkunskapskrav. Det stora antalet sökande till teckenspråkslinjen medförde att de med kunskaper i teckenspråk prioriterades. För att komma in på utbildningen valde många att komplettera med utbildning i teckenspråk på gymnasienivå genom Komvux. Teckenspråkslinjen var klassificerad som gymnasial utbildning och detta medförde att de fick studiemedel för gymnasiala studier. Själva tolkutbildningen var klassificerad som en eftergymnasial yrkesutbildning och därmed blev eleverna berättigade till studiemedel för eftergymnasiala studier.

När studiestödet år 2001 begränsades till två år för studier på gymnasienivå fick många svårt att fullfölja eller ens påbörja sin utbildning i teckenspråk på den tvååriga teckenspråkslinjen, eftersom de redan förbrukat sin kvot av studiemedel för gymnasiala studier.

13.3.7 Nuvarande utbildningar

TÖI redovisar i *Att se möjligheterna* (Aksén 2004) tre olika modeller för hur utbildningarna skulle kunna utformas. Den ena modellen beskrivs som en traditionell modell som består av två års språkutbildning och en därpå följande tvåårig utbildning till tolk för döva och dövblinda. Den andra modellen utgörs i likhet med den förstnämnda av en tvåårig språkutbildning och en därpå följande tvåårig moduluppbyggd tolkutbildning som i högre grad än den förra möjliggör individuell anpassning. Den tredje modellen utgörs av en sammanhållen fyraårig tolkutbildning som omfattar såväl språk- som yrkesutbildning till tolk för döva och dövblinda.

En fyraårig utbildningsmodell startades 1995 på förslag från Sveriges Dövas Riksförbund (SDR) och Föreningen Sveriges Döv-

blinda (FSDB) vid Väddö folkhögskola (sedermera överförd till Södertörns folkhögskola). Syftet var att öka rekryteringen samt kvaliteten i såväl teckenspråk som dövblindtolkning. Försöket sågs även som ett sätt att stärka teckenspråket eftersom språkinläringen kunde fortgå under en längre tid.

För att lösa problemet med studiestödet, som beskrivits ovan, fick den tvååriga teckenspråkslinjen i juli 2004 klassificeringen eftergymnasial yrkesutbildning under förutsättning att den, liksom i den redan pågående fyraåriga utbildningen, ingick som en del i en sammanhållen yrkesutbildning till tolk. Övriga folkhögskolor har successivt anslutit sig till eller planerar att ansluta sig till denna modell med en sammanhållen fyraårig tolkutbildning (se avsnitt 13.3.9).

Genom att sammanföra den tvååriga teckenspråkslinjen med den tvååriga tolkutbildningen till en sammanhållen fyraårig utbildning kan hela utbildningen klassificeras som eftergymnasial yrkesutbildning och eleverna få studiemedel för eftergymnasiala studier.

13.3.8 Mål och innehåll i nuvarande tolkutbildning

TÖI ansvarar för tillsynen av tolkutbildningen och har utifrån detta ansvar utformat måldokument och övergripande kursplaner. Enligt TÖI:s måldokument är det övergripande syftet med utbildningen att deltagarna ska få goda förutsättningar att i skilda sammanhang arbeta som tolk mellan hörande och barndomsdöva, dövblinda och hörselskadade som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation. Deltagarna ska genom utbildningen få de kunskaper och färdigheter som krävs för att tolka mellan svenska och teckenspråk samt kunskaper i olika tolkmetoder.

Målet för utbildningen är att kursdeltagaren efter fullgjord utbildning ska ha tillägnat sig

- god förmåga att förstå och uttrycka sig på teckenspråk och svenska,
- färdighet att tolka mellan teckenspråk och svenska,
- färdighet att tolka i de för dövblinda förekommande tolkmetoderna,
- god kunskap om tolkanvändarnas kulturella och sociala situation,
- god kunskap om det svenska samhället och hur dess olika samhällsfunktioner är uppbyggda samt

- beredskap att hålla sig a jour med samhällsutvecklingen och med frågor som rör tolkanvändarnas situation.³

Kursplan för den sammanhållna utbildningen

TÖI har i samverkan med de folkhögskolor som anordnar utbildning även tagit fram en vägledande kursplan för utbildningen i teckenspråks- och dövblindtolkning 80/160 studieveckor. Kursplanen kan således följas även för studerande som på andra sätt redan kan ha tillägnat sig teckenspråket. Måldokumentet (se ovan) samt kursplanen är också tänkta att fungera som vägledning för en validering av utbildningen. Enligt kursplanen valideras utbildningen, såväl 2-årig som 4-årig, till 80 högskolepoäng vid antagning till högskoleutbildningar som anordnas av TÖI vid Stockholms universitet.

För att antas till utbildningen ska man enligt TÖI:s rekommendationer ha grundläggande behörighet för högskolestudier eller motsvarande. Ytterligare språkkunskaper och goda kunskaper i samhällskunskap är meriterande. De sökande ska även ha fullgod syn och hörsel.

Det finns ingen central antagning till utbildningen utan den som söker sig till tolkutbildning måste söka till någon av de folkhögskolor som anordnar sådan utbildning. Antagningen till utbildningen sker av respektive folkhögskola och består av praktiska och teoretiska inslag och kan även innehålla personliga intervjuer och hälsokontroll. TÖI:s kursplan är inte detaljerad och lämnar endast rekommendationer om innehållet i utbildningen uppdelat i fyra ämnesområden – språk, tolkning, realia och praktik.

Språkområdet (svenska och teckenspråk) omfattar bl.a. allmän språkkunskap, språkvariationer, grammatik, textanalys, ordkunskap, muntlig och skriftlig framställning, avläsning m.m.

Tolkområdet integreras i språkområdet och omfattar tolkningsprocesser, olika tolktekniker, tolketik, -teori, översättning.

Realiaområdet i sin tur integreras i såväl språkområdet som tolkområdet och innehåller teckenspråkssociologi, samhällsvetenskap, sjuk- och hälsovård, vardagsjuridik, rättskunskap, psykologi/socialpsykologi, socialväsendet, arbetsmarknad, svensk förvaltning, handikappkunskap, hörsel-, döv- och dövblindkunskap.

³ Måldokument antaget av TÖI:s styrelse 2003-05-20

Praktiken ska omfatta 12 respektive 18 veckor och syftar till att deltagarna ska ha möjlighet att sätta sig in i yrket och arbets sättet samt utveckla sina färdigheter i tolkning under handledning.

Lokala kursplaner

Varje folkhögskola som anordnar tolkutbildning har därefter i enlighet med folkbildningsförordningen upprättat en lokal kursplan. I denna kan förutom ämnen som anges i TÖI:s måldokument även ingå ämnen som ansluter till skolans profil.

Undervisningen på folkhögskolan är på heltid med organiserade studier om minst 20 klocktimmar per vecka enligt folkbildningsrådets riktlinjer.

Utbildningsbevis

Varje deltagare som genomgått utbildningen får ett utbildningsbevis där det framgår att han eller hon uppnått målen för utbildningen. Om en deltagare inte uppnått målen efter avslutad utbildning får han eller hon ett intyg samt möjlighet att komplettera utbildningen för att nå målen.

13.3.9 Sju folkhögskolor – sju olika utbildningar

För att se likheter och skillnader mellan de sju folkhögskolor som i dag anordnar tolkutbildning skickade utredningen ut en enkät i december 2005 (se bilaga 11). Samtliga folkhögskolor besvarade enkäten.

Av de sju folkhögskolorna har följande skolor infört den integrerade fyraåriga tolkutbildningen: Nordiska folkhögskolan (2004), Önnestad (2005), Södertörn (tidigare Vaddö, 1996), Fellingsbro (2005) samt Härnösand.

Västanvik planerar att införa utbildningen 2007. Strömbäck anger i sitt enkätsvar en viss tveksamhet till den fyraåriga utbildningen till tolk då man förespråkar en utbildning enligt den gamla modellen.

Antagningskraven varierar

Alla utom en folkhögskola anger fullföljd gymnasieutbildning/allmän behörighet samt godkänd i svenska kurserna A och B som krav. En folkhögskola anger enbart kravet godkänd i Svenska A och B, vilket kan tolkas som om en sökande inte behöver ha allmän behörighet. Västanviks folkhögskola ger för närvarande ingen tolkutbildning men har för den tvååriga utbildningen haft krav på förkunskaper i teckenspråk. Vid de andra folkhögskolorna är kunskaper i teckenspråk en merit. Även andra språkkunskaper är meriterande. Samtliga folkhögskolor kräver fullgod syn och hörsel.

Folkhögskolorna genomför dessutom antagningstest. Samtliga testar kunskaper i svenska, ordförståelse, ordförråd m.m., Annat man ser på är mimik, dramatik uttrycksförmåga. Genom att testa de sökande gör man en bedömning av deras möjligheter att tillgodöra sig utbildningen i teckenspråk.

För de folkhögskolor som ännu inte genomfört den integrerade fyraåriga utbildningen fullt ut görs även ett test vid antagningen till den tvååriga tolkutbildningen. Här testas även kunskaper i teckenspråk, men även lämplighet som tolk.

Vid den integrerade fyraåriga tolkutbildningen anger en av folkhögskolorna att man bedömer elevens empati och sociala kompetens när man ska bedöma elevens lämplighet som tolk. Fellingsbro folkhögskola testar även kunskaper i teckenspråk, trots att skolan inte ställer sådana förkunskapskrav för att eleven ska komma in på utbildningen. De sökande får även prova på syntolkning.

För en sökande som inte blir antagen till utbildningen finns ingen möjlighet att överklaga folkhögskolans beslut.

13.4 Orsaker till svårigheter att rekrytera sökande till tolkutbildningarna

I direktiven till utredningen anges att antalet sökande till tolkutbildningarna minskat trots rekryteringsinsatser. TÖI genomförde en kartläggning år 2003 (Aksén, B. 2004). I en bilaga till kartläggningen redovisas tolv olika omvärldsfaktorer som kan tänkas påverka rekryteringen till tolkutbildningen. De påverkansfaktorer som anges är *utbildningsform, antagningsvillkor, studiestödssystemet, utbildningsorter, utbildningens längd, utbildningens bredd, kvalitet på*

utbildningen, möjlighet till anställning efter slutförd utbildning, arbetsvillkor, höga yrkeskrav, möjlighet till yrkeskarriär och trender.

Tre faktorer pekas dock ut som dem som tycktes påverka rekryteringen till tolkutbildningen mest: *studiestödssystemet, antagningssystemet och bristen på informationsspridning.*

Det bör påpekas att sedan rapporten skrevs har studiestödssystemet förbättrats för de studerande. Dessutom får, under TÖI:s anslag till tolkutbildningarna, avsättas upp till 500 000 kronor per år för rekryteringsåtgärder.

13.4.1 Utvecklingen av antalet sökanden

I tabell 13.2, 13.3 och 13.4 redovisas antalet sökande till teckenspråks- och tolkutbildningarna från 1998 och framåt. Uppgifterna kommer från TÖI och gäller för samtliga folkhögskolor.

Tabell 13.2 2-årig teckenspråkslinje förberedande för tolkutbildning

År	Antal sökande	Antal som påbörjat	Antal som gått ut	Utbildningen avslutades år
1998	709	72	74	2000
1999	610	132	107	2001
2000	478	79	62	2002
2001	517	125	107	2003
2002	171	74	63	2004
2003	326	108		
2004	300	96		

Tabell 13.3 2-årig tolkutbildning exklusive 4-årig tolkutbildning

Start år * **	Antal sökande	Antal som påbörjat	Antal som gått ut	Utbildningen avslutades år
1998	99	34	23	2000
1999	152	25	43	2001
2000	94	46	24	2002
2001	219	32	45	2003
2002	72	37	20	2004
2003	113	42		
2004	89	48		

* Antalet som påbörjat utbildning och antalet som går ut per utbildningslinje alla skolor sammantaget. Vissa utbildningar börjar på vårterminen, vissa på höstterminen. TÖI:s redovisning bygger på redovisning per budgetår.

** Siffrorna visar på högt sökandetryck, men få som startar. En förklaring till detta är att en folkhögskola (Västanvik) ställde in sin utbildning tre år i rad på grund av tolkläraryrkebrist.

Tabell 13.4 4-årig sammanhållen tolkutbildning

År	Antal sökande	Antal som påbörjat	Antal som gått ut	Utbildningen avslutades år
1996***	150	30	19	1999
2000***	107	15	18	2004
2003	160	20		
2004****	186	26		

*** Utbildningen bedrevs endast vid Södertörns folkhögskola 1996 och 2000. Antal sökanden gäller endast utbildningen vid Södertörn.

**** Två folkhögskolor startade utbildning. Övriga folkhögskolor har redovisat separat antagning år 1 och 3. År 2005 genomförs systemet fullt ut. Tolkutbildning avser teckenspråks-/dövblindtolkning. Vuxendövtolkning ingår inte.

Hur många sökande finns det?

En svårighet med att beräkna antalet sökande till tolkutbildningarna är att en och samma individ kan söka till mer än en folkhögskola. Det innebär att man inte känner till det faktiska antalet som söker tolkutbildning ett visst år (med undantag för de 4-åriga utbildningarna fram till år 2004). De undersökningar TÖI gjort kring detta visar att ca 20 procent av de sökande söker till mer än en

skola. Ett annat problem är att alla de som söker till tolkutbildningen kanske inte söker till den i första hand för att bli tolk utan enbart vill lära sig teckenspråk.

Det är endast för den sammanhållna tolkutbildningen som eleverna kan få studiemedel för eftergymnasiala studier. För att studera vid de fristående teckenspråkslinjerna får de studerande studiemedel för gymnasiala studier. Detta kanske kan få till följd att en person som vill läsa enbart teckenspråk, och som redan "förbrukat" sin kvot av studiemedel för gymnasiala studier, möjligen söker till den sammanhållna tolkutbildningen för att kunna finansiera sin utbildning.

En svårighet med systemet med den nuvarande integrerade utbildningen är att det blir svårt att veta vem av de sökande som verkligen tänkt sig genomföra alla fyra åren för att bli tolk eftersom en del enbart kanske tänkt lära sig teckenspråk. Detta gäller givetvis inte enbart tolkutbildningar utan gäller alla utbildningar, det finns alltid ett antal elever som av olika skäl väljer att hoppa av utbildningen.

Då siffrorna ovan gäller sökande till samtliga folkhögskolor ställde jag i en enkät till folkhögskolorna i december 2005 frågan om antal sökande till utbildningen vid respektive folkhögskola. De uppgifter jag fick fram var inte kompletta, alla folkhögskolorna har av olika skäl inte redovisat antalet sökande för varje kalenderår. Jag har därför avstått från att redovisa dem.

Enligt TÖI:s redovisning och även enligt folkhögskolornas redovisning till sekretariatet har det funnits fler sökande än platser till såväl teckenspråksutbildning som tolkutbildning. Antalet sökande till teckenspråkslinjen har tidigare varit högt – men sjunkit under de senare åren.

Även till tolkutbildningen vid de folkhögskolor jag har fått uppgifter från har det varit fler sökande än platser. Till den nya 4-åriga tolkutbildningen har det varit mer än fyra gånger fler sökande än antalet utbildningsplatser.

I enkäten ställdes även frågan om folkhögskolan kunde fylla alla platser. Några folkhögskolor svarade att man inte kan fylla alla platser, Önnestads och Södertörns folkhögskolor svarar både "ja" och "nej". Skälet är att det ibland finns brist på sökande beroende på bristande förkunskaper i teckenspråk eller att de som söker bedöms som olämpliga. Strömbäcks folkhögskola pekar i sitt svar på att det beror på bristande förkunskaper i teckenspråk.

Det framgår också av enkätsvaren att eleverna som påbörjat tolkutbildningen i del 2 dels kommer från folkhögskolans egen teckenspråksutbildning, dels kommer från andra folkhögskolor. Vid Strömbäcks folkhögskola har t.ex. mindre än hälften av alla elever som gått ut steg 1 fortsatt till steg 2. För att fylla platserna tar därför Strömbäck emot elever från andra folkhögskolor. Motsvarande situation finns på Nordiska folkhögskolan där enbart en tredjedel av eleverna som fullföljt steg 1 fortsatt till steg 2 vid samma skola.

Det kan finnas många förklaringar till varför man går teckenspråksutbildning på en folkhögskola men tolkutbildningen på en annan. En förklaring är att tolkutbildningen inte startar varje år vilket däremot teckenspråksutbildningen gjort. Det finns alltså ett ”glapp” i utbildningen, vilket medför att man får söka sig till en annan skola. Detta gällde t.ex. Nordiska folkhögskolan. När det gäller Västanviks tolkutbildning har den t.ex. inte bedrivits under ett antal år på grund av brist på tolklärare. De har däremot haft utbildningen i teckenspråk och deras elever har därför fortsatt sin utbildning till tolk vid en annan folkhögskola.

Men det är också troligt att inte alla elever varit intresserade av att fortsätta på tolkutbildning. Vissa har nöjt sig med den tvååriga teckenspråkslinjen och ville använda sig av sina kunskaper i teckenspråk i samband med sitt yrke eller av annat intresse. Detta kan man även se i *Att se möjligheterna* – TÖI:s kartläggning av vilka faktorer som påverkar ungdomars val av utbildning och yrke. I kartläggningen ställdes frågor om hur många av de tillfrågade som ville bli tolk innan de påbörjade utbildningen. Av de 148 tillfrågade som gick på teckenspråklinjen svarade 68 procent att de ville bli tolk innan de påbörjade teckenspråklinjen, 30 procent svarade nej. Av de 71 som gick på tolklinjen svarade 73 procent att de ville bli tolk innan de påbörjade teckenspråklinjen, 11 procent svarade nej. 15 procent av dem besvarade inte frågan (Aksén, B. 2004, s. 57).

13.4.2 Brist på sökande eller brist på kompetenta sökande?

Det förefaller alltså inte varit en brist på sökande till tolkutbildningarna utan snarast en brist på sökande med *tillräckliga kunskaper i teckenspråk*. I den nya integrerade utbildningen är förkunskaper i teckenspråk inget krav utan enbart meriterande. Det finns ett

stort antal sökande till de olika teckenspråkslinjerna, men alla fortsätter inte.

En starkt bidragande orsak till att antalet sökande till tolkutbildning sjönk kraftigt under några år har med de förändrade studiemedelsreglerna att göra. Den kraftiga minskningen mellan 2001 och 2002 som man kan se i tabellerna 2 och 3 sammanfaller i tiden med detta. Därefter har antalet sökande stigit igen och ligger nu runt 300 per år för den integrerade fyraåriga utbildningen.

Trots en minskning av antalet sökanden har det skett en ökning av antalet utbildade teckenspråkstolkare. Tabell 13.5 visar antalet personer som gått igenom tolkutbildning och teckenspråksutbildning från år 1999 till och med 2004. Det har skett en ökning framför allt på teckenspråks/dövblindtolkutbildningen från år 2002 och framåt.

Tabell 13.5 Antalet elever som genomgått tolkutbildning/teckenspråksutbildning

Tolkutbildning, folkbildning Tecken- språks/dövblindtolk m.m. (antal årsstudieplatser)	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Teckenspråkslinje	188	208	200	184	188	192
Teckenspråks/dövblindtolk	83	86	87	88	108	136
Vuxendövtolk	27	27	24	17	21	18
Teckenspråkslärare	12	16	16	-	-	-
Korta kurser (antal deltagare)	137	191	100	132	58	121

Med korta kurser avses olika fortbildningskurser för teckenspråks/dövblindtolkar.

Källa TÖI:s verksamhetsberättelse 2004.

Av tabellerna 13.2 och 13.3 kan man se att den minskning i antalet sökanden som uppstod 2001 numera har vänt och att antalet sökanden ökat något igen och tycks ligga på en jämn nivå. Det är för tidigt att säga något om nivån framöver. Även det ökande antalet utbildade tolkar visar på en förbättring av situationen.

Minskat antal anställningar

En annan anledning till en nedgång i antalet sökande kan vara att det inte är lika säkert att man får en fast anställning direkt efter sin utbildning i dag. Landstingen anlitar i allt högre grad tolkförmedlingar på entreprenad än de anställer nya tolkar. En nyutexaminerad

tolk kanske får timanställning vid någon tolkförmedling under de första åren innan han eller hon får en fast heltidsanställning. Tidigare var tolkyrket ett säkert yrke, det fanns arbete direkt efter utbildningen, i dag är det något osäkrare.

Validering av utbildningen

Många vill studera vidare på högskola. Tolkutbildningen, såväl 2-årig som 4-årig, valideras till 80 högskolepoäng sedan år 2003 (dvs. motsvarande 2 års heltidsutbildning vid högskolan) vid antagning till högskoleutbildningar som anordnas av TÖI vid Stockholms universitet, men någon enhetlig validering av utbildningen som gäller vid alla universitet och högskolor finns inte. Det är upp till respektive universitet att validera utbildningen.

Som en följd av att tolkutbildningen enligt 2003 års kursplan valideras till 80 poäng vid antagning till utbildning vid TÖI och det förändrade studiestödssystemet startade diskussioner mellan TÖI och berörda folkhögskolor om ett samarbete mellan högskolan och folkbildningen och inom TÖI pågår ett arbete med målsättningen att genomföra en generell validering av teckenspråks- och dövblindtolkutbildningen 2007.

13.4.3 Dimensionering av utbildningarna

Ett annat problem som rör tolkutbildningarna och antalet sökande till tolkutbildningarna är dimensioneringen av dem. Handikapputredningens (SOU 1991:97) antagande om ett behov av 1 000 tolkar är det som än i dag ligger till grund för TÖI:s dimensionering av tolkutbildningen. Vad jag sett i kapitlet om samhällsstöd finns det fortfarande ett förhållandevis stort antal tolkuppdrag som inte blir genomförda. Skälen till detta är oftast en brist på tolk. Jag ser samtidigt att den yngre generationen av tolkanvändare tycks ställa större krav på tolk och att tolkuppdragen inom bl.a. utbildningssektorn ökar.

Antalet tolkanvändare är inte helt känt, det redovisade antalet i kapitel 11 är troligen lägre än det reella antalet. Socialstyrelsens uppföljningar av tolktjänsten fram till år 2000 visade ett högre antal tolkanvändare. Ett skäl till att antalet redovisade tolkanvändare är lägre än förväntat kan vara att den presumtive tolkanvändaren inte

utnyttjar tolktjänsten utan löser sina behov på andra sätt, troligtvis på grund av den kända bristen på tolkar. För att få en mer korrekt dimensionering av utbildningarna framöver behövs mer omfattande kartläggningar av såväl nuvarande som framtida tolkbehov.

13.4.4 Fristående teckenspråkslinjer – en lösning på bristen på kompetenta sökande?

En av frågorna i enkäten till folkhögskolorna rörde frågan om de ansåg att det fanns behov av en fristående teckenspråkslinje. Samtliga folkhögskolor svarade ja och pekade bland annat på att det stora intresset för utbildning i teckenspråk som bevisligen finns. Man menade bland annat att det finns ett behov av en fristående linje, eftersom den kunde fungera som en inkörsport men också ge en sökande en möjlighet att fatta beslut om han eller hon ska gå vidare till själva tolkutbildningen. Goda kunskaper i ett språk innebär inte att man även har de förutsättningar som krävs för att kunna tolka, samtidigt som det är en nödvändig förutsättning för tolkutbildningen. Det finns även behov av goda kunskaper i teckenspråk vid andra yrkesutövningar, som assistenter, lärare, kuratorer m.m. För de studerande som under utbildningens gång blir avrådda från att bli tolkar är det av vikt att den genomgångna utbildningen i teckenspråk kan ses som en merit i yrkessammanhang.

13.4.5 Utbildning av tolkar för vuxendöva, skrivtolkar

Med vuxendöva avses personer som blivit döva efter det att de tillägnat sig ett talat språk. Vuxendöva i Sverige har således primärt svenska språket som sitt första språk och efterfrågar i stor utsträckning tolkar som kan tolka från talad till skriven svenska.

Utbildning av tolkar för vuxendöva anordnas vid Strömbäcks och Önnestads folkhögskolor. Under hösten 2006 startar dessutom en skrivtolkutbildning. TÖI har samma ansvar för utbildningen av vuxendövtolkar som för utbildning av teckenspråkstolkar och statsbidrag lämnas enligt samma normer. Även den nya utbildningen för skrivtolkar faller under deras ansvar. Jag har bedömt att utformningen av utbildning av vuxendövtolkar ligger utanför mitt uppdrag då jag enbart har i uppdrag att pröva möjligheterna till

auktorisering av tolkar för vuxendöva och återkommer till detta i avsnitt 13.6.

13.5 Tolkutbildningen har utvärderats flera gånger

Tolkutbildningarna har utvärderats av dåvarande Skolöverstyrelsen (SÖ) och senare av TÖI i olika omgångar. Resultaten av utvärderingarna har sedan legat till grund för åtgärder som syftat till att höja kvaliteten på utbildningarna. SÖ:s utvärdering underströk att tolkutbildningarna är yrkesutbildningar och att de därför bör följa en gemensam studieplan även om de är förlagda till folkhögskolor. 1989 års Handikapputredning anslöt sig i sitt delbetänkande om tolktjänsten till förslagen i SÖ:s utvärdering (SOU 1991:97) och såg det bl.a. som angeläget att TÖI som ansvarig myndighet snarast genomförde förslagen, vilket också har skett i stor utsträckning.

Det har också kommit förslag om att pröva i vilken utsträckning teckenspråksutbildningarna inom folkhögskolan och högskolan bör samordnas (1996/97:KrU9).

Styrningen av tolk- och översättarutbildningen har uppmärksammat av såväl Statskontoret (2002:11) som Riksrevisionsverket (RRV 2002:16) i två skilda rapporter. Diskussionerna har handlat om i hur stor omfattning TÖI har möjlighet att styra över utbildningarna i förhållande till folkbildningens frihet från extern styrning. Orsakerna till diskussionen är att utbildningen finansieras både av statsbidrag som TÖI fördelar och av medel från Folkbildningsrådet och huvudmännen för respektive folkskola.

13.5.1 Nya utredningar

Vuxnas lärande

Utredningen *Vuxnas lärande – En ny myndighet* (SOU 2006:38) har i sitt första betänkande på några ställen berört folkbildningen och olika utbildningsformer. Utredningens fokus ligger enligt direktiven på möjligheten att lägga samman ”myndigheten för Nationellt centrum för flexibelt lärande och Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning till en ny myndighet, samt att till denna nya myndighet föra över de uppgifter som rör vuxenutbildningen som Statens skolverk och Myndigheten för skolutveckling svarar för idag.” (Dir. 2005:70). Den nya myndigheten behövs bl.a. för att resurser

ska tas tillvara på ett effektivt sätt. Bl.a. pekar man på behovet av att vidareutveckla gemensamma frågor om kunskaper om arbetsmarknadens behov och på samverkan med arbetsmarknadens parter för att utveckla utbildningarna. En gemensam organisation underlättar detta arbete menar man. De utbildningsformer som den nya myndigheten ska omfatta i sitt ansvarsområde är grundläggande vuxenutbildning, gymnasial vuxenutbildning, påbyggnadsutbildning, vuxenutbildning för utvecklingsstörda, svenskundervisning för invandrare, kompletterande utbildningar, kvalificerad yrkesutbildning samt lärlingsutbildning för vuxna.

Folkbildningens yrkesutbildningar står utanför de utbildningsformer den nya myndigheten ska ansvara för, men utredaren pekar på folkbildningens viktiga roll som aktörer i arbetet med det livslånga lärandet. Utredningens uppfattning är att staten bör ha ett visst inflytande över folkbildningen och att det kommer att finnas stora behov av samråd och samverkan mellan folkbildningen och den nya myndigheten inom flera områden. Vidare menar utredaren att argumenten för samverkan i planering, genomförande och uppföljning är mer omfattande om hänsyn också tas till arbetsmarknadsutbildningarna, men väljer att lämna frågeställningen tills vidare. ”Om man utvidgar området att omfatta fler utbildningsformer än jag föreslagit kan statens insats effektiviseras”.

Ett av de förslag som utredningen lämnar är att den nya myndigheten ska ansvara för utbildningsinspektion som avser tillsyn och kvalitetsgranskning av verksamhetsområdet Vuxnas lärande. Med tillsynen avses också hanteringen av enskilda studerandes anmälningsärenden.

Det är för tidigt att veta hur pass mycket utredningen i ett senare skede även kommer att närmare studera folkbildningens yrkesutbildningar i relation till den nya myndigheten och i samband med detta lämna ytterligare förslag om denna.

Översyn av den eftergymnasiala yrkesutbildningen

Ytterligare en utredning har tillsatts som kommer att få betydligt större roll för de eftergymnasiala yrkesutbildningarna framöver, nämligen Översyn av den eftergymnasiala yrkesutbildningen (dir. 2006:33).

Enligt direktiven ska ”särskild utredare göra en översyn och en djupare analys av den eftergymnasiala yrkesutbildningen utanför

högskolan”. Översynen och analysen ska syfta till att identifiera eventuella luckor och överlappningar mellan alla olika utbildningsformer som erbjuds för att finna möjligheter till tydligare gränsdragning, effektivisering och andra förbättringar av systemet. ”Utredaren ska bl.a.

- föreslå åtgärder som syftar till att förtydliga strukturen och ansvarsfördelningen inom utbildningssystemet och förhållandet till arbetsmarknadsutbildningen,
- överväga och lämna förslag på en ändamålsenlig fördelning av uppgifter och ansvar inom staten samt mellan staten, kommunerna, arbetslivet, privata utbildningsanordnare och den enskilde,
- belysa frågan hur utbildning inom olika utbildningsformer kan byggas på och hur studier samt reell kompetens kan tillgodoräknas den enskilde i olika utbildningar i skilda utbildningsformer, samt
- analysera formerna för finansiering och vid behov föreslå förändringar i regelverken.”

Direktiven pekar bland annat på att ”förekomsten av alternativa vägar och utbildningsformer inom den eftergymnasiala yrkesutbildningen ställer stora krav på tydlighet för att det skall vara möjligt för den enskilde att förstå vad som skiljer dem från varandra. Det är ofta svårt att bedöma vilket värde en utbildning har i förhållande till andra utbildningar och till arbetslivets behov. Det gäller särskilt när det förekommer yrkesutbildningar med likartad inriktning i olika utbildningsformer. Utbildningarna kan vara inriktade mot samma arbetsmarknadssegment men ändå leda till olika kvalifikationsnivåer utan att skillnaderna klart framgår. För den enskilde framstår det inte alltid klart på vilket sätt målen för yrkesutbildningarna i de olika utbildningsformerna skiljer sig åt, eller vad denna skillnad har för betydelse. Sådana oklarheter kan bidra till att den enskilde i efterhand uppfattar en utbildning som en återvändsgränd.” Den främste åtgärden för utredaren är här att föreslå åtgärder som syftar till att förtydliga strukturen och ansvarsfördelningen inom utbildningssystemen och i förhållande till arbetsmarknadsutbildningen. Utredaren ska även lämna förslag om hur utbildning inom olika utbildningsformer kan byggas på, värderas och tillgodoräknas om den studerande senare vill läsa vidare samt

hur reell kompetens kan tillgodoräknas i olika utbildningar i skilda utbildningsformer.

Effekterna av att utbildningsformerna styrs av olika regelverk och att utbildningarna finansieras på olika sätt beroende på regelverk ska också utredas. Man påpekar att systemet kan uppfattas som oklart och oöverskådligt för såväl den enskilde som utbildningsanordnare. Bl.a. pekar man på problematiken av att vissa utbildningar berättigar till studiestöd och att för andra utgår det statsbidrag.

I likhet med den tidigare nämnda organisationsutredningen om Vuxnas lärande pekar man i direktiven på problematiken med dimensionering av utbildningarna och inriktningen av den. En risk med den nuvarande strukturen är att den kan leda till längre utbildningstider för den enskilde än nödvändigt.

När det gäller tillsynen av utbildningarna anger man särskilt ”Ett särfall är yrkesutbildningen inom folkhögskolan som i formellt avseende inte i något skede granskas av någon utanför folkbildningen. Någon oberoende utvärdering av verksamheterna görs inte kontinuerligt. Ansvar för att detta sker är idag otydligt.”

Utredningen kommer alltså att behandla ett flertal av de problem när det gäller teckenspråkstolkutbildningen som såväl Statskontoret som RRV och min utredning pekat på.

Utredaren ska lämna sitt betänkande den 1 juli 2007.

TÖI:s utvärdering av utbildningarna

TÖI har genomfört ett tiotal utvärderingar av utbildningen sedan 1993. Den senaste och hittills mest omfattande utvärderingen slutförs våren 2006. Det övergripande syftet är att utvärdera hur de gemensamma måldokumenterna fungerar i utbildningen. Utvärderingen innebär att utvärdera för att främja verksamheten, få ta del av varandras erfarenheter, sprida goda exempel och belysa utbildningens starka och svaga sidor. Utvärderingen bygger på en form av självvärderingsmodell som Höskoleverket använder för att utvärdera kurser och program inom högskolan. Modellen består av självvärdering genomförd av folkhögskolan, extern bedömning samt uppföljning.

13.6 Auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar samt översättare

Den statliga auktorisationen ska tillgodose att samhällets tolkar och översättare har vissa kvalifikationer. Auktorisation som tolk eller översättare utfärdas av Kammarkollegiet enligt lagen (1975:588) om bemyndigande att meddela föreskrifter om auktorisation och godkännande av översättare och tolkar. Provet för auktorisation finns utarbetade för ett drygt trettiotal olika språk. För att bli auktoriserad tolk ska den som ansöker om auktorisation förutom godkända prov uppfylla vissa formella krav, vara redbar och lämplig som tolk, §4 Förordning (1985:613) om auktorisation av tolkar och översättare. En auktorisation gäller i fem år och kan där efter förnyas.

Regeringen uppdrog i november 2000 åt Kammarkollegiet att utreda formerna för auktorisation av tolkar i teckenspråk. Kollegiet fick även i uppdrag att utreda förutsättningarna för auktorisation i dövblindtolkning och vuxendövtolkning.⁴ Kammarkollegiet redovisade uppdraget i juni 2001 i rapporten *Utredning om auktorisation av teckenspråkstolkar och förutsättningar för auktorisation när det gäller dövblindtolkning och vuxendövtolkning*.⁵

I utredningen redovisas formerna för auktorisation av teckenspråkstolkar medan frågan om auktorisation av dövblindtolkar enligt kollegiet borde utredas vidare. Vad gällde vuxendövtolkar ansåg man att det bör övervägas om Kammarkollegiets prov är den form som bör väljas för auktorisation av vuxendövtolkar. Som en följd av kollegiets ställningstagande erbjuds sedan 2004 teckenspråkstolkar möjlighet att få auktorisation som tolk av Kammarkollegiet.

13.6.1 Auktorisation av teckenspråkstolkar

Sedan 2004 är det möjligt att få auktorisation i teckenspråk. Provet består av två delar, ett skriftligt och ett muntligt prov.

Provet för auktorisation av teckenspråkstolkar har hittills genomförts vid två tillfällen. Det första tillfället var 2004/05. Till denna första möjlighet att få auktorisation anmälde sig 84 sökande. Av dessa genomförde 52 teckenspråkstolkar de skriftliga prov som utgör första delen av de prov som ligger till grund för en auktorisa-

⁴ Regeringsbeslut 20 2000-11-20 U2000/2755/V.

⁵ Kammarkollegiet 2001-06-19, dnr. 12-13697-2000.

tion. Av de 52 som genomförde proven underkändes 13. Endast 39 prövande gick vidare till den andra delen av auktorisationsprovet. Vid detta senare prov underkändes ytterligare 10 sökande och 1 hade ansökt om uppskov för fullgöra provet vid senare provtillfälle. Av de 84 som ursprungligen anmälde sig som sökande, auktoriserades 28 tolkar.

Resultaten från det andra provtillfället hösten 2005 gav ytterligare 7 auktoriserade teckenspråkstolkar. 2005 var det 28 personer som ansökte om auktorisation, 12 lämnade återbud och 15 skrev det skriftliga provet. Av dem underkändes 5 personer, de resterande 10 gick vidare till det muntliga provet. Här underkändes 2 personer, 7 godkändes och 1 person ska göra ett omprov.

Sammanlagt finns i skrivande stund, efter två möjliga auktorisationstillfällen, 35 auktoriserade teckenspråkstolkar.

Samtal förda med berörda handläggare vid Kammarkollegiet visar att teckenspråkstolkar klarat proven i betydligt högre grad än språktolkar i gemen. Samtidigt hade ett drygt trettio-tal av de 84 teckenspråkstolkar som ansökte om auktorisation vid detta första auktorisationstillfälle valt att avstå, då de upplevde realiproven som svåra och därför ville avvakta och se resultaten för de kollegor som gick igenom dem.

Utredningen beslöt att i december skicka en enkät till samtliga som anmält sig till auktorisationsprovet under 2004 och 2005 för att bl.a. fånga upp deras uppfattningar av auktorisationsprovet. Resultaten från enkäten visar att ett stort antal av dem som gick upp i provet misslyckades i realiprovet. Många framförde kritik av realiprovet som man menade inte var anpassat till utbildningarna och till dövrealia. Bland de som kommenterat realiprovet menar majoriteten att frågorna inte är anpassade för dövas förhållanden. Det är för lite dövrealia och för mycket realia om sjukdomstermer, rättsstermer etc. En del säger att realiprovet är anpassat efter invand-rartolkarna och att dessa har ett annat behov av kunskaper.

Positiva till auktorisation

Majoriteten av dem som besvarade enkäten var positiva till auktorisationen. De menade att de genom den fått kompetensbevis och intyg på sina kunskaper. De såg auktorisationen som en trygghet för brukarna. Några har ansökt om auktorisation uttryckligen för att de saknar examensbevis, någon talar om respekt av brukarna

och ett långt krav från yrkeskåren på auktorisationsmöjlighet. En lämnar som svar att eftersom auktorisationen är samhällets minimikrav på en kompetent tolk vill hon skaffa sig den. Det är ett konkurrensmedel gentemot de utbildade tolkarna och ett bevis på en tolks skicklighet, menar andra.

För en utförligare redovisning av enkätsvaren hänvisar jag till bilaga 6.

13.6.2 Auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar

I rapporten *Utredning om auktorisation av teckenspråktolkar och förutsättningar för auktorisation när det gäller dövblindtolkning och vuxendövtolkning*⁶ anförde Kammarkollegiet flera skäl till varför en auktorisation av dövblindtolkar inte borde inrättas.

Auktorisation av dövblindtolkar

Kammarkollegiet pekade i sin utredning på att olika tolkmetoder används för att tolka åt dövblinda. Valet av metod beror på om synen eller hörseln förlorats först. Teckenspråk kan användas både visuellt och taktilt, men man kan även använda handalfabet, skrivtolkning, handskriftstolkning och skrift i hand. Enligt Kammarkollegiet är det inte någon större svårighet att testa dövblindtolkar i tolkning mellan svenska och taktilt teckenspråk, eftersom det rör sig om tolkning mellan två språk. Kammarkollegiets auktorisationsprov är dock inte lika enkla att anpassa till övriga tolkmetoder som används vid dövblindtolkning. När det gäller tolkarnas färdigheter i ledsagning och kunskaper om syntolkning är detta inte språktolkning och kan därför inte bli föremål för auktorisation enligt nuvarande regler för auktorisation av språktolkning.

Auktorisation av vuxendövtolkar

I sin utredning om auktorisation noterar Kammarkollegiet att den dominerande tolkmetoden vid tolkning åt vuxendöva är skrivtolkning, där talad svenska överförs till skrift. Vuxendövtolkning är således inte tolkning från ett språk till ett annat. Vid vuxendöv-

⁶ Kammarkollegiet 2001-06-19, dnr. 12-13697-2000.

tolkning används olika tekniska metoder från handskrift till speciella tangentbord för snabbskrift.

Vissa vuxendöva använder sig av *Tecken Som Stöd för taluppfattning och/eller läppavläsning* (TSS). När det gäller denna tolkmetod är den enligt vad Kammarkollegiet funnit ett ännu inte färdigutvecklat system. Det innebär potentiella tolkningssvårigheter vid bedömningen av ett prov för auktorisation. En ytterligare svårighet ligger i att metoden inte till fullo lärts ut till användarna.

Ett prov för auktorisation av vuxendövtolkare skulle enligt Kammarkollegiet behöva behandla alla de metoder som används vid tolkning åt vuxendöva. Mot bakgrund av detta ställer Kammarkollegiet frågan om det verkligen är kollegiets nuvarande auktorisationsverksamhet som är bäst lämpad att bedöma kunskaperna i vuxendövtolkningens metoder.

I motsats till Kammarkollegiet menar TÖI i sitt remissvar⁷ att vuxendövtolkning ”förvisso inte är någon mellanspråklig tolkning men väl en inomspråklig tolkning och som mycket väl, efter utarbetande av lämpliga metoder, skulle kunna bedömas”.

13.6.3 Även översättare behöver auktoriseras

I takt med en teknikutveckling som gjort det möjligt att lagra och hämta information på teckenspråk har information av olika slag gjorts tillgänglig för teckenspråkiga. Göteborgs kommun tillhandahåller exempelvis via sin officiella webbplats bl.a. ett medborgarkontor med en ansenlig mängd information om kommunala tjänster och annat som man som kommuninnevånare behöver kunna ha tillgång till på teckenspråk. Sveriges riksdag tillhandahåller via sin webbplats information om riksdagens beslut och arbete på teckenspråk. Även Samhällsguiden som administreras av riksdagen har delar av sitt innehåll översatt till svenskt teckenspråk. Allt fler myndigheter låter också översätta vissa delar av sin information till teckenspråk och det nyinrättade Verket för förvaltningsutveckling (Verva) har under 2006 gett ut riktlinjer för vilken minimiinformation på teckenspråk som bör finnas på myndigheters webbplatser.

Denna samhällsutveckling i kombination med den teknikutveckling som gör det möjligt att ta emot information på teckenspråk

⁷ TÖI Auktorisation av tolkar i teckenspråk och förutsättningarna för auktorisation när det gäller dövblindtolkning och vuxendövtolkning, 2002-07-31, Dnr 39/2002

aktualiserar behovet av såväl utbildning av översättare som auktorisation av översättare i teckenspråk.

13.7 Övriga förslag

13.7.1 Nationellt tolkregister

I kontakttolkutredningen lades ett förslag om inträttandet av ett nationellt register över tolkar. Huvudskälet till kontakttolkutredningens förslag är att ett stort antal kontakttolkar saknar formell kompetens som tolk. Kontakttolkutredningen visade att många som i dag arbetar som kontakttolkar endast gått en eller ett par korta utbildningar vid studieförbund och folkhögskolor samtidigt som det finns högskoleutbildade auktoriserade tolkar. Det finns alltså bland kontakttolkarna en mycket stor spännvidd då det gäller utbildning. För dem som anlitar kontakttolkar är detta högst otillfredsställande. Att inrätta ett nationellt register för alla yrkesverksamma tolkar är en lösning för tolkanvändarna enligt kontakttolkutredningen. I registret ska det finnas information om vilka tolkar som är auktoriserade. För övriga tolkar finns vissa föreslagna kriterier som de ska uppfylla för att kunna bli uppförda i registret. Registret kommer utgöra en källa till trygghet för tolkförmedlare och tolkanlitare.

13.8 Mina bedömningar

13.8.1 Tolkutbildningarna och bristen på sökande

I mitt uppdrag ingår att analysera orsakerna till bristen av sökande till tolkutbildningen. Min bedömning att det egentligen inte är bristen på sökande som är problemet utan snarare bristen på kompetenta sökande. Ett problem är också att det saknas en enhetlig teckenspråkstolkutbildning på folkhögskolorna.

Teckenspråkstolk är ett mycket ungt yrke. Det har en kort utbildningshistoria där ideella krafter såsom intresseorganisationerna och folkbildningen tagit initiativ och ansvar. Att det nu finns kritik mot bristande styrning och enhetlighet kan knappast i grunden klandras utbildningsanordnarna inom folkbildningen, som bärare av olika ideologiska inriktningar bör och ska de vara obundna och fria från styrning.

Den bild som framträder vid våra kontakter med ansvariga för tolkutbildningarna vid några folkhögskolor är det finns ett stort intresse, mycket engagemang och konstruktiva idéer att ta vara på främst bland dem som är engagerade i själva utbildningarna.

Bättre styrning behövs

Samhället har gett teckenspråkiga rätt till fri tolkservice, men inte ovillkorlig rätt till tolk, och det har pekats ut att landstingen ska ha ansvaret för att teckenspråkstolk erbjuds. Men samhället, staten, har inte tagit ansvar för att det i dag ska finnas ett fullt ut fungerande utbildningssystem som försörjer teckenspråkstolkverksamheten så att den tillgodoser teckenspråkigas behov. Samtidigt är det samhället som med tillsyn och styrning måste försäkra att brukaren kan vara trygg i mötet med en professionell yrkesutövare. Det gäller oavsett om man som medborgare vänder sig till en elektriker, läkare eller språktolk. Tillgången till kvalificerad teckenspråkstolk är därför i mycket stor grad en utbildningsfråga. Genom styrning, uppföljning och utvärdering av utbildningen kan staten bidra till en kvalitetssäkring av tolktjänsterna. Att tolkningen har hög kvalitet är ju inte bara till gagn för den teckenspråkige utan minst lika viktig för den andra parten i en kommunikation.

Olika synpunkter om styrning och utformning av dagens utbildningar har även framförts till utredningen av ansvariga inom landstingen för tolktjänsten, tolkarnas yrkesförening (STTF), enskilda tolkar, elever i utbildningarna (Aksén, B. 2004) och av intresseorganisationerna.

Teckenspråkstolkning – en språkpolitisk fråga

Det intryck jag fått och som jag vill understryka är att rollen som teckenspråkstolk har förändrats. Tidigare skulle teckenspråkstolken även fungera som ombud och kunna svara för viss omvårdnad. I dag är språktolkarna mer renodlat professionella. Därför är det viktigt att se teckenspråkstolkning som en språkpolitisk fråga och inte i detta sammanhang som en handikappolitisk.

Utbildningarna ser olika ut vid olika skolor

Min bedömning är att folkhögskolornas nuvarande utbildningar av tolk för döva, dövblinda och vuxendöva skiljer sig åt när det gäller utformning och innehåll. Min bild stämmer alltså överens med den som framträder vid en analys av såväl Statskontorets som TÖI:s egen granskning. Trots den styrning som TÖI enligt Statskontoret utövar över dessa utbildningar har skolorna stor frihet i att utforma utbildningen mot det gemensamma målet. Det innebär att samma yrkesutbildning inte ser exakt likadan ut vid varje skola. Den genomgripande utvärdering (se avsnitt 13.5.1) som nu slutförs av utbildningarna kommer förhoppningsvis att kunna ge besked om huruvida utbildningen är likvärdig mellan skolorna eller inte.

Examinationsprov saknas

Eftersom tolkutbildningarna leder till yrken där tolkanvändarna står i stark beroendeställning till tolkarna (Statskontoret 2002) är det betänkligt att tolkutbildningarna inom folkbildningen inte har examinationsprov. Det kan även ur de studerandes och ur presumtiva arbetsgivares synpunkt vara ett problem som försvårar en rättvis bedömning vid anställning att det är bristande likvärdighet i utbildningarna och att det saknas tydlig meritvärdering.

Utbildningen bör delas upp i två steg – språkutbildning och tolkutbildning

Min bedömning är att dagens sammanhållna utbildning bör delas upp i två delar enligt tidigare modell, en tvåårig språkutbildning och en därpå följande tvåårig tolkutbildning. Båda utbildningarna bör även i fortsättningen erbjudas av folkhögskolan och på sikt bör de utformas som högskoleutbildning på folkhögskola. Båda utbildningarna kan delfinansieras via det extra statsbidraget under förutsättning att man preciserar vilka teckenspråkslinjer som är berättigade till det extra statsbidraget.

Längden på nuvarande utbildningar kan göra att ungdomar tvekar att söka sig till dem. Tolkutbildningarna är i dag i praktiken fyraåriga. De motsvarar därmed i längd en högskoleutbildning om 160 poäng. Liksom övriga studerande inom eftergymnasial utbildning finansierar de som studerar till tolk sina studier med studie-

medel och studielån. Mot denna bakgrund funderar troligen den som är intresserad av att utbilda sig till teckenspråkstolk mer än en gång över den tänkta utbildningen och dess framtida meritvärde i ett kommande yrkesliv. Det är också ett mycket smalt yrke inom en specifik kultursfär och karriärmöjligheterna är få. Jag finner det troligt att avsaknaden av gemensamma antagningsförfarande, gemensamt innehåll i utbildningarna liksom avsaknaden av examination, och osäkerhet om utbildningens formella meritvärde efter slutförd utbildning, påverkar ungdomars inställning till att söka en så omfattande utbildning som tolkutbildning i dag är.

De tvååriga teckenspråkslinjerna bör vara öppna för alla som är intresserad av att lära sig teckenspråk för att exempelvis kunna utnyttja språket i sitt vanliga arbete – exempelvis förskollärare, lärare, syokonsulenter m.fl.

Gemensamma antagningskrav och centralt antagningssystem bör införas

I dag har varje folkhögskola sina egna antagningskrav för antagning av elever till tolkutbildningen. Det kan då ligga en viss risk i att man främst prioriterar sökande från den egna teckenspråksutbildningen. På grund av avsaknaden av examinationskrav och likvärdig dokumentation kan det vara svårt att ha en bestämd uppfattning om kvaliteten då det gäller utbildning i teckenspråk hos andra utbildningsanordnare och inte minst utbildning i teckenspråk som inhämtats på skolor som inte tillhör den grupp av folkhögskolor som får statsbidrag för sin utbildning från TÖI. Det finns en risk att detta i så fall kan drabba de sökande till tolkutbildningarna samt att det uppstår inlåsningseffekter som bygger barriärer och som utgör hinder för en breddad rekrytering.

Min bedömning är att det är angeläget att finna gemensamma antagningskriterier och att det finns ett transparent antagningsförfarande som ökar rättsäkerheten för den sökande. Det bör klart framgå hur antagningen går till och vilka förkunskaper som ställs samt på vilka villkor de sökande konkurrerar om platserna. Det behövs även ett centralt antagningssystem så att man får en korrekt uppfattning av antalet sökande till utbildningarna. En bättre kartläggning av antalet sökande, samt av tolkanvändare och tolkbehov kan underlätta dimensioneringen av de framtida teckenspråks- och tolkutbildningarna.

Utbildningarna bör ges högskolestatus

I diskussionerna har bl.a. framkommit förslag om att höja utbildningens status genom att förlägga den till högskola istället för folkhögskola. Detta skulle kunna leda till ett ökat antal sökande och höja meritvärdet på utbildningen.

Det finns enligt TÖI (Yetkin, K. 1997) inga formella hinder för folkhögskolorna att anordna yrkesutbildning på högskolenivå. Under 1990-talet har de långa kurserna vid folkhögskolorna ökat kraftigt. Det gäller också de särskilda kurserna som genomförs på högskolenivå och i ibland i direkt samarbete med högskolorna. Exempelvis anordnar folkhögskolorna fritidsledarutbildning motsvarande 80 poäng, kantorsutbildning, mediekurser, friskvård och hälso pedagogik.

Enligt min bedömning bör det gå utmärkt att kombinera en tolkutbildning som bedrivs enligt krav och riktlinjer för högskoleutbildning vid en folkhögskola. Det finns en stark fördel att behålla tolkutbildningen vid folkhögskolorna då det finns goda förutsättningar att skapa teckenspråkiga miljöer och att tillämpa teckenspråk naturligt. Det finns klara fördelar med att förlägga utbildning i teckenspråk och tolkutbildning vid samma folkhögskola och genom att koncentrera utbildningarna till ett fåtal folkhögskolor uppstår flera möjligheter att tala teckenspråk – s.k. språkbad. Att dessa utbildningar ges högskolestatus ligger också i linje med hur våra nordiska grannländer valt att placera tolkutbildningarna. Danmark och Finland har förlagt utbildningarna förlagda till yrkeshögskolor och i Norge och på Island anordnas de av universitetet (se bilaga 2).

Vidare är det angeläget att de kunskaper och erfarenheter jag får genom den forskning inom olika discipliner som behandlar olika aspekter av teckenspråk och tolkning ges en närmare koppling till tolk- som teckenspråksutbildningarna.

Finansieringsproblematik

Tolk och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) ska enligt sin förordning fördela medel till folkhögskolor och studieförbund för kontakttolk-, teckenspråkstolk- och teckenspråkslärarutbildning. Jag har uppmärksammat att Statskontoret år 2002 i sin rapport *Ny organisation för tolk- och översättarutbildning*

(2002:11) noterat ”att det finns inget förordningsmässigt stöd i TÖI:s instruktion att fördela medel till teckenspråksutbildningar” (s. 41) men man ”ser nyttan med folkbildningens teckenspråksutbildningar och anser att medel till dessa utbildningar fortsättningsvis bör kunna utgå.

Det måste dock ges stöd i förordning och regleringsbrev” (ibid.).

Tidigare har de tvååriga teckenspråkslinjerna, förberedande för tolkutbildning, fått bidrag från TÖI – men endast de linjer som har funnits på samma folkhögskolor som tolkutbildningen. Andra teckenspråksutbildningar har sökt men inte fått extra statsbidrag. Jag föreslår att man ändrar förordningen så att TÖI i fortsättningen kan lämna statsbidrag även för teckenspråkslinjer – men att man i instruktionerna tydliggör vilka utbildningar som kan komma ifråga för det extra statsbidraget.

I direktiven för Översyn av den eftergymnasiala yrkesutbildningen anges också att man bl.a. ska se över de olika finansieringsformer som finns och vilka ändringar i regelverken som kan bli aktuella. Denna utredning som även ska se till de utbildningar som anordnas inom folkbildningen ska vara klar till den 1 juli 2007.

Valideringsmöjlighet

Det pågår ett arbete inom TÖI vad gäller validering av teckenspråkstolkutbildningen. Jag bedömer att det är angeläget att snarast effektuera en enhetlig validering av utbildningen till högskolepoäng.

Yrkesexamina

Min bedömning är också att på sikt bör tolkutbildningarna avslutas med yrkesexamina enligt det förslag för Yrkesexamen som finns i prop. 2004/05:162. Regeringens föreslår att en utbildning bör avslutas med en yrkesexamen, om yrket är reglerat enligt svensk lagstiftning eller EG-rätten eller i en majoritet av medlemsländerna inom EES. Även i vissa andra fall bör en yrkesexamen finnas enligt förslaget. Dessa vissa andra fall är inte specificerade. Kraven på tolkarnas professionalitet och deras utbildning har höjts, inte bara här i Sverige utan i flertalet andra europeiska länder. En möjlig lösning är att TÖI får möjlighet att utfärda yrkeshögskoleexamen om 80

poäng inom högskolan. Även frågor om yrkesexamen m.m. faller in under direktiven för Översyn av eftergymnasiala yrkesutbildningar. Min bedömning är att någon form av yrkesexamen kan vara en väg för att öka tolkyrkets status.

13.8.2 Auktorisation av dövblindtolkar och vuxendövtolkar

Dövblindtolkar

I likhet med behovet av auktorisation av teckenspråkstolkar finns ett behov av auktorisation av dövblindtolkar. Det finns dock vissa komplikationer i detta då en del i yrket som dövblindtolk inte direkt är relaterat till språktolkning utan snarare har karaktären av assistans, dvs. ledsagningsmomentet och syntolkning.

Kammarkollegiet menar att de kan ta ställning till en eventuell auktorisation av dövblindtolkar om man med detta avsåg att det skulle vara en speciell kompetens för redan auktoriserade teckenspråkstolkar. Därigenom kan dövblindtolken genom auktorisationsprovet i teckenspråk bevisa att han eller hon besitter de grundläggande kunskaperna för teckenspråkstolkning. De andra tolkmetoderna skulle då kunna prövas separat.

Ett sätt att lösa detta är att prov i ledsagning och syntolkning genomförs vid folkhögskolor på ett enhetligt sätt så att proven inte skiljer sig åt mellan skolorna och att det är samma kompetens som bedöms. En person som önskar speciell kompetens som dövblindtolk måste då, förutom att avlägga auktorisationsprovet i teckenspråk med godkänt resultat, visa upp godkänt resultat på proven i ledsagning och syntolkning. En motsvarande metod kan användas för de olika övriga tolkmetoderna, där man kan anlita Kammarkollegiet som konsult för att ta fram ett gemensamt prov i de andra tolkmetoderna. En sådan auktorisationsordning bör utredas vidare av Kammarkollegiet.

På detta sätt kvarstår Kammarkollegiets roll vid bedömningar av språk.

Vuxendövtolkar

Vuxendövtolkning skiljer sig från annan tolkning då det handlar om tolkning mellan två former av samma språk. Jag ställer mig ytterst tveksam till att tolkning mellan två former av samma språk

ska kunna auktoriseras på motsvarande sätt som tolkning mellan två språk. Skälet till min tveksamhet är att detta inte är språktolkning på samma sätt som annan tolkning och Kammarkollegiet skulle vid auktorisationen då bedöma detta enligt andra kriterier än vid språktolkning. Frågan om kvalitetssäkring av vuxendövtolkar bör ske genom för utbildningen gemensamma kursplaner och betygskriterier som mäter vuxendövtolkarnas färdighet i de tolkmetoder vuxendöva använder.

Behov av översättare och auktorisation av översättare

Kravet på och behovet av information på teckenspråk ökar och därmed behovet av översättare. Idag utförs många översättningar av tolkar eller av teckenspråkiga. I takt med att alltmer myndighetsinformation kommer att bli tillgänglig och läggas ut på hemsidor kommer kraven på tillförlitlighet i dessa översättningar att öka. Härmed uppstår även behov av översättare i teckenspråk som utbildats och examinerats på samma grunder som övriga översättare. Sådan utbildning kan med fördel även vända sig till teckenspråkiga.

De översättningar som i dag görs tillgängliga på teckenspråk utförs av tolkar. Genom att erbjuda en inriktning på tolkutbildningen mot översättning skapas fler arbetstillfällen för personer som är intresserade av eller kunniga i teckenspråk, men som av olika anledningar inte planerar för ett yrke som tolk. Utbildningen till översättare behöver dessutom inte vara begränsad till svenskspråkiga eftersom en översättning från text till teckenspråk inte kräver talat språk utan även teckenspråkiga kan gå utbildningen.

En kurs i översättning, svenska/teckenspråk, 10 p ges idag vid Stockholm universitet, institutionen för nordiska språk. För tillträde till kursen krävs svenskaB/svenska som andraspråk B samt att den studerande behärskar teckenspråk. Vid Tolk- och översättarinstitutet ges bl.a. kurs i översättning till svenska, 40 p och kurs i översättning från svenska, 40 p. För tillträde till dessa kurser krävs 40 p i något språkämne, mycket goda kunskaper i svenska, mycket god förmåga att uttrycka sig i skrift samt grundläggande datorkunskap och god datorvana. TÖI:s kurser vänder sig till blivande översättare i olika språk. Ingen sökande till TÖI:s kurser har hittills haft teckenspråk som översättningsspråk.

Ett uppdrag bör ges åt TÖI att utreda förutsättningar för och innehåll i en sådan utbildning. I uppdraget bör även ingå att lämna förslag på lämplig utbildningsanordnare.

I det föreslagna uppdraget till Kammarkollegiet att utreda formerna för införande av auktorisation för dövblindtolkar och vuxendövtolkar bör även ingå att utreda förutsättningarna för auktorisation av översättare från svenska till svenskt teckenspråk.

Nationellt register över tolkar

Jag har anslutit mig till kontakttolkutredningens förslag om att inrätta ett register över yrkesverksamma tolkar. Visserligen finns inte samma variation när det gäller kompetens och kvalitet bland teckenspråkstolkarna som bland kontakttolkarna. Det finns ändå skäl att även teckenspråks-/dövblindtolkar och vuxendövtolkar införs i registret. Det främsta skälet är att det handlar om en gemensam yrkeskategori – tolkar.

För att införas i registret krävs att de uppfyller vissa kriterier. För teckenspråkstolkar som ännu inte är auktoriserade bör ett första sådant kriterium vara genomgången utbildning till tolk enligt riktlinjer som fastställts av den tidigare Skolöverstyrelsen och efter den 1 juli 1991 av TÖI. Ett andra kriterium för tolkar som gått igenom utbildning till tolk före den 1 juli 1993 bör vara att de kan styrka att de arbetat som eller anlitats som tolk under de senaste fem åren. Givetvis ska även auktoriserade tolkar föras in i registret för att det ska bli heltäckande. Övriga delar i kontakttolkutredningens förslag om upprättandet av registret stödjer jag fullt ut.

14 Kultur, medier och möjligheter till eget skapande

I utredningens uppdrag har ingått att kartlägga och analysera tillgängligheten vad avser kultur och medier samt möjligheterna till eget skapande för döva, dövblinda, vuxendöva, hörselskadade och språkstörda som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation.

Förslag:

- En ändring skall införas i upphovsrättslagen (1960:729) så att litteratur på eller översatt till teckenspråk fullt ut omfattas av samma regler som övriga skönlitterära och beskrivande framställningar i tal eller skrift.
- I likhet med det depåbibliotek som finns för samiska språk skall ett depåbibliotek för teckenspråk inrättas. Detta biblioteket skall få motsvarande uppdrag som biblioteket för samiska språk. Depåbiblioteket för teckenspråk förs som en del till Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB) som härigenom utökas till ett teckenspråks-, talboks- och punktskriftsbibliotek. Medel skall även anvisas biblioteket för översättning av skönlitteratur till svenskt teckenspråk.

14.1 Svårt för teckenspråkiga att få tillgång till samhällets kulturutbud

Kulturpolitiken omfattar frågor om konst, musik, film, teater, dans, litteratur, museiverksamhet, utställningar m.m. Till kulturpolitikens mål hör bl.a. att verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till eget skapande. Kulturpolitiken skall även bevara och bruka levandegöra och tillgängliggöra det gemensamma kulturarvet, främja bildningssträvandena samt främja mötet mellan olika kulturer inom landet (prop. 1996/97:3). För personer

som är teckenspråkiga är tillgängligheten till samhällets kulturutbud starkt begränsad då en ytterst liten del av detta kulturutbud är tillgängligt på svenskt teckenspråk.

Tillgänglighet till kultur i olika former för teckenspråkiga förutsätter att de som anordnar verksamheter gör sin verksamhet tillgänglig på ett sådant sätt att teckenspråkiga kan ta del av den. Många teckenspråkiga kan ta del av samhällets kulturutbud genom att det görs tillgängligt i form av skriven svenska, andra är beroende av att det görs tillgängligt på teckenspråk. Ansvar för att verksamheter görs tillgängliga på teckenspråk vilar på den som anordnar verksamheten liksom kostnaden för att göra den tillgänglig. Enligt den s.k. ansvars- och finansieringsprincipen skall den som anordnar en verksamhet se till att den är tillgänglig för personer med funktionshinder.

Kulturpolitikens mål om tillgänglighet avser all ordinarie verksamhet inom kulturområdet. Det har dock framkommit att eftersom antalet teckenspråkiga personer är förhållandevis få och kostnader för att göra verksamheterna tillgängliga förhållandevis höga har satsningarna inom kulturområdet för teckenspråkiga i väldigt hög grad genomförts i projektform. Många av dessa projekt har finansierats med medel från Statens kulturråd eller med medel från Allmänna arvsfonden. Genom att satsningar på kultur för teckenspråkiga hänvisas till projektmedel begränsas de i tid. Det blir därför svårt att upprätthålla kontinuitet i de satsningar som görs och att utveckla dem.

14.2 Litteratur och bibliotek

Svenskt teckenspråk är ett av de språk som används i Sverige. Detta har senast bekräftats genom riksdagens beslut den 7 december 2005 med anledning av regeringens förslag till en samlad svensk språkpolitik (prop. 2005/06:2). Därför måste litteratur på och översättningar till svenskt teckenspråk enligt min bedömning fullt ut jämföras i bibliotekslagstiftning med vad som gäller för alla andra språk.

14.2.1 Gällande lagstiftning och konsekvenser av ändring i lagen om upphovsrätt

Teckenspråket är ett visuellt språk och som saknar skriftspråk. Litteratur på eller översättningar av litteratur på tecknade språk produceras vanligtvis i form av videogram. Litteratur till svenskt teckenspråk betraktas enligt gällande lagstiftning därmed inte som litteratur i vanlig bemärkelse. Detta har fått till konsekvens att litteratur på eller översatt till teckenspråk inte omfattas av samma regelverk som övrig litteratur i förhållande till ett flertal lagar.

Bibliotekslagen (1996:1596) innehåller föreskrifter om det allmänna biblioteksväsendet. Lagen föreskriver att alla medborgare skall ha tillgång till ett folkbibliotek vars uppgift är att främja intresset för läsning och litteratur, information, upplysning, utbildning och kulturell verksamhet i övrigt. Folkbiblioteken skall vidare verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare. I lagen föreskrivs vidare att folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionshinder, invandrade och andra språkliga minoriteter bl. a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov. I förarbetena ges emellertid ingen definition av begreppet *litteratur* (prop. 1996/97:3). Därför har det uppstått oklarheter därför uppstått om bibliotekens skyldigheter att tillhandahålla och avgiftsfritt låna ut litteratur på teckenspråk.

Enligt 1 § 1 st. 1 p. lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk definieras ett *litterärt verk* som ”en skönlitterär eller beskrivande framställning i skrift eller tal”. Vidare föreligger en *översättning* när ett litterärt verk överförs från ett språk till ett annat, 4 § 1 st (Olsson, H. 1996).

Ett litterärt verk kan, utöver skrift och tal, föreligga även i andra former, exempelvis siffror, morse och digitala tecken (ibid. s. 83). Ett litterärt verk torde således kunna föreligga på teckenspråk. Genom formuleringarna uppstår emellertid oklarheter om ett litterärt verk på eller översatt till teckenspråk egentligen är.

Eftersom litteratur på teckenspråk framställs som videogram omfattas denna litteratur av lagen (1990:886) om granskning och kontroll av filmer och videogram. Det innebär bl.a. att litteratur på teckenspråk kan komma att underkastas en förhandsgranskning, vilken inte vore tillåten beträffande annan litteratur.

Formen för framställning av litteratur på teckenspråk får även konsekvenser i förhållande till lagen (1993:1392) om pliktexemplar av dokument. Enligt denna lag skall producenter av skrifter, videogram, filmer, fonogram och dokument för elektronisk återgivning, ljudradio och televisionsprogram som framställts respektive gjorts tillgängligt för allmänheten i landet enligt föreskrifter i lagen lämna pliktexemplar. Syftet med lagen är att skrifter och annat som produceras skall bevaras och tillhandahållas för forskning och studier. Mottagare av pliktexemplar av skrifter och s.k. kombinerat material är Kungl. biblioteket och Stockholms, Uppsala, Linköpings, Lunds, Göteborg och Umeå universitetsbibliotek. Pliktexemplar av skrifter på teckenspråk som har form av videogram omfattas däremot inte av samma regler som skrifter på andra språk och lämnas istället till Statens ljud- och bildarkiv.

Ändring i upphovsrättslagen

För att litteratur på eller översatt till svenskt teckenspråk skall behandlas lika som litteratur på andra språk föreslår jag följande ändring i 1 § lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.

Nuvarande lydelse

1 § Den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket, oavsett om det är 1. en skönlitterär eller beskrivande framställning i tal eller skrift, /.../

Föreslagen lydelse

1 § Den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket, oavsett om det är 1. en skönlitterär eller beskrivande framställning i tal, skrift *eller på (svenskt) teckenspråk*, /.../

14.2.2 Producenter av litteratur och information på teckenspråk

Då det gäller produktion av faktaprogram, läromedel och språkmaterial som avser teckenspråk finns ett betydande antal aktörer på marknaden, samtidigt är den produktion som finns av ringa omfattning vid jämförelse med vad som finns på andra språk. Till de större aktörerna hör Utbildningsradion, Specialpedagogiska

institutet, Sveriges Television AB (förutvarande Dövas TV), Sveriges Dövas Riksförbund (SDR), Nationellt centrum för flexibelt lärande (CFL) och Folkbildningen. Det finns också ett antal mindre producenter som producerar material på teckenspråk.

Litteratur

Tillgång till skönlitteratur på teckenspråk är starkt begränsad trots möjligheter att göra den tillgänglig i form av videogram eller cd-rom. En bidragande orsak är att gruppen teckenspråkiga är liten och att produktion av skönlitteratur på teckenspråk därför inte är intressant för något kommersiellt bokförlag. Det begränsade utbudet av skönlitteratur på teckenspråk som producerats riktar sig till helt övervägande del till barn och ungdomar och är till stor del producerad för att användas som läromedel i skolan.

I den kartläggning som genomfördes år 2000 av Örebro länsbibliotek, med finansiellt stöd av Statens kulturråd (Eriksson, P. & Söderlund, H 2000), anges att man i folkbibliotekens databas¹ funnit drygt 800 katalogiserade poster av videogram och cd-rom på teckenspråk. I antalet är både tv-program och videoböcker av alla de slag medräknade. I flera fall är även delar av samma "bok" katalogiserad som ett självständigt verk varför antalet program och boktitlar som är upptagna i databasen är färre än 800. Av antalet funna titlar i databasen klassas enbart ca 170 som skönlitteratur. Av dem är drygt 100 barnböcker på teckenspråk, ca 20 ungdomslitteratur och resten ca 40 är skönlitteratur som riktar sig till vuxna teckenspråkiga.² Detta kan jämföras med de ca 90 000 talböcker som i dag finns att tillgå för personer som är synskadade eller läshandikappade via Talboks- och punktskriftsbiblioteket.

¹ Bibliotekstjänst Universella Register för Katalogdata (BURK).

² I kartläggningen görs en jämförelse med Talboks- och punktskriftsbibliotekets (TPB) bokbestånd av talböcker för syn- och läshandikappade som uppgick till ca 60 000 titlar och att TPB bara läser in ca 25% av alla i Sverige utgivna böcker. Eriksson och Söderlund, A. a. (2000), s. 11.

Insatser för barn- och ungdomslitteratur bör inkludera litteratur på svenskt teckenspråk

Regeringen bedömde i den språkproposition (2005/06:2) som antogs av riksdagen i december 2005 att tillgången till barn och ungdomsböcker på andra språk än svenska borde öka. Som skäl för bedömningen anförde regeringen att tillgången till barnböcker på andra språk än svenska är viktig för att barn med annat modersmål än svenska att befästa kunskaper i det egna språket som en väg att lära sig det svenska tal- och skriftspråket.

Mot denna bakgrund föreslogs att läsfrämjande insatser för barn och unga med annat modersmål än svenska borde stärkas och särskilda insatser därför borde göras för att förbättra tillgången till litteratur på andra språk än svenska. Kulturrådet föreslogs få i uppdrag att återkommande samla in uppgifter om barn- och ungdomslitteratur på andra språk än svenska på motsvarande sätt som för barn- och ungdomslitteratur på svenska. I propositionen påtalas vidare att Kulturrådet inom ramen för medel som anslås till läsfrämjande verksamhet även har möjlighet att finansiera utgivning av barn och ungdomsböcker på annat språk än svenska. Det som anförs om barn med annat modersmål än svenska i propositionen gäller i lika hög grad svenska barn som är teckenspråkiga.

I propositionen föreslogs vidare att nuvarande litteraturstöd fr.o.m. 2006 bör utvidgas till att inrymma en ny utgivning av serien Alla Tidens Klassiker för bruk i grund- och gymnasieskolan. Jag utgår från att denna satsning även kommer att omfatta utgivning av någon av klassikerna på svenskt teckenspråk.

14.2.3 Bibliotek

Enligt bibliotekslagen (1996:1596) skall folk- och skolbiblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade, invandrade och andra minoriteter. Detta skall ske bl.a. genom att erbjuda litteratur på annat språk än svenska och i former som är särskilt anpassade till deras behov. Trots tydliga föreskrifter i bibliotekslagen tillhandahålls inte litteratur på eller översatt till teckenspråk i samma omfattning som för människor med annat språk än svenska eller som för människor med andra slag av funktionshinder. Då det gäller personer med annat modersmål än svenska erbjuds de litteratur på sitt modersmål av folkbiblioteken, om än i begränsad omfattning.

Då det gäller litteratur för personer som till följd av funktionshinder är hänvisade till litteratur på punktskrift eller talböcker har Tal- och punktskriftbiblioteket fått i uppgift att i samverkan med andra bibliotek arbeta för att dessa ges tillgång till litteratur.

Det är viktigt att personer som är teckenspråkiga till följd av funktionshinder får samma möjligheter som andra att ta del av upphovsrättsligt skyddade verk. För att detta syfte skall uppnås måste de kunna få del av verk på medium som är anpassade för dem (prop. 2004/05:110). Genom den ändring av 17 § i upphovsrättslagen som trädde i kraft den 1 juli 2005 får de bibliotek och enskilda som regeringen beslutar överföra och sprida exemplar av offentliggjorda litterära och musikaliska verk till personer med funktionshinder till sådant medium att de kan ta del av verken. Genom denna lagändring har det gjorts möjligt att överföra litterära och andra upphovsrättsligt skyddade verk till personer med funktionshinder.

Svårt få överblick över vad som publiceras på teckenspråk

Statens kulturråd har sedan 2001 beviljat projektmedel till länsbiblioteket i Örebro dels för att kartlägga i vilken mån bibliotek i Sverige erbjuder teckenspråkiga låntagare ett relevant utbud av medier och service, dels för att undersöka hur teckenspråkiga utnyttjar bibliotekens service samt vilka behov de har. Projektmedel för detta ändamål har beviljats till och med budgetåret 2006. Den redovisning av arbetet som Länsbiblioteket lämnade år 2000 visar att biblioteksservice till teckenspråkiga inte är en förankrad del av folkbibliotekens verksamhet. Enligt redovisningen finns en vilja att göra något, samtidigt som förutsättningarna på flera sätt har saknats (Eriksson, P. & Söderlund, H. 2000). Kartläggningens slutsats är att teckenspråkiga är en starkt eftersatt grupp i bibliotekssammanhang. Samtliga bibliotekarier som blivit tillfrågade i kartläggningen ansåg att det borde finnas ett centrum, ett "ansvarsbibliotek", dit bibliotekarier skulle kunna vända sig för att få tillgång till information om litteratur som finns att tillgå på teckenspråk. Den redovisning som lämnades 2001 gäller i stort alltjämt enligt uppgifter som lämnats till utredningen 2006 av länsbiblioteket i Örebro.

Begreppet "ansvarsbibliotek" avser ett bibliotek som har ansvar för material inom ett visst område, dock inte för språk och språk-

liga minoriteter. Ansvarsbibliotek finns i dag vid nio olika universitetsbibliotek som var för sig har ansvar för ett eller flera vetenskapsområden. För andra språk än svenska språket finns depåbibliotek. Dessa har bl.a. till uppgift att tillhandahålla information om litteratur och annat material som publicerats inom det språkområde som ingår i bibliotekets ansvar. Depåbibliotek fungerar även som ett fjärrlånebibliotek för andra bibliotek.

Depåbibliotek för teckenspråk vid Tal- och punktskriftsbiblioteket

För teckenspråk och för litteratur på och översatt till teckenspråk föreslår utredningen att ett depåbibliotek upprättas analogt med det depåbibliotek som finns för samiska³ och med det internationella biblioteket⁴.

Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB) fungerar som depåbibliotek för talböcker, punktskriftsböcker och e-text. Låntagare som efterfrågar sådan litteratur vänder sig till sitt lokala bibliotek som därefter lånar det som önskas från länsbiblioteket eller från TPB. Utöver uppgiften som depåbibliotek har TPB även i uppgift att producera litteratur och annat material på punktskrift respektive i form av inläsning och att utveckla ny teknik för produktion av sådant material.

TPB förfogar i dag över ett väl utbyggt kontaktnät med såväl läns- som kommunbibliotek samt högskole- och universitetsbibliotek. TPB bedriver också utbildningar och anordnar konferenser inom biblioteksområdet för att öka kompetensen när det gäller att göra litteratur tillgänglig för personer som läser punktskrift eller som är i behov av talböcker. De uppgifter TPB har när det gäller biblioteksverksamhet för talböcker respektive för böcker på punktskrift är desamma som det föreslagna depåbiblioteket för teckenspråk bör ha. Det finns därför betydande samordningsvinster att vinna genom att utöka TPB:s nuvarande uppdrag till att även omfatta litteratur på svenskt teckenspråk.

Förslaget finansieras genom att sju miljoner kronor av de medel som idag anvisas Nationellt centrum för flexibelt lärande för produktion av läromedel på teckenspråk för vuxna inom vuxenutbildning och folkbildning omdisponeras för ändamålet. I det föreslagna beloppet avser två miljoner kronor den föreslagna biblioteks-

³ <http://www.sb.sametinget.se/svenska/samdepab.htm>

⁴ <http://www.interbib.se/default.asp?id=3762>

verksamheten och fem miljoner kronor medel för översättning av skönlitteratur till svenskt teckenspråk.

14.3 Film och teater

14.3.1 Film

För barn, ungdomar och vuxna som är teckenspråkiga får spelfilm ofta ersätta andra kulturella upplevelser. Genom de bilder filmen förmedlar kan de följa sammanhang. Film är ett medium som är tillgängligt för teckenspråkiga genom att bilder talar för sig själv. Samtidigt som bilderna talar förloras väsentliga delar av innehållet om inte replikerna i filmen åtföljs av text.

För att göra svensk film på biograf och videotillgänglig för synskadade och hörselskadade finns i 2000 års filmavtal ett stöd för syntolkning och textning. Stödet administreras av Stiftelsen svenska filminstitutet. I den filmpolitiska propositionen (2005/06:3) *Fokus på film – en ny svensk filmpolitik* som lämnades till riksdagen hösten 2005 poängterades att nyproducerade svenska filmer även fortsättningsvis bör göras tillgängliga för såväl synskadade som hörselskadade. Stödet administreras av Stiftelsen Svenska Filminstitutet och ligger utanför det nya filmavtalet som trädde i kraft den 1 januari 2006; istället ryms stödet inom ramen för den helstatligt finansierade, s.k. filmkulturella, filmpolitiken. I 2006 års regleringsbrev för Svenska Filminstitutet framgår att institutet skall redovisa vilka åtgärder som vidtagits för att uppnå målet om att göra film mer tillgänglig för personer med funktionsnedsättning samt antalet och den geografiska spridningen av svenska filmer som syntolkats respektive gjorts i textad version. I regleringsbrevet framgår också att institutet skall prioritera filmer för barn och ungdomar med funktionsnedsättning och att institutet skall föra en fortsatt dialog med filmdistributörer och berörda organisationer för att så många som möjligt skall kunna få del av svensk film. I institutets uppdrag att stödja den digitala biografutvecklingen i Sverige ingår vidare att följa den tekniska utvecklingen på området för film och video för syntolkning och textning på svenskt språk.

Svenska Filminstitutet disponerar 1,4 miljoner kronor per år för att öka tillgängligheten för personer med funktionshinder. Medlen fördelas i huvudsak till textning av svensk spelfilm och till syntolkning av film. Fördelningen skiftar från år till år beroende på antal

premiärer och ansökningar. År 2004 var det ca 35 svenska filmer som hade premiär och 2 av dessa beviljades stöd för textning av institutet. År 2005 var det 41 svenska filmer som hade premiär och av dessa beviljades 18 stöd för textning. Detta innebär att mindre än hälften av de svenska filmer som hade premiär 2005 gjordes tillgängliga för personer i behov av textremsa för att kunna tillgodogöra sig filmen.

Tabell 14.1: Antal beviljade stöd för textning av svenska spelfilmer, video och dvd-filmer 2000-2005⁵

År	Antal stöd för textning av svenska spelfilmer på bio	Antal stöd för textning av filmer på video	Antal stöd för textning av dvd-filmer
2000	8	10	42
2001	12	2	26
2002	11	2	27
2003	22	0	54
2004	24	0	84
2005	18	0	48

Uppgifterna i tabell 14.1 anger antal stöd för textning som beviljats. I några fall har mottagaren, enligt Svenska Filminstitutet, valt att inte utnyttja de medel som beviljats. Institutets bedömning är därför att det textas mellan 15 och 20 svenska spelfilmer årligen. Härutöver har mellan 150 och 200 dvd-filmer textats sedan stödet infördes år 2000.⁶

14.3.2 Teater

Tyst Teater är en teatergrupp som spelar teater på teckenspråk för hörande och döva, något som ensemblen är ensam om i Sverige. Sedan 1977 ingår gruppen som en självständig ensemble inom Riksteatern. Tyst Teaters uppdrag är att ge ett brett och rikt utbud av teater i en lyhörd dialog med omvärlden. På repertoaren finns både klassiska stycken, modern dramatik och barnpjäser. Tyst Teater vill vidareutveckla teckenspråket som sceniskt språk utan att ge avkall varken på teckenspråkets egen karaktär eller på teaterns språk.

⁵ Uppgifterna lämnade av Svenska filminstitutet, Tomas Johansson, 2006-03-20.

⁶ Tomas Johansson 2006-03-15.

Under den senaste femårsperioden, 2001–2005, har Tyst Teater producerat och turnerat inom Sverige med 19 olika teaterpjäser på teckenspråk och spelat för barn, ungdomar och vuxna. Antalet föreställningar, spelplatser och antalet personer som bevistat dessa föreställningar redovisas i tabell 14.2.⁷

Tabell 14.2: Antal föreställningar, spelplatser och publik

År	Antal föreställning	Spelplatser	Summa publik
2001	53	45	6 684
2002	84	58	6 191
2003	93	37	6 049
2004	103	86	5 539
2005	60	46	3 949

Av tabell 14.2 framgår att antalet föreställningar ökat år från år under perioden 2001–2004, för att minska under 2005. Minskningen beror på att Tyst Teater under 2005 tvingades ställa in en hel produktion på grund av sjukdom.

Utöver turnéer inom Sverige har gruppen under perioden även uppträtt på flera orter i våra nordiska grannländer samt i Belgrad, Hamburg, Madrid, Rom, Washington DC och i Uganda. Tyst Teater har också medverkat i seminarier, föreläsningar och workshops kring teater och teckenspråk, både i Sverige och i utlandet.

Med början år 2002 har Tyst Teater tillsammans med Sveriges Dövas riksförbund fått medel från Allmänna arvsfonden för att under tre år genomföra barnteaterprojekt på teckenspråk för teckenspråkiga barn i skolåldrarna. Projektet har resulterat i tre uppsättningar, en för vart och ett av de tre projektåren, med vilka Tyst Teater turnerat runt i landet. Projektet är avslutat i och med utgången av 2005 och har redovisats till Allmänna arvsfonden.⁸

Ensemblen består för närvarande av två fast anställda skådespelare, tre skådespelare som är anställda på kontrakt och samt ett antal frilansare.

Tyst Teater finansieras i likhet med andra avdelningar inom Riksteatern med medel som regeringen anvisar till Riksteatern. Efter samråd med de olika avdelningarna fördelar Riksteaterns ledning medlen inom teatern.

⁷ Uppgifterna hämtade ur Riksteaterns årsredovisningar för åren 2001–2005.

⁸ Tyst Teater, Barbro Gramén

Utöver Tyst Teater har försök med skuggtolkad teater gjorts bl.a. i Örebro. Skuggtolkad teater innebär att skådespelarna haft en skugga under föreställningen i form av en tolk som överför replikerna från talat språk till teckenspråk under pågående handling. Denna form av teater fordrar att varje skådespelare i föreställningen har sin skuggtolk och att dessa lär in och repeterar inför föreställningen på samma sätt som skådespelarna. Skuggtolkad teater blir härigenom personalintensiv och därmed kostsam.

För att göra andra teatrarers föreställningar tillgängliga för personer som inte hör textas vissa teaterföreställningar. Detta sker genom att replikerna parallellt med att de framförs överförs till text som kan avläsas via en trådlös textapparat som teaterbesökaren kan avläsa under föreställningen. Sådan utrustning finns bl.a. vid Stockholms stadsteater och vid Dramatiska teatern i Stockholm. Enligt uppgifter inhämtade från Stockholms stadsteater textades under 2005 mellan 30 och 40 föreställningar.⁹ Antalet textade föreställningar vid Dramatiska teatern uppgick samma år till ca 20.¹⁰

14.4 Museiverksamhet och utställningar

Inom kulturområdet utgör museer en väsentlig del. Genom en bred museiverksamhet och varierat utbud av utställningar får människor möjlighet att ta del av museernas samlingar.

De centrala museerna förvaltar samlingar inom olika områden som är av stort intresse för många människor. Centrala museer är, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde, Naturhistoriska riksmuseet, Statens museer för världskultur, Livrustkammaren, Skoklosters slott och Hallwylska museet, Statens maritima museer, Arkitekturmuseet, Statens musiksamlingar, Statens försvarshistoriska museer och Moderna museet.

Inget av de centrala museerna har någon information på teckenspråk på sina webbplatser. Vid telefonkontakt med museerna framgick att endast Nationalmuseum erbjuder guidade visningar på teckenspråk (ca 10 gånger per år). Övriga centrala museer angav att man inte erbjuder denna möjlighet.

När det gäller läns museerna är situationen knappast bättre. Endast ett fåtal museer har gjort sin verksamhet tillgänglig för teckenspråkiga och då i form av tolkade visningar och riktade pro-

⁹ Stockholms stadsteater – Jakob Tigerschiöld 2006-03-10.

¹⁰ Dramatiska teatern – Johan Lundberg 2005-03-27.

gram. Endast ett museum redovisar att man har information på teckenspråk om museet på sin hemsida. Detta framgår av svaren på en enkät som Kulturrådet på min begäran skickat ut till länsmuseumerna.

I enkäten tillfrågades museerna om de vidtagit någon åtgärd för att göra sin verksamhet tillgänglig för döva, dövblinda, vuxendöva eller hörselskadade som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation. Av de tillfrågade länsmuseumerna besvarande 18 enkäten. Av dessa angav 5 museer att man vidtagit åtgärder för att göra sin verksamhet tillgänglig på teckenspråk. Kulturen i Lund, Malmö museer, Smålands museum och Örebro länsmuseum uppgav att de erbjuder tolkade visningar för teckenspråkiga samt att man dessutom har olika pedagogiska program riktade till teckenspråkiga. Norrbottens museum redovisade att delar av informationen på museets hemsida finns tillgänglig på teckenspråk.¹¹

14.5 Möjligheter till eget skapande

Miljöer för eget skapande som samhället erbjuder är inte tillgängliga för teckenspråkiga i samma utsträckning som för andra. Teckenspråkiga som söker sig till sådana miljöer är beroende av tolk för att kunna delta. Det visar den kartläggning som jag gjort av möjligheterna till eget skapande för döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade.

14.5.1 Folkbildningen

Kulturverksamhet inom folkbildningen har en lång tradition och har stor betydelse bl.a. för människors möjligheter till eget skapande. Utredningen för statens utvärdering av folkbildning uppmärksammade i sitt slutbetänkande 2004 att utbudet av kulturcirklar och kulturprogram minskat inom folkbildningen och att det inte finns någon annan aktör som har möjlighet att fylla det tomrum som uppstått. Utredningen understryker den praktisk-estetiska verksamhetens värde och anser det angeläget att folkbildningen fortsätter att erbjuda möjligheter till eget skapande i en praktisk-estetisk verksamhet (SOU 2004:30). I den folkbildningsproposition (prop. 2005706:192) som i mars 2006 lämnats till

¹¹ Statens kulturråds förfrågan 2006-03-03 (KUR 2006/2937:233) jämte inkomna svar.

riksdagen anser regeringen att folkbildningens uppgift att främja det svenska kulturlivet skall vara oförändrad.

Studieförbunden erbjuder genom cirkelverksamhet människor möjlighet till att delta i såväl kulturell som i skapande verksamhet av olika slag. Antalet personer som deltog i studiecirklar och annan gruppverksamhet som anordnades av studieförbunden uppgick år 2004 till totalt 3 282 000 personer och år 2005 till totalt 3 118 700 personer. Antalet studiecirklar uppgick år 2004 till 309 000 och år 2005 till 292 500. Annan gruppverksamhet uppgick år 2004 till 75 500 och år 2005 till 73 300.

Uppgifter från Folkbildningsrådet visar att antalet tecken-språkiga som deltar i studiecirkel eller annan gruppverksamhet som anordnas av studieförbunden är jämförelsevis få om man utgår från att i grupperna dövblinda och hörselskadade är flertalet personer med svenska som första språk – se tabell 14.3

Tabell 14.3: Döva, dövblinda och hörselskadade som deltagit i verksamhet anordnad av studieförbund år 2004 och 2005

Målgrupp	Studiecirkel		Annan grupp- verksamhet	
	År 2004	År 2005	År 2004	År 2005
Döva	557	512	153	44
Dövblinda	155	136	9	-
Hörselskadade	3 302	3 120	214	231

Källa: Folkbildningsrådet – Sammanställning av målgruppsstatistik 2004-2005

En genomgång av vilka studiecirklar som döva, dövblinda och hörselskadade deltagit i under 2005 visar att antalet personer som är döva respektive dövblinda och deltar i studieförbundens verksamhet är betydligt lägre än antalet personer som är hörselskadade. Genomgången visar också att döva respektive dövblinda i högre omfattning än hörselskadade söker sig till cirklar i måleri, teater och drama för scenisk framställning, film och tv-produktion, träslöjd, vävning, konstsovmnad och andra cirklar med skapande verksamhet i högre utsträckning än hörselskadade som visar en större bred i sina studieval.

För att den kulturverksamhet som folkbildningen erbjuder skall vara tillgänglig för teckenspråkiga krävs att verksamheten sker på teckenspråk eller med stöd av tolk. Studieförbunden kostnader för tolk i cirkelverksamhet täcks av det målgruppsbidrag som fördelas

av Folkbildningsrådet. Folkhögskolor har möjlighet att få ersättning för de merkostnader som uppkommer till följd av att tolk krävs för att teckenspråkiga. Ersättningen söks hos Socialstyrelsens institut för särskilt utbildningsstöd (Sisus).

14.5.2 Teckenspråkigas föreningsliv

För personer som är teckenspråkiga fyller föreningslivet, döv-föreningarna och dövdröten, inte bara en social funktion utan även i hög grad en kulturell funktion. Beroende på lokala förutsättningar och antal medlemmar anordnar döv-föreningarna kulturella arrangemang av olika slag antingen i egen regi eller i samarbete med andra. De större föreningarna har här större möjligheter än de mindre. Större föreningar som föreningarna i Malmö, Göteborg och Stockholm har exempelvis under flera år tagit initiativ till och anordnat filmfestivaler som vänt sig till teckenspråkiga även utanför den egna föreningen. Intresset för detta slag av kulturarrangemang har varit stort.

Inom de teckenspråkigas föreningsliv finns en lång tradition med nordiskt samarbete inom kulturområdet. Den 20:e Nordiska kulturfestivalen kommer att äga rum i Akueyri den 10–16 juli 2006. Islands Dövförbund bjuder då in döva, hörselskadade och andra intresserade från de övriga nordiska länderna till en festival i döv-kulturens tecken. Festivalens tema är en kombination av en inblick i Islands natur och kultur i samverkan med havet och omgivningarna samt de isländska folksagorna om älvor och spöken.

På kulturområdet har vidare ett europeiskt samarbete vuxit fram. Dövas förening i Stockholm har vid tre tillfällen (1998, 2001 och 2004) stått som arrangör för större europeiska kulturevenemang med deltagande av teckenspråkiga professionella konstnärer inom film, teater, foto, konst och teckenspråkpoesi.

Ett annat viktigt område för social gemenskap och eget skapande är idrott. Det finns ett drygt fyrtiotal idrottsföreningar för personer som är teckenspråkiga runt om i landet. Strukturen på föreningarna är olika – en del föreningar har bara en idrott på programmet medan andra föreningar har två, tre eller flera idrotts-grenar som man erbjuder sina medlemmar. Föreningarna är anslutna till Sveriges Dövas Idrottsförbund som sedan 1995 ingår som ett specialförbund inom Riksidrottsförbundet.

14.6 Medier

Medielandskapet i Sverige förändras i en allt snabbare takt. Framväxten av ny teknik för produktion, distribution och mottagning av medieinnehåll har varit pådrivande för utvecklingen. Framväxten av en kommersiell marknad för radio och tv har inneburit nya typer av ägare på marknaden. De traditionella radio- och tv-företagen har fått konkurrens genom att bl.a. dagstidningar och leverantörer av telefoni, bredband och Internettjänster också erbjuder audiovisuella tjänster i en alltmer ökande omfattning. Förändringar i medielandskapets struktur under de senaste decennierna har också resulterat i att antalet tv-kanaler har ökat. I dag finns förutom SVT:s kanaler ett 20-tal kommersiella tv-kanaler som vänder sig till den svenska publiken.

14.6.1 Public service-företagen

Public service-företagen – *Sverige Radio AB* (SR), *Sveriges Television AB* (SVT) och *Sveriges Utbildningsradio AB* (UR) – har en särställning i förhållande till kommersiella tv-bolag genom uppdraget att bedriva radio- och tv-sändningar till hela landet och genom att företagen finansieras genom en offentligrättslig avgift (licensmedel). Public service-företagen har därmed ett särskilt ansvar för att göra sina program tillgängliga för personer med funktionshinder.

SVT producerar och sänder varje dag fem minuter nyheter på teckenspråk och varje lördag ett entimmesprogram på teckenspråk om händelser som inträffat under veckan. Härutöver produceras fakta, barn och ungdomsprogram på teckenspråk. Sänd tid i timmar av program på teckenspråk åren 2001–2005 redovisas i tabell 14.4.

Tabell 14.4: Teckenspråk i SVT1 och SVT2 första sändningar 2001-2005 (antal timmar inklusive reprisar inom parentes)

Sänd tid i timmar	2001	2002	2003	2004	2005
Fakta	10 (11)	15 (28)	19 (25)	23 (55)	18 (36)
Nyheter	36 (36)	29 (30)	26 (26)	20 (20)	27 (27)
Nöje	3 (3)	2 (3)			
Sport	1 (1)				
Barn	7 (17)	8 (21)	14 (26)	11 (30)	13 (28)
Ungdom	6 (9)	4 (4)	1 (1)		
Summa	63 (77)	58 (86)	59 (78)	55(105)	58 (91)

Källa: SVT :s public service-redovisning 2003, 2005

Av tabell 14.4 framgår att sändningstimmarna då det gäller första sändningar minskat under 2000-talet medan ”represtiden” ökat. Av tabellen framgår vidare att nyhets- och faktaprogram utgör merparten av den tid som sänds på teckenspråk. Nyhetssändningarna har dock minskat med 25 procent från 36 timmar år 2001 till 27 timmar år 2005. Medan program för barn på teckenspråk ökat något under perioden har antalet program på teckenspråk för vuxna successivt minskat.

Utöver SVT1 och SVT2 sänder även UR enstaka program och programserier på teckenspråk. Några uppgifter om antalet sända timmar har UR inte kunnat redovisa vid utredningens förfrågan. Under 2006 kommer UR dock enligt uppgift att sända ett par programserier för barn på teckenspråk.

I den proposition (2005/06:112) med förslag till riktlinjer för SR, SVT och UR för åren 2007–2012 som regeringen överlämnade till riksdagen den 16 mars 2006 föreslås att SVT:s programverksamhet för döva skall ha minst samma omfattning och ambitionsnivå för sändningarna på teckenspråk som under innevarande tillståndsperiod. Inriktningen av denna programverksamhet skall främst vara att sända nyheter, information och kulturprogram på teckenspråk. Även program på teckenspråk för barn och ungdomar skall särskilt prioriteras.

I den utredning som utgjort underlag för propositionen ansåg utredningen att det var av stor betydelse att Publicservice-företagen fortsätter att vara en förebild när det gäller program riktade

till barn och unga och även fortsätter att låta barn och unga medverka i programmen. Utredningen underströk att

detta är inte minst viktigt för barn med teckenspråk som första språk eftersom dessa har sämre möjligheter än andra att ta del av andra barnprogram. De metoder som används för tillgängliggöra programmen för andra barn, exempelvis dubbning eller textning, fungerar inte för dem som inte kan höra eller läsa (SOU 2005:1, s. 193).

14.6.2 Övriga programföretag

Som nämnts ovan har medielandskapetets struktur förändras genom att tillkomsten av kommersiella tv-kanaler som vänder sig till en svensk publik. Enligt Radio- och tv-lagen (1996:884) får villkor för sändningstillstånd som meddelas av regeringen avse skyldighet att utforma sändningarna på ett sådant sätt att de blir tillgängliga för personer med funktionshinder. För tv sändningar som inte kräver tillstånd av regeringen, dvs. sändningar via satellit eller kabel, finns ingen motsvarande bestämmelse.

Villkor med innebörden att tv-program skall göras tillgängliga för personer med funktionshinder finns alltså i dag i sändningstillstånden för public service företagen (SR och UR) och för TV4 AB (TV4). För övriga programföretag med tillstånd att sända marksänd TV med digital teknik finns inga sådana villkor.

Regeringen gav i mars 2003 genom tilläggsdirektiv (2003:30) Radio- och tv-lagsutredningen (Ku 2000:01) i uppdrag att överväga behovet av lagändringar för att förbättra tillgängligheten till tv-program för personer med funktionshinder. I samrådsförfarande med denna utredning har jag förvissat mig om att Radio- och tv-lagsutredningen kommer att uppmärksamma frågan om tv-program på teckenspråk respektive program som tolkas till teckenspråk i sitt kommande betänkande, varför frågan inte ytterligare behandlas här. Radio- och tv-lagsutredningens lämnar sitt betänkande under maj 2006.

14.7 Min bedömning

Till de nationella kulturpolitiska målen hör att verka för att alla skall få möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till olika slag av kulturupplevelser samt till eget skapande (prop. 1996/97:3).

Regeringen har formulerat mål om förbättrad tillgänglighet för personer med funktionshinder i flertalet av de årliga regleringsbrev och andra styrdokument som reglerar olika verksamheter inom kulturområdet. Med tillgänglighet bör tydliggöras att inte enbart fysisk tillgänglighet avses utan även att verksamheterna görs tillgängliga för teckenspråkiga.

Television och film

Statens kulturråd påpekar i den kartläggning som rådet publicerade 1998 att döva och hörselskadade har ett begränsat kulturutbud. För många begränsas utbudet till tecknade filmer och utländska textade filmer på tv eller video. I kartläggningen efterfrågar intresseorganisationerna för döva (SDR) och hörselskadade (HRF) liksom föräldraorganisationen för föräldrar till döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB) att ansvariga inom medieområdet tar sitt ansvar och gör svenska filmer tillgängliga för personer med olika slag av hörselskada genom att texta såväl svenska filmer som samtliga program i TV.

Som redovisats av Kommittén om radio och TV i allmänhetens tjänst 2005 har antalet program som textas i SVT ökat under 2000-talet. Jag bedömer även att antalet svenska filmer på biograf och på video kommer att öka genom det stöd till textning som administreras av Svenska Filminstitutet.

När det gäller sändning av tv-program på teckenspråk verkar utvecklingen gå i motsatt riktning. Antalet sändningstimmar av första sändningar på teckenspråk har under samma period dock minskat, samtidigt som antalet sändningstimmar av repriserna ökat. Antalet nyhetssändningar har minskat med 25 procent från 36 timmar år 2001 till 27 timmar 2005. Jag finner det anmärkningsvärt att teckenspråkiga inte tycks ha tillgång till några sportsändningar på eller tolkade till teckenspråk i någon omfattning alls.

Litteratur

Litteratur på teckenspråk likabehandlas inte med litteratur på svenska språket och andra talade språk på grund av den definition av litterära verk som i dag finns i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. I enlighet med vad som anges i

den språkpolitiska proposition som antogs av riksdagen i december 2005 är svenskt teckenspråk ett språk som förutom svenska tal och skriftspråket används i Sverige. Nuvarande särbehandling av litteratur på eller översatt till detta språk kan upplevas som en nedvärdering av språket, vilket strider mot de diskrimineringsgrunder som finns 1 kap. 2 § regeringsformen (1974: 152). Mot denna bakgrund föreslår jag en ändring av nuvarande definition av litterära verk i 1 § i upphovsrättslagen med därpå följande konsekvensändringar i andra lagar.

I den språkpolitiska propositionen som nämns ovan föreslås att läsfrämjande insatser för barn och unga med annat modersmål än svenska och att nuvarande litteraturstöd bör utvidgas till att inrymma en ny utgivning av serien Alla Tiders Klassiker för bruk i skolan. Jag bedömer det som angeläget att de satsningar som nu genomförs även innefattar insatser för barn och unga som är teckenspråkiga.

Bibliotek

Liksom andra personer med annat språk än svenska behöver teckenspråkiga få tillgång till litteratur på svenskt teckenspråk. Eftersom teckenspråket inte har något skriftspråk måste teckenspråkiga, liksom synskadade och läshandikappade, ha litteratur i en annan medieform än tryckta böcker. I dag finns ingen som har ansvar för teckenspråkigas behov av litteraturförsörjning. Därför har jag föreslagit att TPB:s uppdrag skall utvidgas till att även utgöra depåbibliotek för teckenspråk och ansvara för att skönlitteratur genom översättning görs tillgänglig på svenskt teckenspråk.

Museiverksamhet och utställningar

Endast ett fåtal museer har i begränsad omfattning gjort sin verksamhet tillgänglig för personer som är teckenspråkiga. I takt med att ny teknik nu utvecklas och gör det möjligt att översätta de inlästa guidningar som många museer erbjuder sina besökare till teckenspråk, bör museerna i ökad grad använda sig av den nya tekniken.

Tydligare mål och återrapporteringskrav i regleringsbrev

Trots regeringens styrning om tillgängligheten inom kulturpolitiken är dock teckenspråkigas tillgång till kultur i olika former fortfarande alltför begränsad. För att tydliggöra teckenspråkets ställning bedömer jag att regeringens mål om tillgänglighet i regleringsbrev m.m. bör kompletteras med återrapporteringskrav om i vilken grad respektive myndighet har kunskap om teckenspråkigas behov samt gör sin verksamhet tillgänglig för teckenspråkiga.

15 Forskning

I mitt uppdrag har ingått att kartlägga nuvarande forskning samt att analysera behovet av eventuella forskningsinsatser. Kartläggningen har redovisats i ett separat betänkande *Teckenspråk och teckenspråkiga. Kunskaps- och forskningsöversikt* – SOU 2006:29.

Bedömning:

Forskningsbaserad kunskap saknas inom flera olika områden. Av dessa är fem områden särskilt angelägna:

- Teckenspråkiga barns språkutveckling och tvåspråkighet
- Språkvetenskaplig forskning om svenskt teckenspråk och om svenska som andra språk för teckenspråkiga
- Samhällsvetenskaplig forskning om vuxna teckenspråkiga
- Forskning om tolkning mellan tecknade och talade språk
- Teknikutveckling inom IT och mobiltelefoni som ger möjlighet till distanskommunikation på teckenspråk och till hämtning, lagring och uppspelning av information och nyheter på teckenspråk.

Förslag:

Jag föreslår att Stockholms universitet ska i likhet med det åtagande som universitetet har för forskning och utbildning i svenskt teckenspråk ges ett motsvarande nationellt ansvar i form av ett särskilt åtagande för forskning och utbildning i svenska som andra språk för döva.

15.1 Uppdraget

I de direktiv som ligger till grund för mitt uppdrag uppges att en yttlig genomgång av forskning om personer som är döva, dövblinda, vuxendöva eller hörselskadade tyder på att det finns en betydande

inhemsk och internationell medicinsk forskning som tar upp orsaker till dövhet och nedsatt hörsel samt behandling och medicinsk teknik. Vidare att det inom ramen för denna medicinska forskning även finns forskning med fokus på habilitering och rehabilitering.

I direktiven uppmärksammas vidare att det finns svensk lingvistisk forskning om teckenspråk, forskning om svenska för döva samt forskning om teckenspråkiga barns och ungdomars språkutveckling och språkliga interaktion. Däremot saknas till mycket stor del forskning som belyser teckenspråkets roll för ökad tillgänglighet. Detsamma gäller livssituationen för personer som är teckenspråkiga i förhållande till utvecklingen i samhället. Inte heller finns det forskning om samhällsutvecklingen utifrån utbildningspolitiska, arbetsmarknadspolitiska, socialpolitiska, äldrepolitiska och handikappolitiska perspektiv. Det saknas också forskning som analyserar denna utveckling utifrån brytningen mellan å ena sidan handikappolitikens inriktning på tillgänglighet, delaktighet och integration och å andra sidan dövas hävdande av kulturell särart, intern gemenskap och segregering. Kunskapen om hur vuxenlivet gestaltar sig för personer som är teckenspråkiga är otillräcklig då det gäller arbetsliv, olika slag av samhällsstöd, vård och behandling samt äldreomsorg.

15.2 Hur nuvarande forskning kartlagts

Detta avsnitt innehåller en kortfattad redogörelse för den kartläggning och forskning som redovisas i betänkandet *Teckenspråk och teckenspråkiga – kunskaper och forskningsöversikt* (SOU 2006:29).

Kartläggningen har koncentrerats till forskning från 1970-talet och framåt. Fokus har varit på svensk och nordisk forskning med internationella jämförelser för att klargöra hur svensk forskning står sig i förhållande till övrig forskning inom de områden som kartlagts.

Kartläggningen har gjorts av fyra forskare från tre olika universitet. Dessa har haft i uppdrag att sammanställa den kunskap och den forskning som de kände till inom sina respektive forskningsområden. Betänkandet innehåller tre delar:

- Det svenska teckenspråket av Inger Ahlgren och Brita Bergman
- Dövas liv med teckenspråk av Päivi Fredäng
- Teckenspråk och pedagogik av Carin Roos

Brita Bergman, professor i teckenspråk, och *Inger Ahlgren*, docent i teckenspråk, Institutionen för lingvistik vid Stockholms universitet, redovisar i sitt bidrag forskning om det svenska teckenspråket. De berör frågan om teckenspråkets uppkomst och om den officiella synen på teckenspråk samt redogör för kunskapsläget. Forskningen om det svenska teckenspråket inleddes på 1970-talet, vilket var tidigt i internationell jämförelse, och växte fram i en tid då teckenspråken var ifrågasatta.

Teckenspråksforskning bidrar till vårt vetande, inte bara om tecknade språk, utan även om det mänskliga språket över huvud taget. Forskningen har också starkt bidragit till samhällets förändrade syn på språket och till att teckenspråket i dag blivit alltmer accepterat. I bidraget beskriver Ahlgren och Bergman också det svenska teckenspråkets uppbyggnad, det vill säga dess lexikon och grammatik. Teckenspråksforskningen är förhållandevis ung och kunskaperna om såväl teckenspråkets uppbyggnad som hur det används är fortfarande begränsade.

Päivi Fredäng, filosofie doktor, pedagogiska institutionen vid Örebro universitet, redovisar i sitt bidrag kunskap och forskning om dövas liv med teckenspråk och om deras kontakter med det svenska, hörande samhället, både som individer och grupp. Bidraget omfattar samhällsvetenskaplig och i viss mån även beteendevetenskaplig forskning. Ett antal utvärderingar, rapporter och utredningar finns med för att belysa frågor där det knappast finns någon forskning. Fredäng beskriver och analyserar forskningens syn på dövhet och dess kategorisering av döva. Samhällets intresse för döva, och därmed forskningens, har genom tiderna främst handlat om själva hörselnedsättningen. Numera accepterar både samhället och forskningen alltmer teckenspråkiga dövas egen beskrivning av dövhet och dövkultur. De betonar personens eget val av teckenspråk som sitt primära språk och ser hörselnedsättningen som underordnad. Bidraget ansluter sig till denna syn på dövhet. Bland de forskningsområden som Fredäng tar upp finns mental hälsa, arbetsliv, medianvändning, tolkanvändning, dövidentitet och dövsamhälle.

Carin Roos, filosofie doktor, pedagogiska institutionen vid Karlstads universitet, redovisar i sitt bidrag kunskap och forskning om teckenspråk ur ett pedagogiskt perspektiv. Hennes kartläggning behandlar inte bara pedagogik och lärande utan också barnens vardag och miljö, deras språkutveckling och sociala och psykiska välbefinnande. Den redovisar forskning om hur små barn, skolbarn

och ungdomar använder teckenspråk och om språkets betydelse. Roos gör i sitt bidrag även en tillbakablick över hur teckenspråket har använts, och inte använts, i dövundervisningen. Hon redovisar forskning om teckenspråkets roll i bland annat barns språkutveckling, lärande och kognitiva utveckling. Hon refererar också till forskning om barn med cochleaimplantat. Roos konstaterar avslutningsvis att barnets perspektiv nästan alltid saknas i diskussioner om teckenspråkets roll. Vuxna väljer språk för barnet, utifrån den kultur och det synsätt som råder för tillfället.

15.3 Kartläggningens resultat

Kunskapen om det svenska teckenspråkets uppbyggnad har successivt ökat sedan början av 1970. Det visar de fyra forskarnas kartläggning av kunskap om forskning om teckenspråk och teckenspråkiga. Av den framgår även att svensk forskning om teckenspråk håller hög klass vid en internationell jämförelse.

Kartläggningen visar också att svensk forskning främst varit inriktad på teckenspråkiga barns språkutveckling, interaktion och lärande. Däremot har intresset för teckenspråkiga inom samhällsvetenskaplig forskning varit mindre. En förklaring som ges är "avsaknaden av en nationell flervetenskaplig miljö där man kan bygga upp en mångfasetterad kunskap även om andra aspekter än de som relateras till dövhet som funktionsnedsättning" (ibid. s. 123).

Det saknas även forskning om vuxna som är teckenspråkiga, om hur de ser på sig själva, om deras levnadsförhållanden och om deras livsvillkor.

Kartläggningen visar alltså att forskningsbaserad kunskap om teckenspråk och teckenspråkiga saknas inom flera områden. Samtidigt utforskas alltfler områden. Forskningsfronten flyttas ständigt fram och att alltmer kunskap görs därigenom tillgänglig. Forskarvärldens intresse för såväl språkvetenskaplig forskning om tecknade språk som för forskning om teckenspråkigas språkutveckling, lärande och liv har ökat under det senaste kvartselet och ökar alltjämt. Detta gäller såväl internationellt som i Sverige.

Medan talade språks språkhistoria kan följas sekler tillbaka i diskussioner om språk och i kartläggningar av olika språks grammatik och ordförråd, är tecknade språks språkhistoria oerhört kort. Den första lingvistiska studien om teckenspråk publicerades i USA 1960.

Sett ur ett internationellt perspektiv kom språkvetenskaplig forskning om teckenspråk igång tidigt i Sverige (1972). Denna forskning har sin hemvist vid Stockholms universitet. Tillsammans med den pedagogisk/psykologiska forskning om döva och hörsel-skadade barn som samtidigt pågått vid Lärarhögskolan i Malmö (Nordén K., Preisler, G. & Heiling, K. 1979), har den haft stor betydelse för förståelsen av döva barns behov av teckenspråk för sin utveckling och sitt lärande. Resultat från denna forskning kom till stor del att ligga till grund för riksdagsbeslutet 1981 att teckenspråk skulle vara undervisningsspråk i specialsolan.

Svensk forskning om teckenspråk och om döva barns utveckling visar att teckenspråk är det språk som barnen har bäst möjlighet att uppfatta med sina intakta sinnen och som de har lättast att producera (ibid.). De barn som tidigt fått möjlighet att förvärva teckenspråk i samspel med en tecknande miljö uppvisar en språkutveckling som är väl i paritet med hörande barns (Preisler, G. 1983). Problemet för de döva barnen är att omgivningen inte behärskar teckenspråk i den utsträckning som vore önskvärt för barnens kognitiva och emotionella utveckling (Preisler, G. 2005).

15.4 Forskning behövs inom många områden

Kartläggningen visar att det behövs fortsatt forskning inom en mängd olika områden. Jag bedömer att främst fem områden är särskilt angelägna.

15.4.1 Teckenspråkiga barns språkutveckling och tvåspråkighet

Barn med hörselnedsättning har olika behov av teckenspråk beroende på grad av hörselnedsättning, slag av funktionshinder och av individuella förutsättningar. När det gäller forskning om dessa barns språkutveckling och tvåspråkighet finns ett fortsatt behov av forskning inom flera olika områden.

Barn med Cochleaimplantat och deras språkutveckling

Ett område som är särskilt angeläget att utforska vidare gäller döva och hörselskadade barn med Cochleaimplantat (CI) och deras språkutveckling. Med hjälp av implantatet kan barnet, utifrån individuella förutsättningar få möjlighet att utveckla talkommunikation. Statens beredning för medicinsk utvärdering påpekar i sin utvärdering av bilaterala CI hos barn som publicerades i januari 2006 att det är viktigt att kunskap i teckenspråk upprätthålls hos barnet och dess omgivning, eftersom resultaten efter implantation varierar mellan individer och då det ibland finns situationer där man inte kan använda implantatet (SBU 2006).

I Sverige erbjuds barn med CI möjlighet till tvåspråkig utveckling med tillgång till såväl talspråk och som teckenspråk. Forskare har under ett flertal år studerat språkutvecklingen hos den första generationen döva barn i Sverige som fick CI inopererat i början av 1990. Studien inleddes då barnen var i förskoleåldrarna och det äldsta av barnen var 10 år när studien avslutades. Hos de barn som studerats framkom att några av dem hade en förhållandevis väl fungerande talspråkskommunikation. Studien visar att det var de barn som också hade en väl fungerande teckenspråkskommunikation (Preisler, Tvingstedt och Ahlström 1997, 1999 a och b, 2002, 2003, 2004, 2005).

Hörselskadade barns behov av teckenspråk för interaktion och lärande

Ett annat område där forskningsbaserad kunskap är angelägen är hörselskadade barns språkutveckling och behov av teckenspråk för sin interaktion och för sitt lärande. Jag har erfarit att antalet studerande med hörselskada och som lärt sig svenskt teckenspråk i en alltmer ökande omfattning använder sig av teckenspråkstolk vid studier inom högskolan. Orsakerna till att barndomshörselskadade som med stöd av tekniska hjälpmedel kan tillgodogöra sig talat språk väljer teckenspråk för sin kunskapsinhämtning är ett område där ytterligare kunskap behövs.

Språkstördas behov av teckenspråk

Ett tredje område, som inte omfattats av kartläggningen, är språkstördas behov av teckenspråket. Som redovisas i kapitel 7 är antalet språkstörda i behov av samma insatser som döva får och kunskap saknas till stor del om denna grupps språkutveckling och behov av språk för kommunikation och lärande.

Pedagogiska konsekvenser

Ett fjärde område där ytterligare forskning behövs är de pedagogiska och metodiska konsekvenser som följer av barns och ungdomars behov av teckenspråk och tvåspråkig undervisning.

15.4.2 Språkvetenskaplig forskning om svenskt teckenspråk och om svenska som andraspråk för teckenspråkiga (döva)

Den lingvistiskt inriktade forskningen om teckenspråk och teckenspråkigas andraspråk är långt ifrån utbyggd i en utsträckning som säkrar stabilitet och fortsatta insatser av hög kvalitet, även om den i ett internationellt perspektiv framstår som mycket avancerad. Det anses allmänt vara en klok nationell forskningspolitik att bygga vidare på områden där Sverige redan är förhållandevis starkt och har goda möjligheter att hävda sig internationellt. Lingvistisk forskning om teckenspråk är just ett sådant område. Därtill kommer självfallet att teckenspråkets allmänna ställning och anseende i det svenska samhället förbättras om Sverige gör sig känt för avancerad forskning inom området. Ytterligare satsningar på lingvistisk forskning om teckenspråk och teckenspråkiga framstår alltså som synnerligen angelägna.

Forskning om svenskt teckenspråk har sedan 1972 bedrivits vid Stockholms universitet. Vid universitet finns sedan 1991 den professur i teckenspråk som var unik i Europa när den inrättades. Vid Stockholms universitet finns även landets enda professur i svenska som andraspråk för döva.

Stockholms universitet bör ha fortsatt ansvar för forskning och utbildning

Stockholms universitet har i dag ett nationellt ansvar och ett särskilt åtagande att erbjuda utbildning i svenskt teckenspråk. Frågor om nationellt ansvar för småspråk vid universitet och högskolor bereds för närvarande inom regeringskansliet. Jag ser det som synnerligen angeläget att Stockholms universitet även framöver får ett särskilt ansvar för såväl forskning om som utbildning i svenskt teckenspråk. Eftersom tecknade språk saknar skriftspråk är svenska språket i läst och skriven form det språk som teckenspråkiga använder för information och lärande och som de använder när de behöver formulera sig i skrift. Jag föreslår därför att Stockholms universitet ska ges ett nationellt ansvar för denna utbildning och ett särskilt åtagande att även i fortsättningen erbjuda utbildning i svenska som andra språk för döva.

15.4.3 Samhällsvetenskaplig forskning om vuxna teckenspråkiga

Inom vissa samhälls- och beteendevetenskapliga områden finns en ganska omfattande forskning om teckenspråkigas livssituation i Sverige medan det inom andra områden knappast finns någon forskning alls. Det visar den kartläggning jag låtit genomföra. I Sverige är dokumentationer, vetenskapliga studier och utvecklingsarbeten om teckenspråkigas livsvillkor i samhället näst intill obefintliga, till skillnad från andra europeiska länder där sådana studier förekommer i betydligt större omfattning. Likaså saknas studier av livsvillkoren för teckenspråkiga med utländsk bakgrund och av teckenspråkiga med flera funktionshinder. Sammantaget visar kartläggningen att forskningssamhällets intresse för teckenspråkiga vuxna har varit och är betydligt mindre än för teckenspråkiga barn och ungdomar och deras situation. En förklaring kan vara att det saknas forskningsmiljöer med inriktning mot teckenspråkiga vuxna och att intresset för sådan forskning därmed blir mindre intressant för forskarsamhället.

15.4.4 Forskning om tolkning mellan tecknade och talade språk

Trots en lång tradition med tolkverksamhet och utbildning av teckenspråkstolkar finns i Sverige ingen forskning om tolkning mellan talat och tecknat språk. Även sett ur ett internationellt perspektiv är bristen på språkligt inriktad forskning om teckenspråkstolkning påtaglig. Den forskning om tolkning som förekommit i Sverige har varit inriktad på andra aspekter än rent språkliga, som exempelvis tolkningsprocessen och tolkens roll i tolksituationen. Vi saknar kunskap om bl.a. informationsöverföring (bortfall, tillägg), viktning av information, textbindning, begriplighet osv. Vi vet helt enkelt inte vad som händer med språken i en tolksituation (SOU 2006:29, s. 57).

Tolkning mellan tecknade och talade språk är av stort intresse för tolkningsforskningen genom att den uppvisar både skillnader och likheter med andra former av tolkning. Gemensamt med konferenstolkning är till exempel användningen av simultan tolkningsteknik. Tolkning mellan tecknade och talade språk har också likheter med kontakttolkning (tolkning för invandrare och flyktingar). Samtidigt kan det antas att tolkanvändarna i de olika slagen av tolkning har delvis mycket olika förväntningar på tolken och kommunikationssituationen. Detta behöver analyseras närmare genom forskningsinsatser.

15.4.5 Teknikutvecklingen skapar nya möjligheter för teckenspråkiga

Genom datorteknik och genom att allt fler tjänster baseras på IP (Internet Protocol) ökar möjligheterna till IP-baserad kommunikation. En stor fördel med denna är att den kan ske från vanliga datorer och mobiltelefoner. Följden har blivit att behovet av särskilda terminaler som t.ex. bild- och texttelefoner har minskat.

Den tekniska utvecklingen och utbyggnaden av fasta och mobila bredbandsnät har skapat nya möjligheter till kommunikation på teckenspråk. Förmedlingstjänst för bildtelefoni har gjort det möjligt att förmedla samtal mellan teckenspråkiga och talande personer, men också att ge tillgång till tolk på distans. Teknikutvecklingen under de senaste åren har medfört att tekniken som förut krävde särskilda bildtelefoner nu i ett allt snabbare tempo ersätts av

datorer och Internet-baserade lösningar, standardiserade datorprogram och 3G telefoni.

Under 2004–2005 bedrev Post- och telestyrelsen (PTS) bredbandsförsöket *Mobil videokommunikation för döva* där förmedling av samtal och distanstolkning av mobila videosamtal över 3G testades. Försöket var framgångsrikt och det visade sig finnas ett stort behov och stor efterfrågan på denna tjänst. Därför startade PTS i april 2005 utvecklingsprojektet *Tolken i fickan* för att utveckla metodik och teknik för att kunna hantera mobila bildsamtal i förmedlingstjänsten för bildtelefoni. PTS avser att under 2006 avsluta utvecklingsprojekten och upphandla en förmedlingstjänst för bildtelefoni som kan hantera bildsamtal från såväl ISDN-, IP- och 3G-telefoner. Enligt uppgifter från PTS använder i dag en mycket stor andel personer som är teckenspråkiga 3G för mobil teckenspråkig distanskommunikation.¹

Utöver de möjligheter till kommunikation på teckenspråk på distans och i realtid som den nya tekniken medger ger också IP-baserad teknik möjligheter att från internet hämta information på teckenspråk. Exempel härpå är Sveriges Television som gjort sina nyhetsprogram på teckenspråk möjliga att hämta via s.k. podd-tv till såväl mobiltelefoner som till mp3-spelare.

Den teknikutveckling som beskrivs ovan har alltså inneburit att teckenspråkigas möjligheter till kommunikation har radikalt förändrats och förbättrats. Mot bakgrund av att denna teknikutveckling skapar helt nya möjligheter till aktivitet och delaktighet för teckenspråkiga är forskning om hur och på vilket sätt ny teknik kan användas för teckenspråkiga angelägen.

15.5 Min bedömning

Svensk forskning om teckenspråk och om teckenspråkiga barns språkutveckling från början av 1970-talet och fram tills i dag hävdar sig väl vid jämförelse med motsvarande forskning i andra länder. Antalet personer med avlagd doktorsexamen i ämnen om teckenspråk och teckenspråkiga är förhållandevis få men har ökat under de senaste decennierna. Härigenom har utbildning och forskning om teckenspråkiga i växande omfattning etablerats inom flera olika ämnesområden och spritts till flera universitet och lärosäten. Samtidigt är de forskningsmiljöer där forskning om teckenspråk och

¹ PM 2006-03-13 från Post & Telestyrelsen om försöksverksamhet med bildtelefoni m. m.

om teckenspråkiga bedrivs fortsatt små. Jag bedömer det därför som angeläget att utöver det särskilda stöd jag föreslår ska ges åt lingvistisk forskning om teckenspråk och om svenska som andraspråk för döva vid Stockholms universitet, bör stöd även ges åt den forskning om teckenspråk och teckenspråkiga som bedrivs vid universiteten i Göteborg och Örebro samt Högskolan i Malmö. I takt med att denna forskning utvecklas bör respektive lärosäte se till att professorer tillsätts för att garantera den vetenskapliga kvaliteten i utbildningar och i forskning.

16 Ekonomiska och andra konsekvenser

Enligt kommittéförordningen (1998:1474) ska utredningar genomföra kostnadsberäkningar och konsekvensbeskrivningar av de förslag som utredningen lämnar. I detta kapitel redovisar jag beskrivningar av ekonomiska och andra konsekvenser av mina förslag.

16.1 Finansieringsanalys

Min bedömning: Förslagen i utredningen medför inga förändringar av kostnaderna totalt och endast små kostnader för kommunerna då möjligheter till externa klasser inom specialskolan för döva och hörselskadade återinförs samt för att erbjuda teckenspråkiga invandrare undervisning i svenskt teckenspråk (tfi).

Övriga förslag med ekonomiska konsekvenser finansieras genom att medel överförs från andra verksamheter som redan finansieras genom medel som anvisas i statens budget.

En grundläggande princip i den svenska handikappolitiken är den s.k. ansvars- och finansieringsprincipen. Principen innebär att varje sektor i samhället ska utforma och bedriva sin verksamhet så att den blir tillgänglig för alla medborgare, inklusive medborgare med olika slag av funktionshinder. Kostnaderna för nödvändiga anpassningsåtgärder ska finansieras inom ramen för den ordinarie verksamheten.

För att en verksamhet ska bli tillgänglig för personer som är teckenspråkiga erfordras att verksamheten erbjuds på teckenspråk eller med stöd av tolk. Kostnaderna för dessa slag av insatser är oftast betydande. Därför har staten påtagit sig ett särskilt ansvar främst för utbildning på teckenspråk och för stöd till landstingen

att erbjuda döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade tolk för vardagstolkning.

16.2 Integration och jämställdhet

När det gäller eventuella integrationspolitiska konsekvenser såväl som effekter för jämställdhet, är min bedömning att inga sådana konsekvenser uppkommer med anledning av mina förslag.

16.3 Det svenska teckenspråket

Min bedömning: I december 2005 antog riksdagen regeringens förslag till en samlad svensk språkpolitik. Beslutet innebär att svenskt teckenspråks status som språk i Sverige ytterligare bekräftas och att det svenska teckenspråket i språkvårdshänseende jämställs med de nationella minoritetsspråken. De förslag som jag har lämnat i kapitel 5 syftar till att ytterligare stärka teckenspråkens ställning och teckenspråkigas rätt till det språk de lättast kan tillgodogöra sig.

Skäl för min bedömning:

Jag ska enligt mina direktiv behandla de förslag om teckenspråket som lämnades av Kommittén för svenska språket i *Mål i mun - Förslag till handlingsprogram för svenska språket* (SOU 2002:27) och i mitt arbete beakta de överenskommelser som träffats om teckenspråk inom EU och Europarådet. I mitt uppdrag har också ingått att samråda med Nordiska ministerrådets utredning om den nordiska språkkonventionen.

De förslag jag nu lämnar innebär att det svenska teckenspråkets ställning ytterligare förstärks. I FN:s standardregler för att tillförsäkra personer med funktionsnedsättning full delaktighet och jämlikhet anges, att användandet av teckenspråk i undervisningen av döva barn, inom deras familjer och i samhället i övrigt bör övervägas. Likaså att tolkar bör finnas tillgängliga för att underlätta kommunikation mellan döva människor och andra. Sverige bör i det pågående arbetet inom FN med en konvention för funktionshindrade personers åtnjutande av de mänskliga rättigheterna upp-

märksamma på den enskildes ”rätt” till språk och kraftfullt verka för att döva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadades möjligheter att använda teckenspråk tydliggörs i konventionen. Sverige bör vidare inom Europarådet aktivt verka för att det liggande förslaget att ge de europeiska teckenspråken en ställning som motsvarar minoritetsspråken genomförs. I mitt samråd med Nordiska ministerrådets utredning om den nordiska språkkonventionen har jag noterat att arbetet pågår och att inga konkreta förslag ännu har lämnats.

De förslag jag lämnat medför vad jag kunnat bedöma inte några ökade kostnader för det allmänna.

16.4 Utbildning på teckenspråk likvärdig den som erbjuds andra i samhället

Min bedömning: Den utbildning som samhället i dag erbjuder barn, ungdomar och vuxna som är teckenspråkiga kan inte anses likvärdig den som erbjuds övriga barn, ungdomar och vuxna i det svenska samhället.

Undantag från principen om att en elev ska erbjudas en anpassad utbildning i sin hemkommun ska enligt regering och riksdag vara få och välmotiverade. Döva och de dövblinda, hörselskadade eller språkstörda barn och ungdomar som är teckenspråkiga utgör en grupp där undervisning i särskilda skolor eller undervisningsgrupper är en nödvändig förutsättning för lärande, delaktighet och gemenskap. Denna ståndpunkt återfinns i de standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet som antogs av FN:s generalförsamling i december 1993 och är ett undantag från principen att utbildning för elever med funktionshinder ska erbjudas inom den ordinarie skolorganisationen. Riksdagen beslutade 1999 om att utbildning i en teckenspråkig miljö fortsatt skulle vara ett statligt åtagande.

Ansvar för att barn, ungdomar och vuxna som är teckenspråkiga ska ges en utbildning likvärdig med den som erbjuds andra är i dag uppdelat på flera statliga myndigheter. Härigenom har ansvaret för stöd i utbildning åt teckenspråkiga barn, ungdomar och vuxna kommit att fragmenteras. Detta har lett till dels en splittring av resurser men också en oförmåga att se till helheter och övergripande mål.

16.4.1 Utbildning för teckenspråkiga barn och ungdomar

Antalet förskolor som erbjuder teckenspråkig miljö har successivt minskat i antal under det senaste decenniet. Allt flera teckenspråkiga barn går i förskolor nära hemmet där endast någon eller ett fåtal personer kan kommunicera med barnet på teckenspråk.

För barn som till följd av dövhet eller hörselskada inte kan gå i grundskolan eller motsvarande del av särskolan erbjuds utbildning i specialskolan. För ungdomar som är teckenspråkiga erbjuder Örebro kommun gymnasieutbildning enligt avtal mellan staten och kommunen.

Statens stöd till teckenspråkiga barns och ungdomars skolgång har under det senaste decenniet delats upp på flera skolmyndigheter. Jag har därför föreslagit att samtliga former av statens stöd för teckenspråkiga barns, ungdomars och vuxnas lärande, med undantag för ansvaret för läromedel på teckenspråk, förs till Specialskolemyndigheten. De förslag som jag lämnat finansieras genom att medel som staten redan anvisat omdisponeras för dessa ändamål.

16.4.2 Barn, ungdomar och vuxna med språkstörning i behov av insatser av samma slag som teckenspråkiga

Min bedömning: Barn, ungdomar och vuxna som är hörande men som på grund av språkstörning är beroende av teckenspråk för sin kommunikation är en mycket liten grupp människor i det svenska samhället. Genom att gruppen under det senaste decenniet alltmer kommit att inkluderas i den större gruppen språkstörda har dessa människor och deras behov av insatser av samma slag som teckenspråkiga successivt gjorts osynliga.

Antalet barn som är hörande men som på grund av språkstörning är beroende av teckenspråk för sin kommunikation kunde fram till den 30 juni 2002 specialskolans erbjudas undervisning inom Specialpedagogiska institutet vid den tidigare Hällsboskolan i Sigtuna. Sedan 1 juli 2004 ska språkstörda elever som inte kan tillgodogöra sig undervisning i en skola i hemkommunen ha möjlighet till vistelse vid resurscenter tal- och språk inom SIT. Detta har inte fungerat på sätt som lagstiftaren avsett. Min bedömning är därför att ansvaret för dessa barns språkutveckling och skolgång inte längre blir tillgodosett på ett tillfredsställande sätt. Jag har därför

föreslagit en ändring i skollagen som gör det möjligt att ta emot barn med språkstörning som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation i specialskolan.

Förslaget att barn och ungdomar med språkstörning, som har behov av teckenspråk ska tas emot i Specialskolan finansieras genom att delar av de medel som Specialpedagogiska institutet i dag anvisar för visstidsvistelse omdisponeras till Specialskolemyndigheten.

16.4.3 Utbildning för vuxna

Kommunen har enligt skollagen en skyldighet att erbjuda kommunal vuxenutbildning. Däremot har inte studerande inom kommunal vuxenutbildning motsvarande rätt till stöd för att nå målen för utbildningen som elever i grund- och gymnasieskolan. Inte heller finns någon lagstadgad skyldighet för skolhuvudmannen att tillhandahålla teckenspråkstolk i utbildning. Jag utgår från att regeringen snarast genomför de speciella insatser som regeringen bedömde behöver göras om teckenspråkstolk och som aviserades i propositionen 2000/01:72 om vuxnas lärande.

Universitet och högskolor är enligt föreskrift i regleringsbrev ålagda att avsätta 0,3 % av sin grundutbildningsresurs för insatser för studerande med funktionshinder, bl.a. behov av tolk för att kunna tillgodogöra sig högskolestudier. Även inom folkbildningen finns medel avsatta för motsvarande ändamål. En väg att finansiera tolk i övrig vuxenutbildning kan vara att ställa krav på att medel för detta ändamål bör avsättas enligt de regler som gäller för universitet och högskolor.

16.4.4 Döva invandrades behov av utbildning i svenskt teckenspråk

Förslaget om att teckenspråkiga invandrade ska erbjudas undervisning i svenskt teckenspråk (tfi) utgår från att alla som omnämns i 13 kap. 6 § skollagen (1985:1100) ska erbjudas undervisning i svenska för invandrare. För att personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation ska kunna tillgodogöra sig sfi-undervisning krävs att de har sådana färdigheter i svenskt teckenspråk att de kan tillgodogöra sig undervisningen på teckenspråk eller med

stöd av tolk. När det gäller läromedel för tfi ska specialpedagogiska institutet svara för utveckling, anpassning, framställning och distribution samt kostnader för detta utifrån det läromedelsuppdrag som anges i institutets instruktion.

Jag har föreslagit att döva invandrade ska erbjudas utbildning i svenskt teckenspråk (tfi) för att kunna utnyttja sin rätt till sfi-undervisning. Förslaget har stor integrationspolitisk betydelse. Min bedömning är att det handlar om ett mycket begränsat antal personer som har detta behov. Jag är medveten om att tfi under perioder kan medföra ökade kostnader för en kommun, men bedömer att antalet studerande är så få och kostnaden sammantaget är så ringa så att den bör kunna finansieras med medel som kommunen anvisar för sfi.

16.4.5 Teckenspråksutbildning för föräldrar

Omfattning av dagens stöd i form av teckenspråksutbildning för föräldrar (TUFF) upplevs av många som otillräckligt. Samtidigt utnyttjas inte de medel som anvisas för detta ändamål fullt ut. Jag har därför föreslagit en på TUFF-utbildning efterföljande distansutbildning i teckenspråk för föräldrar.

Förslaget om en på TUFF-utbildningen efterföljande distansutbildning i teckenspråk finansieras genom att medel som anvisats och som ej tas i anspråk för TUFF-utbildning används för detta ändamål.

16.5 Teckenspråkiga förtroendevalda

Antalet teckenspråkiga förtroendevalda är ytterst få i politiska församlingar i kommuner och landsting. Orsaken härtill är att personer som är teckenspråkiga är beroende av tolk för delta i partipolitiskt arbete och därmed att bli kända i de partipolitiska sammanhang där nomineringar till politiska församlingar sker. Deltagande i partipolitiskt arbete är ofta förlagt till kvällar och helger och jämsätts med deltagande i annat föreningsliv. Tolk för deltagande i partipolitiska aktiviteter ingår därmed under vardagstolkning.

Då en teckenspråkig person har blivit vald till ett politiskt förtroendeuppdrag övergår ansvaret för att tillhandahålla och be-

kosta tolk i anslutning till detta uppdrag på kommunen, landstinget eller riksdagen.

16.6 Samhällsstöd

Möjligheterna för personer som är teckenspråkiga att använda teckenspråk i kontakter med myndigheter, i arbetslivet eller när de efterfrågar sjukvård eller olika slag av kommunal service är starkt begränsade, eftersom endast ett fåtal människor behärskar teckenspråk. Därför blir teckenspråkiga ofta avskurna från information, dialog och delaktighet i olika sammanhang.

Teckenspråkigas möjligheter till adekvat samhällsstöd inom socialtjänst, individ- och familjeomsorg, vård och behandling, missbruksvård, kriminalvård etc. måste utformas på ett sådant sätt att verksamheterna blir tillgängliga för dessa människor. Dessa samhällsresurser är i dag otillgängliga för personer som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation, eftersom de är beroende av tolk eller annan teckenspråkskunnig person för sina kontakter och för sin behandling. Deras rättigheter och möjligheter till full delaktighet i samhället måste därför tillgodoses genom tolk, översättning av information till teckenspråk m.m.

Teckenspråkigas behov av tolk för vardagstolkning är inte fullt ut tillgodosett. Det visar mina kartläggningar av möjligheterna att använda teckenspråket och tillgång till tolk i olika situationer. Kartläggningarna visar också att det finns gränsdragningsproblem mellan vad som är vardagstolkning och vad som är tolkning som annan huvudman har ansvar för. Dessa gränsdragningsproblem är särskilt tydliga då det gäller tolk i arbetslivet utöver vad som ingår i den vardagstolkning landstingen ska erbjuda. Uppgifter som jag hämtat från ansvariga för landstingens tolktjänst pekar på att det råder oklarhet hos ansvariga om vad som är vardagstolkning. Jag har därför föreslagit att Socialstyrelsen ska ges i uppdrag att tydliggöra vad som ingår i vardagstolkning för att underlätta för brukare och verksamheter.

Min kartläggning av kommunernas stöd till personer som är teckenspråkiga visar att kommuner tenderar att åsidosätta sin skyldighet att genom uppsökande verksamhet göra sig förtrodda med personer med funktionshinder och deras behov. Härigenom osynliggörs teckenspråkiga och det finns en risk för att de härigenom inte fullt ut får del av de samhällsstöd kommunerna ska erbjuda

sina kommuninvånare. Kartläggningarna visar att kommunernas kunskap om teckenspråkiga kommuninvånares behov i flertalet kommuner är näst intill obefintlig.

Motsvarande osynliggörande av personer som är teckenspråkiga uppstår när myndigheter inte har system ur vilka man kan härleda insatser för personer som är teckenspråkiga vilket mina kartläggningar av enheter under Domstolsverket och Kriminalvårdsstyrelsen visar. Detta är otillfredsställande och ett minimikrav borde vara att myndigheter framöver kan redovisa sina kostnader för tolk för teckenspråkiga.

16.7 Statsbidraget till tolktjänsten

Jag har föreslagit att statsbidraget till tolktjänsten ska bibehållas. Förslaget innebär inte någon förändring i storlek i förhållande till nuvarande anslag. Men den modell för fördelning av bidraget som jag föreslagit innebär att vissa landsting erhåller en större summa än tidigare och andra en lägre. Förslaget får alltså konsekvenser för enskilda landsting.

Min kartläggning av tolktjänsten visar att det fortsatt är en för hög andel av beställd vardagstolkning som inte genomförs. Någon entydig förklaring härtill har inte gått att finna. Det riktade statsbidraget om 75 miljoner kronor årligen har jag föreslagit att det ska bibehållas. Det har visat sig att statsbidragets andel av landstingens kostnader för tolkverksamheten har varierat stort mellan de olika landstingen. Den genomsnittliga andelen för hela riket var 40 procent. Jag har därför föreslagit en ny fördelningsprincip som jag bedömer kommer att upplevas som mera rättvis, varvid jag tagit den genomsnittliga andelen om 40 procent som riktmärke. För några landsting kommer den nya fördelningen att medföra ett större tillskott, framför allt för Stockholm, Västra Götaland och Örebro läns landsting. Några landsting kommer att behöva öka sin grad av egenfinansiering av tolktjänsten.

Förslaget att språkstörda som är beroende av teckenspråk för sin kommunikation ska erbjudas tolk för vardagstolkning medför en mindre kostnadsökning för landstingen. Kostnadsökningen härför bedömer jag av så liten omfattning att den bör täckas inom ramen för det riktade statsbidrag som utgår till landstingen för tolktjänsten.

16.8 Tolkutbildning och auktorisation av översättare

Min bedömning: Dagens tolkutbildningar uppfyller inte kravet på likvärdighet. Det är därför angeläget att utbildningarna revideras samtidigt som de ges enhetliga antagningskrav, gemensamma kursplaner och att betygskriterier för utbildningarna fastställs. I takt med att alltmera myndighets information görs tillgänglig på teckenspråk har jag noterat behovet av såväl utbildning som av auktorisation av översättare mellan svenskt teckenspråk och svenska språket.

Jag har föreslagit att dagens sammanhållna fyraåriga tolkutbildning ska delas upp i en språkutbildning och en därpå följande tolkutbildning och att en översyn av dimensioneringen av utbildningarna bör göras. Den föreslagna språkutbildningen ska till skillnad från tidigare utbildningar i teckenspråk i anslutning till tolkutbildning även vara öppen för andra än de som avser att bli tolkar. Härigenom skapas möjligheter för andra yrkeskategorier, som avser att arbeta i yrken där kunskaper i teckenspråk krävs, att få möjligheter att genomgå en längre sammanhängande utbildning i teckenspråk. Förslaget medför inga ökade kostnader under förutsättning att den föreslagna språkutbildning klassas som eftergymnasial utbildning då det gäller studiemedel.

Förslaget om revidering av dagens sammanhållna 4-åriga tolkutbildning medför inte några kostnadsökningar under förutsättning att bestämmelserna ändras så att den språkutbildning som ingår i dagens tolkutbildning i studiemedelshänseende klassas som eftergymnasial utbildning. Förslaget om översättarutbildning är delvis finansierat genom de översättarutbildningar som redan finns. I övrigt föreslår jag finansiering genom omfördelning inom det anslag för tolkutbildning som Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) förfogar över för utbildning av tolkar för döva, dövblinda och vuxendöva.

Då det gäller utbildning av teckenspråks-/dövblindtolkar innebär mitt förslag att utbildningen ska ge sådana kunskaper att utbildningsbevis från utbildningen ska kunna ersätta Kammarkollegiets kunskapskontroll för auktorisation som tolk.

Mitt förslag till en ny översättarutbildning liksom att jag anslutit mig till kontakttolkutredningens förslag om ett nationellt tolkregister medför ökade kostnader främst för Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI) men också för Kammar-

kollegiet. Jag bedömer dock att dessa kostnadsökningar kan finansieras genom att medel som i dag anvisas till TÖI respektive till Kammarkollegiet omdisponeras för dessa ändamål

16.9 Kultur, medier och eget skapande

Min bedömning: Teckenspråkiga tillgänglighet till kultur och medier är starkt begränsad.

Som jag redovisat är teckenspråkigas tillgång till kultur och medier på teckenspråk begränsad. Den största begränsningen är enligt min uppfattning bristen på skönlitteratur översatt till teckenspråk. Det är mot bakgrund härav jag föreslagit att ett depåbibliotek för teckenspråk ska inrättas och att detta bibliotek också får ansvar för att skönlitteratur i ökad omfattning görs tillgänglig på teckenspråk.

Förslagen om ett depåbibliotek för teckenspråk liksom översättning av skönlitteratur till svenskt teckenspråk föreslår jag finansieras genom att 7 miljoner kronor¹ av de medel som i dag anvisats för produktion av läromedel för studerande inom kommunal vuxenutbildning och som disponeras av Nationellt Centrum för flexibelt lärande omdisponeras. Kostnaderna för produktion av läromedel på teckenspråk för vuxna som hittills finansierats med dessa medel bör framöver finansieras inom ramen för den minskning av anslaget till Specialpedagogiska institutet som institutet aviserar i sitt till regeringen lämnade budgetunderlag för åren 2005–2009.

När det gäller svensk spelfilm och videogram textas dessa i ökad omfattning och görs därigenom tillgängliga via skrivet språk. Tillgången till teaterupplevelser är även den begränsad, samtidigt som Riksteatern via Tyst Teater erbjuder teater på teckenspråk på ett flertal platser under ett år. SVT sänder främst dagliga nyheter på svenskt teckenspråk. När det gäller annan produktion av program på teckenspråk är utbudet för vuxna teckenspråkiga ringa. Även teckenspråkigas möjligheter till eget skapande är begränsat då det många gånger förutsätter tillgång till tolk för att kunna delta i de aktiviteter som samhället erbjuder.

¹ Av sammanlagt 11 miljoner kronor anvisat.

16.10 Forskning

Den kartläggning av kunskap och forskning om teckenspråk och teckenspråkiga som jag har låtit utföra, och som redovisats i ett separat betänkande (SOU 2006:29) visar att forskarvärldens intresse för såväl lingvistisk forskning om tecknade språk som för forskning om teckenspråkigas språkutveckling, lärande och liv har alltmer ökat under det senaste kvartsseket och ökar alltjämt. Detta gäller såväl internationellt som i Sverige. Samtidigt visar kartläggningen att forskning om teckenspråk och teckenspråkiga alltjämt saknas inom flera områden. Jag har bedömt fem områden som särskilt angelägna. Kostnaderna för denna forskning bör kunna rymmas inom ramen för de medel som anvisas universitet och högskolor för forskning och forskarutbildning.

För att säkerställa lingvistisk forskning om svenskt teckenspråk har bedömt att Stockholms universitet även fortsatt ska ha ett nationellt ansvar i form av ett särskilt åtagande för forskning och utbildning i detta språk. Jag har också gjort den bedömningen att Stockholms universitet bör ges motsvarande nationella ansvar för svenska för döva. Medel härför bör anvisas universitet enligt de regler som gäller för nationella ansvar.